

ПРОБЛЕМИ

Ж У Р Н А Л

НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

З М І С Т

(мд) Обезкровлення українського народу — 22 січня — Оркестра без нот і диригента, завваги до дискусії про пресу — До тих, що розуміють — Самійло Зорка: Над домовиною Великого Гетьмана — Михайло Маркович: Проблема культури і творчості — Проф. д-р О. Кульчицький: Екзистенціалізм, екзистенціальна концепція життя та українська духовість — В. Лісковицький: Поворот московського феодалізму — М. Шлемкевич: Орган громадської думки, ідеї до філософії публіцистики — М. Зашківський: Ідеї сильніші за гармати і бомби — Д-р Іван Лисяк-Рудницький: Альфред Розенберґ як свідок на процесі Еріха Коха — Джордж Кеннен: Мотиви кремлівської поведінки. — Г. Б. Томес: Троцький і Сталін, з приводу книжки Троцького про Сталіна. — Мирослав Полоницький: Польсько-українська дискусія з перспективи Лондону — З листів від наших приятелів: Лист з Нью-Йорку — Лист з Буенос Айресу. — Малий фейлетон: Як писати газетну статтю — Ворожа мафія діє — Гльоси до преси

Ч. 1-2

СІЧЕНЬ-ЛЮТИЙ

1948

Наш здогад, що появилися тільки три числа журналу " ПРОБЛЕМИ " показався мильним. Д-р Роман САВИЦЬКИЙ порадував нас 1 - 2 числом за 1948 рік. Будемо вдячні, коли одержимо від когось із книголюбів-колекціонерів і наступні числа цього цікавого журналу. Нетерпеливо чекаємо!!

Торонто, Липень 1995 р.

М. Б. Бігус

VETERANS' NEWS
P.O. BOX 279, STN. 'D'
TORONTO, ONTARIO
CANADA M6P 3S9

ПРОБЛЕМИ

МІСЯЧНИЙ ЖУРНАЛ НАЦІОНАЛЬНО-ДЕРЖАВНОЇ ДУМКИ

THE PROBLEMS || DIE PROBLEME
Ukrainian Monthly Review || Ukrainische Monatsschrift

Ч. 1-2 Мюнхен Січень - лютий 1948

Редагує Колегія під проводом
Михайла Добрянського

Адреса Редакції та Адміністрації:

Ukrainische Monatsschrift „Die Probleme“
13b MÜNCHEN 13, HESS-STRASSE 132a/II
або München 13, Postschliessfach 50

Умови передплати в Німеччині:

місячно	4—	RM
квартально	12—	„
піврічно	24—	„
річно	48—	„

Умови передплати для закордону:

місячно	6—	RM
квартально	18—	„
піврічно	36—	„
річно	72—	„

При гуртових замовленнях понад 10 чисел
даємо 20%о рибату

Ціна одного примірника 4 нім. марки.

Всі виплати треба надсилати звичайним поштовим переказом на адресу адміністрації журналу або поштовою складанкою чекомо уряду.

При пересилці грошей треба завжди зазначити докладно на яку ціль вони призначені. Адресу виплачуючого треба виписувати виразно та докладно, по можливості друкowanими літерами.

Заграницьні передплатники можуть виплачувати передплату в нім. марках через своїх земляків в Німеччині. Українці, що є вже за кордоном, можуть теж зголошувати свою передплату. До часу відкриття наших рахунків в інших краях, посилатимемо наші журнал на кредит.

Про всякі зміни адреси прохасмо негайно повідомляти адміністрацію, рівночасно подаючи і свою попереднішу стару адресу.

Приймаємо передплату від тих,
що виїздять з Німеччини

Надсилайте нам адреси осіб, з Німеччини і з закордону, що цікавляться справами, які порушує журнал „Проблеми“. Їм вишлемо зразкові числа журналу. Подбайте, щоб „Проблеми“ появились в продажі в книгарні чи кіоску Вашої місцевості.

Шукаємо заступників на поодинокі місцевості та табори.

ВИДАВНИЦТВО „ПРОБЛЕМИ“

НАДІСЛАНІ КНИЖКИ І ЖУРНАЛИ

Богдан Лончина: *Камо грядеш?* Розважання на світоглядові теми. 1947, Бібл. Хр. Шляху. 8°, 27 стр.

Громадянка, орган Об'єднання українських жінок закордоном, ч. 8, 9, 10, 1947.

Студентський Вістник, журнал Центр. Союзу Українського Студентства, ч. 1. 1947.

Сьогодні, Література - Наука - Мистецтво.

Господарсько-кооперативне життя.

The Ukrainian Quaterly, Vol. III, Nr. 4.

З М І С Т 1. Ч И С Л А

Черговий акт трагедії — Протиукраїнська коаліція — Історична місія українського православ'я — На шляху до упорядкування — **М. І. Ш.** Життя і наука, шляхи і завдання української науки — **М. Лагодівський:** Дмитро Донцов, його роля в формуванні української духовності — **М. Лісковицький:** Крах російської демократії, з приводу роковин Лютневої революції — **Т. Олексіюк:** Ідея української соборності — **М. Зашківський:** Сучасні проблеми еміграції — **Юрій Яновський:** Подвійне коло — **Рене Прево:** Духове обличчя сьогодишньої Франції — **Еллен Мікія:** Ернест Бевін — А в Азії правлять коляборанти — Листи з Англії, — Боротьба за православну церкву (пресовий монтаж) — Атлантийська хартія — З парадоксів нашого часу

З М І С Т 2. Ч И С Л А

Перспективи і небезпеки, децю з проблематики українського соціалізму — Тисячолітній спір — Україна в ОН — **Юзеф Лободовський:** Похвала України. — **Д-р Степан Баран:** Ліпше пізно, як ніколи, сто літ українсько-польських взаємин в Галичині — **В. Лісковицький:** Матерія і дух в засадах української міжнародної політики — **М. Лагодівський:** Ресентименти і політика, хворобливі обтяження національної психіки і боротьба з ними — **М. Зашківський:** Основна причина німецького провалу — **Василь Бродич:** Толеранція і розум — речі потрібні — **Густав Ле Бон:** Психологія революційної товги — **Жорж Рез:** Куди йде південна Америка — **М. К.:** Українсько-польська дискусія

З М І С Т 3. Ч И С Л А

(мд) Актуальність української справи — (мд) Комінформ, психічна мобілізація світового комунізму — **Ю. Ш.:** Пам'яті Юрія Клена — **Юрій Клен:** Україна (поема), Жорстокі дні, Молитва — **М. Добрянський:** Що дають нам Листопадові роковини — **М. Шлемкевич:** Об'єднані Мистецтва (ОМ), самосвідомість, ідеологія, політика — **М. Лагодівський:** Батьківщина тоталізму — **Д-р П. Ісаїв:** Роля Візантії в упадку української державности — **Спектатор:** Комінтерн, світовий заговор проти свободи і добробуту народів — **Мирон Зашківський:** Двопартійна система З'єднаних Держав Америки — **Проф. д-р В. Авілов:** Козачий рух — **Жан Лярен:** Де Голь і боротьбі за владу — **Д-р Віляр Фіоля:** Сила, маса, ідеологія — **А. М.:** Після з'їзду ЦПУЕ — Гльоси до преси.

На 4 стор. цього числа в 25 стрічці лівої гранки замість: нову думку має бути: нову думу.

Подобається Вам наш журнал, то присєднайте нам бодай одного передплатника.

НАША ДУМКА

Обезкровлення українського народу

Одним із найбільших злочинів в історії є рішення червоного Кремля фізично винищити український нарід. Перед тим злочином — жажливим і гігантським у своїй потворності — бліднуть усі інші злочини, сповнені колінезудь в історії. Здається, коли зібрав би разом усі великі злочини зроблені проти збірного людського життя — напр. винищення картагенського народу Сципіоном, вирізання саксонської знаті Карлом Великим, різню сербів на Косовім полі, вирізання чеської шляхти і дикий злочин абіссинців на живому тілі 30 тисяч італійських полонених під Адуа — все це разом взяте не дорівняло б потворності Кремля довершеним проти самого життя поневолених ним народів, а в першу чергу проти біологічної субстанції українського народу.

Дещо дорівнюють тим потворностям злочини гітлерівського режиму. Людські жертви гітлерівських таборів обчислюють на кілька мільйонів. Це страшна цифра, але вона — мала в порівнянні з тими мільйонами, які має на свої совісті Кремль, бо вони йдуть у десятки мільйонів. І коли злочини націонал-соціалістичного режиму видаються світовій публічній opinіi найбільшими в історії, то просто тому, що світ не знає більш вищої дійсності. Гітлерівський терор був дикий і примітивний, тому такий яскравий і голосний. Натомість більшовицький терор має за собою дів'ячу школу, а крім того користує з ширшого в тім відношенні досвіду царських часів. Він досягнув високий ступінь досконалості і рафінеси, а до того ще майстерно вмів маскуватись та відвертати від себе увагу.

Гітлерівські злочини супроводив крик протестів і обурення по цілому світі, більшовицькі відбуваються в атмосфері тиші. А коли хто й пробує протестувати, то інтернаціональна мафія заглушує той крик або намагається в очах публічної opinіi скомпромітувати тих, що бачать речі такими, як вони є в дійсності, і тому протестують.

Модерна кримінологія знайшла новий термін на означення злочину проти живої субстанції народу: геноцидія — злочин проти життя цілої збірності-роду, проти якоїсь класи, верстви, спільноти або народу. Кремлівський злочин геноцидія кидає понуру тінь на цілу найновішу сторінку історії українського народу. Той нарід, який поширив світло Христової правди по безмежних просторах східної Європи і заніс це світло аж ген до Москви, той нарід, який дав „Руську Правду” і тим створив на сході Європи в давнині умовини, гідні людського життя, який дав московському народові і мову, і культуру, і тисячі культурників, які в 17—18 стол. европе зували Московщину, а навіть дав йому (поневоли) свою назву, нарід, який продовж тисячеліття репрезентував на сході Європи культуру і духову цінність окциденту, — той нарід став сьогодні предметом найпотворнішого злочину, який знає людська історія, злочину свідомо придуманої і рафінованої геноцидії.

Стихією московської історії є своєрідна форма націоналізму, який шукає свого здійснення в територіальнім поширенні — в імперіялізмі. В цім відношенні не має значення, який режим править у Москві — князь, цар, чи пролетарський „батько народів”. Тому змістом московської історії по сьогоднішній день є імперіялізм. Той гін московської експансії зустрів в українським народі найтвердіший спротив. Століття тривали, заки він його переломив. А коли Москва завоювала українські землі, вони стали для неї най-

твердішим горіхом. Всі спроби розкусити і стравити той горіх не вдалися. Тому, коли Москва вдруге опанувала Україну, після невдачі визвольних змагань 1917—23, на Кремлі викристалізувалася думка, яка колись зародилася у злочинній голові царя Петра I. — зліквідувати український нарід фізично. Така думка могла постати тільки в атмосфері того нігілізму, що його суттю є релігія зла, яка стала духовим підложжям більшевизму. Плян фізичного винищення українського народу це не привид хворої уяви, а понура дійсність. Такий плян справді існує і діє різноманітними шляхами вже майже чверть століття. Він проводиться в двох різних сферах — сфера духового життя народу з ціллю затроїти і розложити духа народу, — і сфера фізичного існування з ціллю спустити якнайбільше крові з живого організму народу та створити такі умовини, щоб зломити його біологічну силу й відпорність, і тим його знищити.

Дух, кров та зв'язок людини з землею — ці три елементи разом дають життя і силу народу. Наступ Кремля на знищення нашого народу відбувається на тих трьох фронтах. Сьогодні хочемо зосередити нашу увагу на той фронт, на якому іде боротьба на знищення нашого біологічної субстанції, української крові. Бо в цій боротьбі доля нашого народу рішається якраз на тому фронті. Модерна тотальна боротьба — в протилежності до давних часів, коли криваві змагання між народами відбувалися на окраїнах їх життя і втягали та евентуально фізично нищили тільки вищі верстви, — сьогодні охоплює усю цілість народу аж до найнижчих низів. Не таке загрозливе, хоч як страшенно болюче, знищення народного духа, бо дух може відродитись коли його зародки збережуться в сазах еміграційного життя, і закорінення в землю може зародитись при догідніших умовинах, але знищеної крові уже нічим не дається заступити. Вбитого життя не можна воскресити. Коли збережеться фізична субстанція, все інше прийде в процесі відродження.

Прийшла пора, що на ту ділянку треба звертати більше уваги ніж ми робили досі. Під тим оглядом наш баянс другої світової війни застрашаючий. Треба ствердити надзвичайний в нашій тисячолітній історії факт: український нарід поніс в останній війні, яка — за висловом американського журналіста Едгара Сноу — була „війною за Україну”, найбільші жертви споміж усіх народів, так в абсолютних числах як і в процентовім відношенні найбільші на протязі його історії. Одиноко жидівський нарід дорівнює нам щодо відсотків втрат. Але яка ж без порівняння ліпша від нашої його загальна ситуація!

Щоб не бути голословним, хай говорять числа. Редакційне бюро „Бритіської Енциклопедії”, відомої з достовірності своїх даних, обчислило військові втрати поодиноких народів в цій війні, як слідує:*)

Рад. Союз	7,500.000 (3,9%)
Німеччина	2,850.000 (3,4%)
Китай	2,200.000 (0,6%)
Японія	1,506.000 (2,0%)
Вел. Британія	305.770 (0,65%)
Брит. спільнота	452.570 (0,1%)
Італія	300.000 (0,7%)
ЗДА	295.904 (0,22%)
Франція	200.000 (0,5%)

*) Бюро подає абсолютні числа, відсотки обчислили ми самі.

Радянський Союз має, як з цього зіставлення виходить, найвищий відсоток втрат. А коли узглядно спеціально політику Москви в відношенні до людського потенціалу України (про що буде мова нижче), то мусимо прийняти, що українські воєнні втрати в межах Рад. Союзу і процентово і в абсолютних числах — найвищі.

Кремль дав у цій війні в особі Гітлера видатного союзника для нищення біологічної субстанції українського народу. Гітлер з огляду на свої імперіалістичні замисли на Сході обрав біологічної переваги східноєвропейських народів, а крім того мріяв про заселення України німцями і з тих міркувань його режим в Україні ревно помагав Сталінові в нищенні людського потенціалу України.

Щоб здати собі справу з усіх людських втрат України в часі останньої війни, мусимо взяти до уваги такі факти: червоної терор в Галичині, масові вивози і масові розстріли в перші дні війни, терор в придніпрянській Україні і шал евакуацій; далі, всі акти гітлерівського терору — режим Коха на правобережній Україні, шал гестапівського терору і масових розстрілів на Волині, погоня за галичанами на Придніпрянщині, яких гестапо вилувлювало і вистрілювало як собак, жертви партизан, повстанців і цивільного населення, терор масових арештів і розстрілів у Галичині, починаючи з осені 1943; далі, протиукраїнська політика в червоній армії — на найтяжчих відтинках фронту (під Ленінградом, Сталінградом, Севастополем, при переході через Дніпро в 1943 р., через Карпати) кривавились в першу чергу українські полки. Один німецький старшина оповідає про одну з таких битв: „Нашим стрільцям аж руки мліли при скорострільних вогнях безнастанного вогню, а проти нас сунули в безконечній черзі слабо озброєні маси за масами, яких гнав на наші скорострільні терор комісарів. Перед нами росли гори трупів“. Далі — за відступаючими німцями приходила нова хвиля терору побідного Енкаведе і нова мобілізація. Вкінці: масова гибель полонених червоної армії в німецьких таборках, які в більшості склалися з українців, що в навім довірі до Європи в перших місяцях війни здавались в полон, бо не хотіли воювати в обороні більшовицького „раю“. Скільки жертв у людях потягнуло це все, того ніякий статистик не обчислить. Тут можна тільки приблизно оцінювати, проаналізувавши кожний з тих актів. Ми оцінюємо українські жертви другої світової війни на приблизно п'ять мільйонів людей.

Але на тім не вичерпуються людські втрати України. Мирний час між двома світовими війнами не був періодом миру для України. В тому часі йшла в Україні зтяжна боротьба на життя і смерть. Ще довго після 1920 року лунав відгомін збройних змагань, а повстання вибухали періодично аж до 1926 року. Більшовицький режим не мав ще виробленої системи в боротьбі з поневоєними народами. Українізація — перший прояв нового плану: звільнити тиск, хай національні елементи, яких терор воєнного комунізму змусив пірнути в масу, виділити з укриття, хай виявлять себе і свою спроможність, щоб режим побачив, яка їх сила, і знав, як їх ліквідувати. Вони вийшли на поверхню життя і ще раз дали світові доказ великих вітальних сил і культурних потенцій українського народу. Стара інтелігенція, якої не зміг винищити воєнний комунізм, доповнена свіжими молодими й повними розмаху кадрами, що їх дало село, знайшла в своїй культурній праці оперття й піддержку в масі селянства.

Кремль відповів погромом 1929 року і колективізацією. Почав діяти новий план, план геноциду проти українського народу. Десять літ тотального терору! Хто оцінить усі культурні втрати українського народу в тих „гріхлятих роках“! А хто обчислить людські жертви? Вони не менші, як жертви другої світової війни. Терор охопив тотально всі ділянки життя від верхів до найнижчих низів. Культуротворчу верству інтелігенції ліквідовано, або заслано, що на одне виходить. Національно свідомою молоддю була знищена. Національні елементи в війську й адміністрації вилувлені і ліквідовані або заслані. Найбільш тверда і відпорна частина селянства — „куркулі“ — фізично винищені. Штучно зорганізований голод, який потягнув пару мільйонів жертв, зло-

мив опір селянського загалу проти колективізації. Масовий терор сьовщини с-тервертував ряди української інтелігенції і кваліфікованих робітників, загначаючи сотки тисяч до концлагерів, щоб воєнний індустрії дати дешево робочу силу.

І коли так десятикратно і четвертована Україна змогла в часі другої війни виявити стільки живучости і в сиротині проти обох окупантів, веденому в найрізніших формах аж до збройного спротиву включно, і в організованні фундаментів власного життя в умовах воєнного терору — то це доказ великої біологічної сили того народу.

Ця сила звертає на себе увагу ще більше наглядно, коли усвядомимо собі, що не тільки в нашому часі але і в минулих століттях український народ сиривався в такій великій мірі, як ніякий інший народ в Європі. Проходимо в думці історичний шлях одного народу за другим — в тім відношенні український народ одинокий в трагічності його історії. Ніякі татари не брали ясиру ні з поляків, німців, французів, але український народ кілька століть сусідував з тими татарами. Вправді це сусідство дало одну з найбільш героїчних сторінок нашої історії — лицарські подвиги козаків і лицарську поезію, козацькі думи — але з другого боку дало теж і ясир. Це був впродовж трьох століть періодичний спуск крові, якого не знає ніякий другий народ. Ця сторінка нашої минувшини ще чекає свого історика, тому ми не маємо навіть в приближенні образу, скільки молодої, тому найціннішої, крові коштували нас ясири. Знаємо, що вони йшли в сотки тисяч і мільйони людей.

Візьмим іншу сторінку історії: доба після полтавської катастрофи. Рік-річно цар Петро витягає з України при допомозі своїх сатрапів десятки тисяч козаків — будувати нову столицю на фінських болотах, копати канал здобж Ладозького озера, будувати укріплення над Каспійським морем, копати канали між Волгою—Донем. По кільканадцять літ тривали ці роботи. Більше як третина козаків залишила там свої кости, а решта верталась додому каліками з відмороженими руками й ногами — так оповідає історик. Або війни Петра I: 1721 починається війна з Персією. Шороку, аж до 1725, цар витягає з України десятки тисяч козаків. А кілька літ пізніше знов компанія укріплень над Каспійським морем і знов 20 тисяч козаків і 10 тисяч селян мандрує, по теперішньому кажучи, „в Кавказстан“, а потім знов 20 тисяч козаків і т. д. і т. д. І знов каже історик: щонайменше половина тих людей згинула при праці серед найтрудніших умовин і злиднів, рештки вертались каліками. Такою політикою висмоктання живої людської сили з України і нищення її Петро хотів „прибрати Україну до рук“, щоб зломити її опір. А рівночасно глав ролю оборонця українських „народних мас“, „гноблених“ козацькою старшиною. Ця політика обезкровлення була страшним ударом проти України тим більше, що тоді український народ не числив навіть 10 мільйонів людей. Мимо того кілька десятків літ пізніше починається грандіозний процес мирного здобування чорноморських степів українським хліборобом.

Та факт найбільшого в нашій історії спуску крові з українського народу залишається фактом, який тягнеться довго на майбутнім розвитку нації. Тут завдання для українських учених — дослідити науково, які саме наслідки тягне за собою обезкровлення України, на те, щоб українська державна політика мала влегшену роботу, коли їй прийдеться змагатись з тими наслідками.

Цей факт ставить уже сьогодні рубом проблему перед нашою громадською думкою. Досі ми жили в тім переконанні, що українська біологічна сила це невичерпальне і незнищальне джерело народної сили, це той найпевніший і найтвердший фундамент, якого ніяка історична катастрофа не зможе захитати. Сьогодні, після десятилітнього шалу червоного терору (1923—39), який знищив національно найактивніші елементи, і після гекатомб другої світової війни, в яких згинула найцінніша українська кров, наша біологічна субстанція дуже поважно надщерблена.

Але це не є так трагічно, щоб ми поділяли чорний песимізм тих, яким вживається мареву загибелі народу. Від такого песимізму ми якнайдалше віддалені. А людей, що може під впливом емігрантських зли-

днів, бачать світ чорнішим, ніж він є на ділі, мусимо піддержати на душі і кріпити їх віру в Україну. З другого боку ми не погоджусь зі струсиною тактикою людей, що не мають відваги отвертими зчима глядіти просто в вічі дійсності, а теж не поділяємо поверховної легкодошности тих, яким море по коліна і які, мовляв, усе шапками закидають.

Гураган більшовицького терору і хуртовина II світової війни коштують нашу націю життя біля десяти мільйонів людей. Це жахлива цифра. Закривати очі перед нею — було б злочином супроти майбутнього України. Ми бачимо, як сьогодні кожний нарід старається показати іншим, які жертви він приніс на спільному жертвнику. Це саме повинні зробити й ми. Справедливо осудили б нас наші нащадки, якщо ми не зуміли б подати цього факту до відома публічній opinіi світу і здобути з цього всі моральні права для української справи. Це наш обов'язок супроти тих десяти мільйонів героїв та мучеників, і ніякі обставини ані в оправданні не можуть звільнити нас від того відповідального обов'язку.

Бо ці мільйони не згинули виключно тільки за нашу справу, а за справу свободи всіх народів, за право на людське життя всіх людей. Жиди, що теж стратили мільйони людей, можуть бути прикладом, як ставити цю справу. Ми свідомі того, які великі можливості мають жиди, а які скромні маємо ми. Але якщо в тому напрямі не буде сконцентрованого зусилля всіх українських чинників, якщо далше будемо себе взаємно паплюжити на всіх роздоржжях емігрантської скитальщини, то й тих скромних можливостей не використасмо і — крім неслави на чесне досі ім'я українське — нічого не досягнемо.

Це завдання на зовні. На внутрішнім секторі — поминувши згадані вже проблеми в площині науки — факт жахливого обезкровлення України ставить перед усі політичні чинники нашої еміграції категоричний імператив максимального ошаджування й охорони субстанції українського народу. Наша батьківщина і наш народ в неволі. Завданням політичної еміграції є побудувати таку концепцію визвольної політики, яка уможливила б максимальне досягнення мети при мінімальній затраті людського потенціалу. Ошадність субстанції народу, що стоїть у боротьбі — це найвища вимога до кожного національного проводу, це мірило його почуття відповідальности. Коли в часі віденського конгресу Метерніх у словеснім двобою з Наполеоном закинув йому, що він розтратив нищить у боях людське життя народів, Наполеон відповів: „Але французи такого закиду мені не зроблять”. Найкращим прикладом ошадности субстанції народу є англійці. В часі наполеонських війн, що тягнулись понад чверть століття, В. Британія втратила всього тільки сто тисяч людей.

Кожна втрачена одиниця це — в обличчі страшного обезкровлення народу — втрата подвійно болюча. Тому всі допомогські організації повинні створити одну але сильну організацію, яка зробить усе можливе, щоб українські люди на скитальщині не зниділи серед емігрантських недосатків і нужди, щоб у моральній і фізичній здоров'ї діджались хвилі, коли зможуть всрлутись на батьківщину.

Вивнобж.о з тим ідути завдання в моральній площині. Ніяка катастрофа народу не є страшна для його майбутнього, коли серед тих, що остали, є ще активна постава і воля до життя. Зокрема факт обезкровлення України вимагає активної постави. Ми не закривасмо очей перед дійсністю: вона страшна, але не безвиглядна. Мимо всіх ударів є шанси перед українським народом. Ми віримо в Україну і в майбутнє українського народу. Цю віру скріплює нам цла історія України, хоч як трагічна ця історія.

Більше як 1.000 літ, — бо від скитів до останніх татарських нападів у 17 стол. — стояв український нарід у боротьбі з навалом кочовничих орд з азійських степів. (Котрий із західньо-європейських народів мав подібну долю?) Але це не знищило народу. В міжчасі він здобувся навіть на таку світлу добу державного життя і культурної творчости, як доба Київської Русі, доба, що досі є окрасою цілої історії східньої Європи. Після жахливих спустошень Менлі Гірея (15—16 століття) прийшов стихійний підйом і похід українського плуга на степи України, вслід за тим прийшло культурне відродження, а потім державне будівництво Хмельницького. Після великої руйни другої половини 17 стол., що була наслідком змови Андрусівського договору, і після Петрового терору — новий підйом, новий розмах хліборобської колонізації на схід, а в міжчасі такий культурний подвиг, як европеїзація Московщини українськими культурниками (факт — скрупулятно закриваний перед світом московськими істориками). А після тотального гнету Миколаївсько-Валуївського періоду знов новий підйом в 1917 р. Це каже нам вірити, що по сьогоднішній руні прийде нове відродження.

Завданням усіх тих, що творять громадську думку, — поширювати віру в Україну. Ця віра повинна бути така сильна, щоб нею були пронизані всі духові прояви українського життя закордоном; щоб та віра дійшла до всіх закутків земного гльобу, де тільки живуть українські люди, до пралісів Канади і в степи Аргентини, в підземні шахти Бельгії і до передмість НьюЙорку; щоб вона кріпилась на душі людей, хоронила їх перед зневірою і розпукою ностальгії — аж до того моменту, коли настане день Божого гніву, день заслуженої кари на злочинці: день тріумфу української правди. Цей день нехжно прийде, бо „Gottes Mühlen mahlen langsam, aber sie mahlen”. (мд)

22 СІЧНЯ

Є бувші люди й минулі події, що до них стосується давня латинська засада: de mortuis nil nisi bene — про те, що вмерло, або не говорити, або говорити добре. Та є особливості, що хоч померли, то все ж діють серед нас, і є події, що хоч проминули, все ж живуть у нас. До них не відноситься латинське правило; для них було б навіть щось образливе в тій вибачливості, що її воно вимагає. Супроти тих осіб і подій зобов'язує одне суворе: nil nisi vere — тільки правда! Такими подіями є ті, що в'яжуться з датами 22-го січня 1918 і 1919 рр.

22. січня 1918 — день проголошення Центральною Радою в Києві 4-го Універсалу про українську самостійність.

Україна тоне в мутних хвилях анархії, ширеної розгромленими і розкладеними російськими арміями південно-західнього фронту, що через Україну, грабуючи майно і руйнуючи рештки державного ладу, котяться на північ. Зі сходу і півночі вже наступає нова народня московська сила: хмари т. зв. мішочників, які пруть в Україну за борошном, і новий політичний оформитель тієї сили — большевизм. Українська державність, що народжується, стиснута тими

двома зустрічними стихійними московськими рухами. Українська державність ще й духово не упевнена. Оце окремі люди і цілі фракції баламутяться і приєднуються до заманливих газел червоної Москви. Оце навіть чільні керівники української політики нерадо роблять останні висновки з українського розвитку та з ходу подій. Вони по душі федералісти. Самостійниками стають під тиском історичних умов, щоб могли бути партнером у переговорах із чужими потугами, які зі зброєю в руках стоять на землях України.

В таких трагічних зовнішніх і внутрішніх обставинах народжується і 4-им Універсалом проголошується світві українська самостійність.

«Критика 20-их і 30-их рр. вперто зупинялася на всіх слідах слабости, що їх можна знайти в універсалах, отже на тих місцях, де автори його признаються, як то воли не з власної волі і української туги, але з konieczности стають на шлях самостійности, або де вони неначе виправдуються за свій учинок. І ми, згідно з засадою, поставленою вгорі, не пробуємо зменшувати ті слабости, чи цілком замикає очі на них. Але, також згідно з тією засадою не сміємо зу-

пинитися на їх ствердженні. Мусимо зрозуміти це як сліди породивих болів. Навпаки, мусимо схилити чоло перед величчю хвилини, коли не зважаючи на жакливі умовини війни, анархії, незрілості душ, все ж таки ідея, що її виростило в сво-му лоні удруге від-роджене українство 19-го і 20-го сторіч, пробилася на світ. І мусимо зберегти пристойність і справедливість у відношенні до покоління дітячів, що йому припало призначення засвітити ясе світило на високій вежі. Не такі важні непевність і хитання сторожів вогню, як важкий факт, що багаття зайнялося і не гасло вже ніколи в українській свідомості.

В тому світлі рокиливо плили хвилі 1918 р., а його кривавий епілог мав на своїх прапсрах гасло оборони ідеї 4-го Універсалу.

Те світло не признавало тодішніх державних меж. Воно опримілило західню Україну, тоді австрійську провінцію. Там починається подібний процес, який пролилася східна Україна 1917 р., починається унутрі українських душ боротьба консервативної ідеї ав-стрійської федерації й нової, самостійницької, якої носим стає Українське Січове Стрілецтво. Цей процес знайшов своє вирішення в акті 18. жовтня і чині 1-го листопада 1918 р., в акті самостійности Західньої Української республіки, отже в подіях 'одозгідних і рівнобіжних до 22. січня 1918 р., які уможливили найвищим осяг нового українства: акт з'єдинення двох українських самостійних республік.

22. січня 1918 р. — це синтеза політичних вершин попереднього року: 4-го Універсалу й акту 18. жовтня. Злов і зовнішні і внутрішні умовини трагічно тяжкі. За те події відбуваються, бодай у державно-національнью відношенні, у повній ясності. Рік тому білі армії з заходу, червоні зі сходу стискали Україну в кліщах, а на західних її землях стояла велика невідома щодо замислів і плянів: армія осередніх держав. На початку 1918 р. за оврили давні і завсідні ще сучасні немилючі української історії. З заходу перша нова польська сила, зі сходу оновлена більшовицькою революцією московська. Зародок будучого Андрусова 20-го сторіччя: Рига. Унутрі вперше якрав-вільне зарисовується східно-західні, придніпрянсько-галицькі невіривляности, до того часу прикриті спільними, далекими від життєвих конкретностей, мріями про соборність.

І знєву, помімо питомених усьому людському слабостей, як золота копула національного собору, ви-

стрелює в небо, як завершення дотеперішніх українських мрій і дій: акт соборности.

І самостійність і соборність, здійснені і нездійснені, залишилися для українства ідеєю, себто завданням будуччини, але й живою дійсністю одночасно. Бо хоча незабаром на мапах цього світа не стало держав, сьверених актами 22-го січня 1918 р. і 18-го жовтня 1918 р., і об'єднаних актом 22-го січня 1919 р., то в душах наших ті держави живуть і в душах наших діє їх праведний закон. І що з того часу не стояло б у наших паспортах під рубрикою „державна принадлежність“, чи було там написано: Совсти, Польща, Чехословаччина, Румунія, бездержавник, чи за-проторенець-дієніс, у паспортах наших душ з того часу і по нині написано нестертими літерами: Українська Народня Республіка, створена і об'єднана названими актами.

Громадянство тієї держави морально зобов'язує сучасних українців і сьогодні. Бо ж урочистості свята 22. січня мають значення не порожнього обряду, і не щирого спомину тільки. Це маніфестація свідомости тих зоюзань; маніфестація, за котрою мусить іти згідна з нею життєва постава і згідні з нею діла.

„Я вважаю визволення від „песього обов'язку“ супроти московщини незвичайно важким і цінним. Роздумуючи над тим моментом, я думаю, що недаремно пролилася кров тисячів розстріляних українських інтелігентів і молоді, коли вона принесла чи закріпила духове визволення від найтяжчого і найшкідливішого ярма, яке може бути: добровільно прийнятого духового чи морального закріпощення. Я скажу різко, але справжніми словами: це духове холопство, холоуйство раба, яке о так довго били по лиці, що не тільки убили в нім всяку людську гідність, але зробили прихильником неволи і холопства, його апологетом і панегіристом... Таким холопством вважають ту вірність, ту служебність не за страх, а за совість, глибоку й непоборну, поколіннями виховану, яку українське громадянство виявляло в одних частях менше, в других ольше супроти державних, культурних і національних інтересів Росії“.

Михайло Грушевський
з приводу акту 22. січня 1918.

Оркестра без нот і диригента

Кілька завваг до дискусії про пресу

„Де ви, сучасна старшина українська, що новітньою зброєю духа — пресою і книжкою — володіючи, силою сво.о духа несете в ру українську творити? І яку нову думку вашу су.асний грамотний народ український прочитає та діла ваші побачивши, за своєю прииме і з нею голови свої на боротьбу, на смерть за Україну понесе?“ — писав Вячеслав Липинський, звертаючись до українських журналістів на еміграції в 1922 році.

Коли в Ки.ві шалів терор воєнного комунізму, прийшли чекісти до Сергя Єфремова і зажадали: „Видай зброю!“ Єфремов сидів саме за столом і писав. Встав і подаючи своє перо чекістам, сказав: „Оце моя зброя“.

Преса це дійсно зброя, „зброя духа“. Така зброя сильніше б'є, як гармати і бомби. Громадянство не повинно вимагати від своєї преси нічого іншого, як тільки одного: щоб вола була доброю зброєю на роду в обороні його за рожезого життя духового і фізичного. Підкреслимо: зброєю народу, а не засобом внутрішньої громадянської боротьби одної групи чи партії проти іншої, або навіть зброєю в особистих порахунках між поодинокими людьми.

Спрєва української преси стала проблемою. В тому є якийсь парадокс, бо преса це саме той орган громадського життя, який має розв'язувати проблеми. В цьому числі містимо оясню статтю М. Шлемкевича про пресу, статтю, яка сягає до основ,

з яких треба розглядати сучасну кризу української преси. Крім того хочемо на цьому місці висловити кілька думок до дискусії про проблеми української преси — з погляду практичних вимог сьогоднішнього дня.

Що бракує сьогоднішній пресі?

Передусім бракує єдиної професійної організації, яка охопила б усіх українських професійних журналістів без огляду на їх політичні переконання. Як дов.о нема такої єдиної і для всіх авторитетної організації, нема того органу, який міг би успішно впливати на формування українського пресового відтинка.

Вільна українська преса на чужині це майже чи не одинока сьогодні зброя, яку наш нарід має для оборони своїх прав. Тому їй припадає незвичайно відповідальне завдання — тимбільше, що інші органи національного життя, напр., школа, наука, книжкові видавництва, театр, мають трудніші умовини праці, ніж мали в краю. Одинока преса має тут умовини ліпші від тих, що їх мала дома, бо не має тут найбільшого ворога преси — цензора.

Наша вільна преса закордоном це здобуток історичного значення. Саме тому спадають на цю пресу завдання історичного масштабу. І тому в добі найстрашнішого позоволення батьківщини не вільно її вживати на внутрішню громадянську війну. Це не значить, що ми за мертвою тишиною; навпаки, хай буде б о р о т ь

ба і змагання, але таке змагання, що буде і скріплює національну спільноту. Хай змагаються світогляди й ідеології, щоб внутрішнім змістом і багатством їх політичних, соціальних і культурних програм здобували прихильників і признання загалу. Така боротьба вийде тільки на добро загальної справи, бо з неї викристалізуються об'єктивна правда українського життя і збагатиться його зміст.

Наша преса на чужині це одинокий сьогодні вразник української національної думки. Що дає наша преса, тим мусить жити еміграційне громадянство і тим мусить заспокоювати свої духові потреби. Тому з пера українського журналіста разом з чорною фарбою мусить спливати на папір якийсь лучовий зміст. Він мусить чути на собі обов'язок творчості — бути творчим у площині політичної думки значить не тупцювати на місці, перелицьовуючи черговий раз старі, інколи вже зовсім спорожнілі й вилинялі гасла, тільки йти вперед в шуканню причин наших національних катастроф, в шуканню розв'язки найбільш наболілих проблем, йти вперед в пізнанню політичної дійсності, в пізнанню сутніх сил, які кермують народами, що рішеннямуть про майбутній розвиток світа. Йти вперед в шуканню широчітх шляхів для здійснення національної мети спрямовувати думку читачів на нерозв'язані ще проблеми національного життя і тим заставляти їх до співпраці у творчому процесі, змагатись з інерцією маси — одним словом: вести і політично виховувати.

В сьогоднішній українській пресі, яка так гарно розвинулася, — що свідчить про організаційний хист тих, які її творили серед дуже трудних технічно-матеріальних умовин, і про громадське вироблення загалу, що цю пресу підтримує — переважають відосередні тенденції над доосередніми. Це наслідок нашого недержавного життя, але це загроза на майбутнє. При відсутності інших органів національного життя, що могли б координувати всі громадські прояви і неутралізувати відосередні тенденції, така преса може стати — коли розвиток піде далі — в тім напрямі — чинником розпорощення громадянства. Сьогодні кожний пресвий орган це окрема республіка, яка не визнає над собою ніякого надяртного чинника, за винятком своєї партійної влади (а партії в більшості теж не признають над собою нікого). В такій ситуації наша преса нездібна перевести якусь акцію загально-національного засягу. Таких акцій, що чекають ще свого розгорнення багато. Одна з перших, яку повинна була виконати преса — спотуляривувати необхідну конечність консолідації цілого громадянства довкруги одного законного державного центру. Це завдання досі не переведене в діло. Преса має в тому свою пайку вини.

Преса поділена сьогодні на два табори: кувівський і протикувівський, які не знаходять спільної мови з собою. В обох таборах діють різні сили — доосередні, які сприяють об'єднанню, і відосередні, які йому перешкоджають. А якщо преса станула б одним фронтим проти всіх відосередних сил, то вона зробила б велике діло: втворила б відповідну атмосферу, без якої не може прийти до всенаціонального об'єднання. А воно мусить прийти, і то якраз серед еміграції в Німеччині, де найбільше наслелення політичного думання. Ми бачимо, як із еміграційних середовищ у Німеччині той двоподіл переноситься — наче пошесть — на всі інші осередки українського життя закондорно. Сьогодні вже всюди — в Бельгії, у Франції, в Англії, в Америці — масмо той самий двоподіл. Яка це вимріяна нагода для всіх темних сил, що хочуть нам шкочидити!

Замість взаємно себе обвинувачувати на сторінках преси і доказувати, хто більший, а хто менший демократ, або хто ліпший, а хто гірший націоналіст (з чого посторонній обсерватор, який про Україну не знав би нічого більше, як те, що йому подає наша преса, мусить би прийти до переконання, що в нас нема ні добрих демократів, ні добрих націоналістів) — подбаймо першзавсе, щоб вяснити і собі самим і зовнішньому світові ті незвичайно складні умовини, серед яких жив наш народ в останніх трьох десятиках літ. Бо досі галичанин не знає, як жили, як боролись і який досвід гри тому здобули придніпрянці, а вони знов не знають, в яких умовах жили

галичани. Отже чи можна дивуватись чужинцям, коли вони в наших справах мало визнаються?

Зробім це, виходячи з одиноко допускального становища, зі становища нашого національнодержавного інтересу, не зважаючи на такі чи інші угодобання сильних світа того. На наших очах закінчився один великий етап в історії Європи і в історії українського народу. Політична еміграція повинна зробити підсумки гройдечного шляху. Але ці підсумки будуть тільки тоді правильні, коли в оцінці мичулого піднесемось понад вузько-партійний егозм. Тільки закичувши партійні мірила зможемо оцінити, що було правильне, а що помилкове. Вміти признатись до помилки — це велика політична чеснота. Помилляються навіть великі державні мужі могутніх народів ніщо дивного, що й ми робити помилки. Нема в нас політичної групи, яка не мала б за собою помилку, але нема й такої, яка мала б тільки самі помилки. Подумаємо скільки зискали б морально серед нашого громадянства — снажми наприклад — соціялісти, якщо б вони злобулися на траматську відрагу і признались до помилок з 1917—1920 років, або націоналісти, якщо б хотіли признати свої помилки. Це можна сказати про кожний політичний рух. Еміграція — це саме нагода для перегірки нашого духового і політичного арсеналу, нагода для переведення загального ісчиту совісті. В цьому полягає політичний поступ, який є передумовою здійснення національної мети. Хто має це все зробити, як не зробить того наша вітба прена?

Мія глибоко перегомачі, що об'єктивне й річеве вяснення всіх тих проблем, а зокрема вяснення умовин з часу II. світової війни, коли наш народ отинився між молотом і ковалом двох потужних і рівно нам ворожих сил — може викликати в кожного чужинця доброї волі тільки респект до нашого народу.

Без сумніву преса має право критики. Це її привілей. Але з кожним привілем зв'язані певні обов'язки. Усяке суспільство так довго годиться з привілеями якось групи, як довго вона виправдує їх якимись об'язками. Привілей прилюдної критики вимагає, щоб та критика була справедлива і доброзвличлива, щоб була диктована почуттям національнодержавного інтересу, щоб була псзитивна і тактовна. Це обов'язки кожного привілею на критику.

Цей привілей критики підносить журналістичне звання на один з найвищих щаблів у гістархії тих звань, які виповнюють громадське життя. Перед журналістом відкриті всі двері — до міністерських кабінетів, до державних канцелярій, до лідерів партій і державних мужів, до міжнародних конференцій і т. д. Всюди в демократичнім світі шанують журналістичне звання і шанують журналістів. Але передусім журналіст сам мусить шанувати свій фах і себе самого. Тут доходимо до самої суті нашої справи. Серед українського журналістичного світу не виробилось ще досі почуття станової чести. Не винні тут виключно самі журналісти. Заник почуття станової чести це складна проблема не тільки українського, але взагалі модерного світа. Колись, коли живе ще було відчуття ор анічності суспільного життя, кожний людський колектив боронив солідарно своєю доброго імені, своєї чести. Колись, коли швец обманув клієнта, давши йому неповтоцінний товар, гільда виклюала його зі своїх членів, щоб не приносив неслави спільноті. Так було в усіх станах. До наших часів тільки деякі звання зберегли були почуття станової чести. Сьогодні, в добі масового деклясування, те почуття взагалі затратилось. Але воно не сміє пропасти серед українських журналістів. В першу чергу серед нас мусить відродитись почуття станової чести, бо без того замовкне совість журналіста, замовкне й почуття національної чести. А тоді журналіст стане лядскнехтом, який продаватиме своє перо тому, хто більше заплатить...

Якщо б свідомість упривілейованого становища стала власністю всіх сьогоднішніх активних журналістів, вона піднесла б тон і рівень української преси. Ми перестали б писати „на коліні“, а пригадали б собі, як радив колись Марко Аврелій — писати так, „нащо б твєє писання було останнім твоім словом у житті“. Тоді й тон пчесових полемик — без них не обходиться ніяка вільна преса — став би вибагливіший

і шляхетніший. Навіть будши вигнанцями, емігрантами й діпстами, можемо дозволити собі на люксус пристойного тону в полеміці. Тоді навіть у суперечці будемо ставитись з пошаною до противника, а це зобов'язуватиме його до того самого. В висліді чого піднесеться загальний тон у всіх людських взаєминах.

Ці завваги диктовані турботою за добре ім'я українського журналіста. Ми спостерігаємо, що критичні кола серед загалу читачів стають щораз вразливіші на пункті недоліків нашої преси. Це здоровий прояв, з ним не можна не рахуватися.

До тих, що розуміють...

PRO DOMO SUA

В листах і розмовах поруч із признаннями дістаємо поради. На одну із них вважаємо потрібним відповісти, особливо тому, що йде вона від наших широкіх приятелів. Вони тривожаться тим, що „Проблеми”, „може занадто поважні”, „може занадто трудні”, „занадто філософічні”, взагалі „занадто”. Ці ствердження хочуть вказати нам, що рівень „Проблем” не зовсім сходиться з рівнем бажань сьогодишньої широкої публіки, а це може відстрашити читача від журналу.

Зразу мусимо завважити, що кожна цінна книжкова, журнальна і також часописна поява зберігає завсіди якусь відстань, якусь дистанцію між собою і т. зв. широкою публікою. Кожна така поява дає щось нове, невідоме загалові. Цим новим, невідомим не є друкований мішок наповнений сензаціями. Кожна цінна поява дає інший підхід, нове наświetлення подій і речей, як вислів іншої, нової життєвої постави. І це є різниця між книжками і журналами, що повинні з'являтися, і тими, що їх непотрібно. Часопис, що тільки підлецує людині, догоджуючи її духовому лінивству, вкінці нудить цінніші одиниці зпоміж читачів.

Ми не збираємось догоджувати ні фальшивій амбіції, ні духовому лінивству. Є щось образливе навіть для української праці і творчости в тій вічно повторюваній вимозі приступности, легкості, популярности. В руках наших людей бачите різні німецькі, англійські, французькі журнали, зокрема поширені огляди, як „Neue Auslese”, „Amerikanische Rundschau” і інші. Статті, реферати і змісти книжок подавані в тих журналах ні трохи не легші від статей „Проблем”, навпаки часто значно тяжчі. До того ще треба взяти

Закінчуючи ці наші думки, хочемо підкреслити, що ті недоліки, на які ми вище звернули увагу, не відносяться до всієї української преси на чужині; є серед неї журналісти, є і пресові органи, які в такій же мірі, як і ми, розуміють історичне завдання сьогодишньої преси і мають ті самі бажання. Але вони з різних причин не надають тону і оркестрі української преси, їх — нажаль — приглушують інші тони. Шкода, що та оркестра грає без нот і без диригента. Ми бажали б, щоб вона здобулась на великі симфонії і на нові великі думи українські.

до уваги, що предмет тих чужих журналів дальший для нашого читача і чужа мова все таки додає деяких труднощій. Однак ті журнали купують наші люди, переглядають, читають. І кожна людина, що хоче називатися інтелігентною, себто „такою, що розуміє”, зовсім добре мириться з конечними труднощами тієї лектури. Вона знає, що треба якогось зусилля, щоб засвоїти собі дещо зі змісту тих статей, що іноді саме те зусилля стає мірою цінности статей, а переборені перепони стають джерелом духової насолоди.

Чому відношення до української книжки, українського журналу і часопису мало б бути інакше? Чому українське друковане слово мало б бути тільки легкою інтелектуальною юшкою і дешевенькою розвагою, а не зусиллям досягти найвищого і найпотрібнішого: пізнання себе самого. Для нас ясно, що такі духові зусилля не є справою всіх і кожного. Але так само ясно для нас, що перед нашою еміграцією, яка називає себе сіллю національного українського світу, його субстанцією, — напевно є тисячі і тисячі людей, для яких питання культури духа і політики це справи перші на потребу. Адже для збереження свободи духа і свободи політики вони вийшли з краю в скитальство. Для них це не питання післяобідного задріму або насонної вечірньої лектури, але справа життя і смерті. Оце для тих людей призначені „Проблеми”. Ми переконані, що серед української еміграції є їх тисячі, і в вірі в ті тисячі, в повній співпраці з ними і для них, хочемо далі шукати освідлення і освітлення наших минулих і прийдешніх шляхів.

Маємо надію — Читачу, що Ти належиш до тих, що розуміють...

Сьогодні ми є свідками тріумфу наддемократії, в якій маса діє безпосередньо, без закону і накидає громадськості свої бажання і свій смак силою матеріального тиску. Було б помилкою розуміти нову ситуацію так, неначе масі вже остогидла політика і вона довіряє спеціальним особам її виконання. Так було колись і це була ліберальна демократія. Тоді маса була переконана що — не зважаючи на всі помилки і хиби, політики все таки кінець-кінців трохи більше розуміються на громадських справах, ніж вона. Сьогодні навпаки, маса вважає своїм добрим правом скрізь просовувати свої покутні мудрості й надавати їм сили закону. Сумніваюся, чи була коли в історії епоха, в якій маса так безоглядно правила б, як у наш час. Тому говорю про наддемократію.

Те саме діється в інших ділянках, особливо в інтелектуальній. Може я помиляюся, але письменник, беручи перо до руки, щоб писати про предмет, про який довго роздумував, не може позбутися свідомости, що пересічні читачі, які ніколи не займалися тими питаннями, читають його не на те, щоб чогось навчитися, але навпаки, щоб його осудити, коли він не погоджується з мілкостями, які у них в голові... Для сучасности характеристичне те, що пересічна душа цілком свідомо того, що вона пересічна, але вона настільки безсоромна, що виступає в обороні прав тієї пересічності і намагається скрізь ті права утвердити. В північній Америці кажуть: — бути інакшим, це непристойно. Маса нищить усе, що інакше, визначає, особисте, особливо здібне і добірне. Хто не такий, „як усі”, хто не думає „як усі”; наражається

на небезпеку, що його усунуть геть. А ясно, що „усі” це саме не є всі. Нормально „усі” це була єдність, що складалася з маси і тих, які інакше думають, особливо провідної верстви. Сьогодні „усі” це вже тільки маса.

Це той потворний факт нашого часу, представлений без прикраси його бруталного вигляду.

Opera I Gasset

Переклад із німецького видання „Der Aufstand der Massen” ст. 9—10., Stuttgart 1947.

З парадоксів нашого часу

Берлінський кореспондент лондонського „Daily Telegraph” повідомляє:

Бритійські урядники в Німеччині, які наглядують переведення чистки німецьких нацистів, попали в незручне положення. Обвинувачені в приналежності до гітлерівської партії, бувши службовиками британських фірм в Німеччині, предложили судам посвідки своїх фірм, що вони стали членами партії на доручення тих фірм. Одну з таких посвідок предложено кореспондентові. В ній посвідчає управа одної відомої лондонської фірми, що керівник німецької філії став членом партії на основі інструкції з Лондону. Директор тієї фірми заявляє в посвідці, що він ставився негативно до гітлерівського режиму, але мимо того дав таке доручення, щоб вдержати торговельні взаємини з Німеччиною.

Над домовиною Великого Гетьмана

слово Самійла Зорки

Входимо в ювілейний 48 рік — триста літ від виступу великого Гетьмана, виступу, яким розпочався найбільш імпрозантний період державного будівництва під проводом Гетьмана Богдана. Буде великий здобуток для майбутнього державного будівництва, коли українське громадянство закордоном використає ці роковини, щоб збагатити наші державницькі традиції і пізнати на прикладі великих Богданових років весь внутрішній процес будови держави. Можна теж піти по лінії найменшого зусилля і вдоволитись хронікарським пригадуванням окремих подій, боїв, переговорів тощо. Але тоді великі роковини проминули б для нас безкорисно, бо збудувати українську державу самим тільки сьогоднішнім розумом нашим, без досвіду державницьких зусиль в минулому — неможливо. Зокрема це відноситься до досвіду, що його українська нація здобула незвичайно дорогою ціною в Богданових роках.

З книжки „Україна на переході“ В. Липинського передруковуємо оповідання автора про останні хвилини великого Гетьмана і надгробне слово над його домовиною, яке виголосив Самійло Зорка, секретар Гетьмана.

В хвилину, коли зажилась доля держави — пише В. Липинський — коли прилучались до неї північно-західні „руські землі“ (добровільне прилучення Пинської землі до української держави)*, коли йшла за ці землі послідна боротьба з Польщею, коли мав бути підписаний союз зі Швецією і цим самим залежність від Москви мала бути зліквідована — агітація проти династичних плянів старого улюбленого Гетьмана викликувала страшне, катастрофальне замішання в рядах старшин, на єдності і дисциплінованості якої досі вся козацька держава спиралась. „Тут уже створились дві партії“ доносить своєму королеві шведський посол Лілієнкроне.

Старий Гетьман зразу просьбами хоче відвернути катастрофу... Коли ж це не помагас, коли старшина дальше проти дідичности гетьманства агітує, коли сварка і роздвій між нею перекидаються вже до військ козацьких на фронті, коли ізза цих сварок посол шведський не може справи союзу шведсько-українського до кінця довести, — Гетьман видає наказ полковника Лесницького і ще чотирьох видатніших старшин опозиціоністів казнити...

За цією гризотою від свободолюбивої старшини спала на старого Гетьмана незабаром ще страшніша гризота від козацької „черні“. Пооачивши, що старшина свариться між собою, не чуючи вже над собою її сильною провудою, а зачувши натомість, що вона не по волі старого Гетьмана поступає, „чернь“ козацька зараз же проти своїх полковників на польському фронті збунтувалась. Начальний вожд на цьому фронті, Жданович, сам більше занятий тим, що в Чигирині, а не на фронті діялось, замість бунт здавити нещадно, як це давніше по наказах Гетьмана робилось, тепер почав відступати і, покинувши союзника України гачоного, сам рушив до Чигирина. Зараз же після того „чернь“ двох своїх полковників убила, а через московського агента Желябузького, який тоді енергійно між військами козацькими вештався, просила сказати цареві, що вона „царю служити хоче, а свої старшини, що рушила в похід проти волі царської, слухати вже ольше не буде“.

До Гетьмана ця вістка про оунт у війську і про злочинну непорядність Ждановича наспіла 24. липня (1657). „Зрада козацька — пише самовидець цих подій Лілієнкроне — так сильно вразила Гетьмана, що, наказавши викликати до себе полковника Ждановича і страшним гнівом запалавши, він був поражений ударом, пролежав п'ять днів без мови і на шостий день в Бозі спочив“. 27. липня, у вівторок, в 3-ій годині полудні помер в Чигирині Гетьман Богдан Хмельницький. Вічна трагедія українська: тупий егоїстичний анархізм нещадно до самоорганізації старшини і зрадливість темно. „черні“, та їх безглузда боротьба між собою — убили найбільшого державного мужа, якого колинебудь мала Україна.

Дово ховало Військо Запорозьке свого Гетьмана. Похорон відтягали мало не цілий місяць так, неначе осиротіле тогочасне покоління боялось зі своїм Провідником на віки розстатись. Останки Богдана Хмель-

ницького зложено зразу в Чигиринській церкві, але, що Гетьман, як пише Величко, „будучи порою шляхоцької руської“, хотів, щоб його в ріднім гнізді поховали, то домовину з Чигирина до Суботова перевезено. Похорон відбувся в Суботіві 23. серпня.

Те покоління, що Богдана Хмельницького ховало, ще розуміло, кого воно втратило. Якась велика туга і неспокій за будучину почувуються майже в усіх згадках тогочасних про передчасну смерть Великого Вождя. В суботівській церкві був після похорону вміщений під балдахимом портрет Гетьмана з написом, який вичисляв заслуги того, що „непереможений в боях, щасливий найшов кінець, бо з Сина своєї Отчизни став її найдостойнішим Батьком“. Старий секретар гетьманський, Самійло Зорка, один з тих, що наміри і думи Гетьмана найбільше знали, виголосив на похороні промову, яка видко настільки добре загальний настрій тогочасний віддавала, що її копії старанно в Україні зберігались, і що її Величко цілу з великим пієтизмом до свого літопису вписав.

„Милостиві Панове Полковники — казав Зорка — і вся Старшина зо всім Військом Запорозьким, і вся Річпосполито Українська! Прийшлося тепер нам по веселих прошлих часах сумних слухати тренів (плачів) і рясними сльозами обливатись, коли Гетьмана нашого Богдана Хмельницького, воістину од Бога нам даного Вождя, через смерть неблагану скошеного, ось на катафальку смертнім оглядаємо і останні послуги йому віддаємо.

„Помер, несмертельну по собі оставивши славу, цей добрий Вождь наш, за котрого головою не тільки ми, але і вся Малої Русі Річпосполита*) — при щасливих успіхах довгі літа жити безпечно обіщувати собі могла. Помер той, котрому спільно з Вашмистами Милостивим Панством, при правді своїй за вольності і стародавні права свої ворогів наших — Савроматів Польських, скрізь свою скору допомогу давала. Помер той, од котрого гармат і мушкетів не тільки пресвітла Сарматія, але і бурхливого Евксинопонту замки і фортеці, а в р. 1621 і самі навіть Царгородські, порохом мушкетним окурени, дрожали і тряслися мури. Помер накінець той, котрого ділом оживлені, не могли вже цілком вмєрти старожитні права і вольности українські і всього Війська Запорозького.

*) Мала Русь або Малороссія — назва надана Галицько-волинській Державі візантійською Церквою. В часах Гетьмана Хмельницького літературна назва України. — Ред.

В дужках подаємо наші пояснення. — Ред.

„Не стає мені часу на вичислення чеснот і діл Ваших лицарських, котрі Ви, при від Бога собі данім Вожді і Гетьманові Хмельницьким за повреджені і потоптані Поляками, братами своїми, старожитні права і вольности стоючи, в багатьох місцях з великою відвагою хвалебне доказали. Хай людською мовою про ці діла Ваші лицарські розкажуть поля і долини, вертепи і гори; розкажуть, яким Ви мужнім, геройською відваги повним серцем за вольности свої стояли і воювати. І що при всемогучій допомозі Божій, на Жовтих Водах, під Корсунем, під Шлявою, під Збаражем, під Зборовом, під Берестечком, під Білою Церквою, під Львовом і Замостям, під Нестерваром і Баром, під Кам'янцем Подільським і Жванцем, під Батогом і Охматовом і на інших багатьох місцях, яких не вчислю, Ви доказували і доказали.

„До Тебе зі скромною моєю мовою звертаюсь, милий наш Воже! Древній Руський Одоначаре, славний Скандербегу, Гетьмане Славного всього Війська Запорозького і цілої козакоруської України, Хмельницький Богдане! До Тебе говорю, тепер між чотирма дошками окутаного і мовчазного, а якого мови перед тим і ординансу сто тисяч нас слухало і на кожний знак Твій готовимі ставало. Чому так скоро став Ти мовчазним Гарпократом? Беручи приклад з німого Аттиса, промов до нас, братів своїх, як він, хоч одно слово, і на-

учи нас, як маємо ми без Тебе жити і поступати з сусідніми друзями і ворогами нашими. Бож той німий Аттис короля, свого батька, од смерти з рук його власного жовніра словом своїм перестеріг. А Ти ж, доброї бувши мови, скажи і дай нам пересторогу, аби ми не були звойовані і побиті ворогами нашими...”

„Заповітом своїм — як пише інший тогочасник — радив Гетьман Богдан Хмельницький Війську Запорозькому, щоб воно поступало так, як він хотів і поступав...”

Тими словами Богданового сучасника закінчує В. Липинський свою книжку. Станні дні життя великого Гетьмана відзеркалюють вічну трагедію України: в рішальних хвиликах історії політичний провід українського народу розсіданий і поділений на кілька таборів. А незгода серед провідних верхів деморалізує народні низи і вони йдуть за підшептами ворожих агентів, які намагаються вбити клин незгоди між низами і верхами. Тоді одні і другі дозрілі до того, щоб стати жертвою зовнішнього ворога, а разом з ними жертвою стає й ціла Україна.

Можливо, що сьогодні стоїмо перед подіями, які рішатимуть про долю України на століття. І знов сьогодні, подібно як в останніх днях життя великого Гетьмана, українське громадянство поділене на кілька таборів. А новий Желябужський киричить зі зрагою своїх агентів і катамутить воду, щоб не допустити до об'єднання. Хай же згадка про останні такі трагічні, дні великого Гетьмана і слово Самійла Зорки, яке ще сьогодні проймає до глибини душі — потрясуть совістю всіх тих українців, які своєю короткозорістю, малодушністю і партійно-сектантським егоїзмом утруднюють діло об'єднання народу довкруги одного державного центру.

Проблема культури і творчості

написав Михайло Маркович

Поняття замкнене в слові „культура”, можемо цілковито змістити в зрозумілому слові „творчість”.

А що таке творчість?

Кажучи про творчість, маємо на думці той світ, що його творить людина; світ, що його початки губляться в тайні всебуття. Виділення окремого світу, визнаного за твір людини, спонукало, як відомо, уяву античних поетів до створення міфу про Прометея, а в нашій християнській добі поглиблює віру в співпрацю людини з Богом в тій царині, признаній людям на правах автономії.

Виразне /усвідомлення тої окремішности людського світу потрібне для встановлення вихідного пункту культури-творчості. А саме, основна стихія людського світу це дух, як предмет творчості, і кажучи про творчість (культуру), треба мати на думці плекання цього духа, що виявляється в творах і живе в них. Мова, йдучи за явищем, звичайно охоплює його в цілості, тому називає творчістю однаково духовий процес творчості, як і його висліди. Цей факт не повинен затемнювати проблеми духовности тим, хто розуміє, що духові вартості, заворожені в творених речах, „живуть” тільки через те, що впливають знову на людей, підтягаючи їх на вищий рівень творення.

Тому найважливіший продукт культури це людина з її духовістю. Людина, якщо має бути вічна, не може бути абияка. Вона несе на собі відповідальність за майбутнє того світу, що його має творити з Божого благословіння. Культуру слід розглядати з пункту зору людини. Людини шукаємо в її творах. Ступінь „культурности” думки даної епохи можна пізнати з її дбайливости за вартості людини.

З цього виходить, що культуру не можемо обмежувати до науки, філософії, літератури та мистецтва. Це був би ідеологічний примітив.

Примітивом називаю думку, що треба дбати лише про ті ділянки, в яких виявляється творчість індивідуальної геніяльності одиниці. Бо ця думка зв'язана з іншою, а саме, що в усіх інших ділянках, в яких індивідуальність затрачується в збірній творчості, одиниця не несе за неї відповідальности, а тому рівень її „культурности” — це справа для „культури” байдужа.

Людина всюди та сама, все, що вона витворює, є її творчістю. Людський світ — це твір не тільки індивідуальної геніяльності. Проблеми культури супроводять людину, щоб вона не робила і ким би вона не була.

Ці проблеми діляться здебільшого на п'ять груп:

а) справи внутрішнього життя з об'язками супроти Бога й себе самого. Тут є місце для культури релігійного та етичного духа, почувань, сумління, характеру, обичайности та чести;

б) культура духових справ, зв'язаних з діянн'ям, себто культура волі, витривалости, мужности і доцільности розумної боротьби та праці в усіх ділянках: у політиці, у праці громадській, економічній, фаховій;

в) культура розумової праці, пізнання в усіх дисциплінах науки, культура філософичної та літературної праці;

г) культура уяви та естетичних почувань (поезія, мистецтво, товариське життя);

г) як окремих відділ слід було б виділити справи виховання молодого покоління, справи, в яких повторюються всі згадані вище аспекти культури зі спеціальним пристосуванням до завдань освіти та виховання.

З того суцїлу не можна виривати окремих фрагментів, як виключних ділянок культури, з двох причин:

а) у психічному житті панує закон органічної інтегральности (все в усьому). Не буде доброго мистецтва, коли мистець не підсилить своїх здібностей (г) культурою духовною (а) та розумовою (в) та культурою праці (б),

б) вирішній у цій справі той факт, що душа отиниці це твір громадянства, в якому все органічно між собою пов'язане та все означає взаємних впливів. Не створимо гармонійної цілоти з людського світу, коли будемо надто високо підносити рівень мистецтва або філософії, залишаючи одночасно культуру громадянських понять та почувань на рівні дикуньської обичайности. Якщо нашим ідеалом має бути людина повна та гармонійна, то такої людини не виховає громадянство неповне та негармонійне. Це великої ваги проблема в царині виховання.

З цим поняттям щільно зв'язана справа стилю, в якому ми творимо свій світ. Винаходи перших рухів життя устійнюються в утриваленні цього життя через автоматизацію рухів. Кожній зжитій групі людей буває притаманний спільний ритм рухів, що гармонізує це життя. Ця згідність та автоматична повторність витворює спільні риси стилю однаково в духовій культурі одиниць як і в витворених взаєминах та речах. Від того дужчає життя та виростає структура світу даної групи. А підтягає її вгору винахідливість індивідуального генія. Цей геній — даний людині, як це відчували люди скрізь і завжди, від Бога. Цей геній — дитина рідного стилю, творить в його рамах, з нього зачеплює надхнення, розвиває цей стиль. Не міг би відбуватися нічого свого, якби не шанував вже збудованого: не був би творцем, коли б не достосовувався до стилю, що створився віками.

Отак зусиллями праці та геніяльності людини постає людський світ, що його називаємо у відрізненні від природи — цивілізацією.

Цивілізацією називаємо формальний образ окремих типів об'єктивної культури. Це образ, що охоплює зі статистичного боку світ, створений

людьми, згідно з основними ознаками, спільними для споріднених культур. Існують цивілізації — латинська, візантійська, жидівська, туранська та інші. Внутрі кожної з цих цивілізацій кожний нарід дороблюється через культуру власної індивідуальної цивілізації.

Кожну живу культуру в її об'єктивних осягах слід вважати за національну цивілізацію. Треба, щоб ця цивілізація мала в добрій культурі живих сил народу своє джерело, яке наповнювало б її високовартісним дорібком усіх суспільних шарів та всіх регіонів. Треба, щоб ця цивілізація мала на свому обличчі не тільки рум'янець життя, але й чітку різьбу національної індивідуальности.

Коли розглядаємо проблеми культури з погляду зусиль підмету творення — людини та національної збірноти, то розумімо конечну потребу логічного відрізнення цієї творчої динаміки від річевого надбання, що його охоплює поняття цивілізації. Не все в цьому надбанні наш власний твір. Національні культури користають із привілею виміни, що невпинно відбувається між надбаннями різних культур. Амбіція кожної культури — дати іншим якнайбільше. Але, щоб брати від інших, треба на це заслужити власною культурою. Не все буває засимільоване в культурі.

Поганський нарід, прийнявши хрищення, ввійшов до круга християнських цивілізацій. Але це була справа формальна, доки нарід не здобув цього добродійства внутрішньо своєю релігійною культурою. Що Прометей викрав з неба вогонь — на користь культури — це була поетична метафора. Але коли мова йде про електричність, яка завжди існувала в природі, то вже чужі відкриття та електрифікаційні винаходи можна засвоїти тільки плекаючи відповідні науки. В хліборобському господарстві можна ввійти в добу тракторів, але це буде формальність, доки людина не придбає відповідної культури, щоб належно обходитися із цим надбанням цивілізації. Таким чином проблема культури вимагає відповіді на питання: як? Меншу вагу має питання що? Хай би нарід і не мав усього, що мають інші, хай би був бідний з огляду кількості надбання, але нехай те, що має, буде добре якісно, себто добре засвоєне, позначене питомим народом стилем та гармонійне.

„Культура” — це поняття майже так само широке як „життя”. Бо це справді життя, лише вищої категорії; життя, що ним керує людська воля творення. Як біологія не може не тільки створити життя, але й відкрити тайни його динаміки, так і культурологія не може мати на оці тільки поодинокі процеси творення; мериторичній цілості не може дати ради. Завдання її влегшує те, що вона знає вихідний пункт *primum mobile*, *spiritus movens*, людину — одиницю з її творчою душею, розширену в особовий підмет вищого ряду — в нарід.

Культурологія може обсервувати життя народу, обсервуючи людину. Публіцист, культуролог, обсерватор і побудник творчої волі свого народу, не сягаючи філософично до метафізичних початків і цілей існування народу, мо-

же ствердити, що мета культури даної національної збірності — це створення особовості народу в об'єктивній формі його цивілізації. Зберегти рівний пульс народу в ритмі свідомої праці, удержувати національне „я” у вічному горінні, дати цьому „я” видиме для світу обличчя — ось завдання культури.

Цих завдань, як я вже сказав, не можна задалегідь означити. Можна тільки випунктувати декотрі пункти погляду на цей світ, як це я зробив вище, як робить різьбар, що мріє

про велику статую з одної брили. Хай кожний відлупує те, що йому потрібне, щоб побачити свій нарід.

Я хотів показати, що існує тільки один пункт зору, з якого треба дивитися на цілість, а саме треба стати на становищі національної доцільності. Культура добра тоді, коли через повну людину витворює виразний суціль національної особовості, такий стрільчастий, щоб прапор його національної культури було видно з висот європейської цивілізації.

ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМ

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНА КОНЦЕПЦІЯ ЖИТТЯ ТА УКРАЇНЬСЬКА ДУХОВІСТЬ

написав проф. д-р О. Кульчицький

Бажаємо звернути увагу ширших кіл українського громадянства на модну нині в Європі духову течію екзистенціалізму. Робимо це зовсім не тому, що ми підпали під вплив одностороннього гасла „європеїзації” української думки, бо ми свідомі, що такі гасла в практиці містять в собі небезпеку модности в духовій діяльності.

„Нова філософія, новіша філософія, найновіша філософія...” „Пощо так дуже сперечатись про першенство помилки?... пише Ренан. Цінність екзистенціальної філософії зовсім не в її „новості”. Можна сумніватися про „новість” мотивів екзистенціальної думки і навпаки добачати в екзистенціалізмі старі філософічні ідеї, можна навіть саме в цій старості поодинокі екзистенціальні ідеї знаходити гарантію їх стійкості, що оперлася напором часу. Не в оригінальності, новості, ані модності справа. Новістю в екзистенціалізмі є не його провідні думки, але те, що Паскаль називає *disposition de materies* — уклад, упорядкування тематики і проблем. І саме це впорядкування ідей, їх пов'язаність із собою та з духовою і матеріальною ситуацією світа, запевнює екзистенціалізові його значення для всіх — і зокрема для нас, що відчуваємо тягар сучасности на наших скитальських плечах особливо важко.

Екзистенціалізм в його німецькій формі (про французьку не маємо наміру тут говорити) є філософічним напрямком, що його головними заступниками є Гайдегер і Ясперс, а його корифеєм данський філософ Кіркегард. Розвинувся він в 30—40 р. нашого сторіччя та своїм впливом перейшов далеко поза межі кіл спеціалістів, проникаючи в літературу та публіцистику. Екзистенціалізм бажає бути філософією виключно людського буття, залишаючи багато філософічних проблем, незв'язаних безпосередньо з тією тематикою, поза колом свого зацікавлення. Основною його ідеєю, із якої виводить теж свою назву, є розрізнення в сфері людського буття двох його способів („модусів”): існування й екзистенція.

Під існуванням розуміє екзистенціалізм такий рівень і таку форму людського життя, що в ній для пояснення людської поведінки, починів і дій не виходимо поза обсяг поняття життя в біологічному розумінні того слова. Кожна проблема життя визначається на цьому рівні одиноко і виключно координатами біологічно-життєвих, біотичних тенденцій, гонів і намагань. Буття людини має однак на думку екзистенціалістів ще іншу, радикально відмінну форму: „модус” екзистенції, постать буття незалежного від біотичних меж і мет, буття, що цьому біотичному існуванню протиставиться з антагонізмом до нього та з його переможенням щойно виринає. Характеристика цього екзистенціального способу („модуса”) людського буття творить саме головну тему екзистенціальної філософії. Для орієнтації можемо покищо на вступі стільки сказати про нього: екзистенція являється постаттю духового життя, яка виникає з перемоги над біотичним існуванням.

Оце відвернення від біотичного існування людини і перехід чи радше перескок на рівень екзистенції являється, за екзистенціальною філософією, закінченням емоціональних процесів, які є засновані в самій структурі біотичного існування та розвивається під впливом деяких ситуацій, що їх екзистенціальна філософія називає „метовими ситуаціями” життя. З'ясування цих ситуацій подрібною вникливою аналізою буденщини життя займається та частина екзистенціальної філософії, що її Гайдегер назвав „аналітикою людського існування”. Основною положенням поняттям, до якого вона в своїй аналізі умовин та даностей існування доходить, є поняття „людської покинености” (*die Geworfenheit*). Йдеться тут про ствердження невіддільної від самого життя обставини, що існування людини по своїй суті являється супроти неблаганих вимог дійсности станом беззахисности, станом бентежної відчужености в обличчі загрозливостей світа. Оця „покиненість” людини виникає на гадку екзистенціальної філософії з цієї кардинальної да-

ности нашого існування, що воно відбувається в часі і є тим самим піддане його залізім метафізичним законам. Підбудовою аналітики людського існування являється тому аналіз за часовости у ньому.

Оця аналітика людського існування, що її представлення саме починаємо, творить з одного боку продовження, з другого боку протиставлення „філософії життя“, як її розуміє напр., Бергсон. Час для екзистенціалістів, як і для Бергсона, не є низкою моментів теперішности, що залишається поза нами на лінії минавшини та приходить до нас із напрямку майбутности. Час, що його справді переживаємо, не є тим математичним часом побіч і поза собою існуючих пунктів часовости, але психологічним часом тривання (*durée*). Наша теперішність не є математичним пунктом, що відмежовує минавшину від теперішности, але є сполукою минавшини, що як пам'ять сягає в теперішність, її обумовлює і її уроблює, і майбутности, що як надія, чекання, сподівання, планування прийдешнього — вже в теперішності живе і майбутність в певній мірі згідно з нашими бажаннями оформлює. Із тієї аналізи часовости, що її екзистенціалісти від Бергсона переймають, зробив однак Бергсон наскрізь відмінні і наскрізь оптимістичні висновки:

Прийдешність, — що в теперішності зростається із минавшини саме тому, що вже в собі минавшину містить і що є її використанням з допомогою пам'яті для планування і оформлювання будучого, виростає понад минавшину, — не являється ніколи повторенням минавшини, але її переверненням. Життя в Бергсона покривається з поняттям *élan vital* — життєвого розгону, що йде в прийдешнє шляхом *évolution créatrice* — творчої еволюції, та, перевищуючи минуле, творить нове і неповторне. Коли бергсоністи глядять на часовість з боку прийдешности, що виростає з теперішности, екзистенціалісти скупчують свою увагу на минавшині, наскільки вона обумовлює і визначає теперішність.

Усі даності минавшини, духової і матеріальної природи, складаються все наново на якусь окреслену ситуацію, що в ній мусять діяти для втримання нашого існування. Оця космічна ситуація людини у космосі, історична — людини в нації, суспільна, — людини в групі, особиста — людини в колі її близьких інтимних справ творять в дуже невеликій, а то буває і в ніякій, мірі непересувальні рамки нашого існування, що обручем даностей, колом засталою затискають спроможності нашого протидіяння. Навіть тоді, коли властєся нам нашу життєву ситуацію в дечому змінити, її в більшій або меншій мірі опанувати, звільняємось тільки з тиску даної ситуації, щоб потрапити в нову. Можемо отже подекуди звільнитися із тиску ситуації, ніколи із ситуаційної обумовлености нашого існування взагалі. „Ситуаційна обумовленість“ являється простим наступством обставини, що минавшина сягає в тепе-

рішність, частинно її визнаючи — тобто являється простим вислідом часової структури нашого існування.

Життєва ситуація людини являється при усьому чимсь цілком відмінним від життєвого положення тварини. Тварина живе у своєму співсвіті (*Umwelt*), людина у чужому для неї світі. Довкілля тварини — її співсвіт це загальний вирізок дійсности, що для тварини мають значення як захист і сховище, гніздо для потомства і терен можливої добучі або сфера небезпек, що з огляду на них вона заздалегідь заосмотрена належними органами, якщо йде про органічний бік життя, та чудесними в своєму діянні і певності інстинктами — по психічному боці життя. „Людська дитина“ Мюглі, безпомічна, безрадна серед джунглів природи, являється — побіч могутности слона, сили льва чи тигра, скорости зайця, забезпечености їжака чи черепахи — „недостатньою істотою“ (як сказав Гердер) — серед чужого і ворожого світа. Тільки людське існування є „існуванням, що в ньому свідомо йдеться про нього самого“ — тільки людське існування не є інстинктивною самозрозумілістю, як існування усіх інших організмів, але є свідомою турботою, є низкою насичених жахом, сумом, нудогою і розпукою дій, що їх супроводить невідступна тінь смерті. Що людське існування є і мусить бути „турботою“ в супроводі тих почуттів, це невідхильно виникає з „прокинености“ людини в світі, з її недоспіблености до ситуаційної обумовлености взагалі, з її безсило-сти супроти особливих, т. зв. межових, ситуацій зокрема.

Межові ситуації це ситуації, що в них людина зупиняється на межі свого існування, своїх життєвих спроможностей. Вони від людського існування невіддільні, бо виникають із його ситуаційної обумовлености та загрожують існуванню як випадковість життя, провини, боротьба, терпіння — та вкінці смерть. Саме в цих ситуаціях бентежна відчуженість людини в „несвоєму“ світі виявляється з особливою силою і, переходячи через гаму почуттів від почуття лянности аж до розпуки, викликає особливо, в конфронтації з гадкою про смерть те внутрішнє потрясення, що являється зворотом від існування до екзистенції.

Почуття лянности, острах перед світом являється особливим згущенням бентежної відчужености від світа, якого інакше як „турботою“ людина, як недостатнє ество, подолати не може. Вті ми, пише Рільке в своїй поемі „Велика ніч“, являємось приїжджими вночі у велике місто, що його ввлиці й контури будівель губляться в темряві, що в ньому шумить невидна нашим очам ріка, що в ньому бовваніють у темряві ночі дерева парків, — а за ними чорніють тільки відгадувані в далечині гори...

Від „незасвоєного“ на наш бік „неперемовленого світа“ межових ситуацій, що „в ньому речі не завдають собі труда, щоб бути нам зрозумілими“, настає на нас, як нам здається

в якийсь незрозумілий спосіб із усіх боків загроза. Видається немов би жах потрясав цілим нашим відношенням до світа... Коли ж питаємо, що є предметом цього жаху, відповідаємо: предметом жаху є „ніщо”. Лячність і ніщо взаємно собі відповідають (Кіркегард). Почуття лячності є при тому чимсь іншим від почуття побоювання. Побоювання відноситься завжди до чогось, почуття лячності до „невідомо чого”, в суті речі до „нічого” чи „нічогости”...

Слабшою від жаху концентрацією почуття відчуженості людини у світі є почуття нудьги, що його знов не треба утотожнювати з занудою. В зануді що сь нудить нас, в нудьзі ми нудимось. Обі постаті цього почуття є виявом браку заінтересування, вживаючи того слова в етимологічному значенні — „бути з чимсь, бути посеред чогось” (inter-esse). Оце почуття життєвої нудьги, що „хвилне в пропастях існування та закутує речі, людей та нас самих у дивовижну байдужість” (Гайдегер), являється рушійною силою людського тіяння: неспокою. На початку була нудьга. Щоб утекти від неї, щоб її уникнути, людина шукає розваги і насолоди. Безустанно змінює поле своїх пошуків (система полезміни, „Wechselwirtschaft” Кіркегарда), щоб свою погоню за розвагою закінчити станом глибокого життєвого суму (Schwehmut) якого історичним уособленням являється, за Кіркегардом, постать Нерона. Сум, типова меланхолія, постає з переконання про даремність „полезміни”. І знов треба відрізнити дві постаті споріднених, але відмінних почуттів: неокреслений життєвий сум і окреслену журу, що відноситься до визначеного предмету.

Crescendo життєвого суму доводить до почуття „розпуки” — загального, всеохопного сумніву в доцільність і потребу існування. Почуття розпуки, типовий пункт розвиткової лінії почуттів, що мають своє джерело в почутті бентежної покиненості людини у світі, це вже однак кризовий пункт, перехід людини з площини існування на площину екзистенції. В розпуці не тікаємо від предмету нашого почуття чи від його безпредметовості як в нудьзі чи сумі. — навпаки, розпука охоплює свій предмет, активно схоплює і втримує його в осередку своєї свідомості і саме через те викликає той психічний „шок”-потрясення, що започатковує екзистенцію. Найчастіше діється це в обличчі думки про останню і конечну із метових ситуацій — думки про смерть.

Величезне значення, що його має думка про смерть для пробудження екзистенціальної настави, дається замкнути в рамках інтерпретації середньовічної формули „hoga certa, hoga incerta”.

Суттєвістю людського існування, що кристалізується довкола вісі „турботи”, існування, а що його почотом являються почуття жаху, нудьги, суму і розпуки — є невіддільна від самого існування думка про його край, про смерть, про певність смерті — „mors certa”. Екзистенціальне відношення до смерті починається щойно в менті, коли пізнаємо смерть, як конструктивну частину життя, коли звід-

сіля виростає завдання — зробити свідомість смерті плідною в формуванні самого життя. Нагадуємо при тій нагоді екзистенціальне розуміння часовості і майбутності, як сили, що оформлює теперішність.

Коли гадка про край нашого майбутнього існування, галка про смерть стає формативною силою теперішності, тоді виникає перед нами конечність плянування нашого життя з метою — відрізнити в ньому суттєве від несуттєвого і здійснювати в обмеженому смертю прийдешньому тільки те, що суттєве. Якщо ж усвідомимо собі ще, що hoga incerta, що кожна мить може бути останньою, виникають із цього ствердження ще й більш далекосяглі консеквенції: „Так жити, щоб життя у кожному менті могло закінчитися, не заперечуючи свого глузду”, виповнити кожний мент таким змістом, щоб він не був zagrożений можливістю смерті, — тобто видивити з часовості кожний момент і виповнити його змістом, в нашому принаймні розумінні, невмірцим, перетворювати момент, як сказав Кіркегард, на точку, де проникають себе взаємно вічність і час. Якщо ми зискали таку наставу супроти часовості, ми покинули межі існування і вступили на площину екзистенції.

Вище переведений розгляд людської щоденності, „що творить в екзистенціальній філософії аналітику людського існування” (Гайдегер) веле щойно до справжньої „онтології людського буття” — до поняття екзистенції. Саме тоді, і щойно тоді, коли ми переходимо через межові ситуації випадковості нашого життя, провини, боротьби, терпіння і вкінці смерті — із розплющеними очима, коли почот почуттів лячності, нудьги, суму і розпуки осягає відповідно високий ступінь інтензивності, потрібний, щоб визволити потрясення внутрішнього переставлення, вириває нераз і нараз із несуттєвості існування — суттєвість екзистенції, як другого відмінного „модуса” (способу) людського буття. Доходить тоді до „відштовхнення” існування, що в ньому „йдеться про нього самого, про саме існування”, а на його місці появляється, особливо в обличчі гадки про межову ситуацію смерті, інший рід буття, в якому йдеться про наше відношення до чогось, що переступає і перевищує межі біотичного існування, а що може мати різні постаті і форми — від ідеалу лицарськості Дон Кіхота аж до релігійної ілеї Бога в Кіркегарда. Чим би не було це „вище” потойбічне буття — завжди воно являється супроти біотичного існування „поза межовим”, являється його „трансценденцією”, хоча в своїх змістах буває на стільки різноманітне для різноманітності суб’єктів, що позитивно його визначити не можна. „Екзистенція є тільки відношенням до трансценденції, або її не має” — пише Ясперс. Наше буття перестає бути турботою про існування і відношенням до себе самого, а стає відношенням до трансценденції, до чогось вищого від існування, при чому це переживання „чистого відношення”, як каже Річкард, набирає характеру остаточності й абсолютності, що

Його не має ніяке із переживань нашого існування. Тим робом відштовхнення існування в обличчі межових ситуацій, переживання нашого відношення до вибраної нами самими трансценденції і характер остаточності цього переживання стають конститутивними прикметами поняття екзистенції.

Залишаючи на боці можливі критичні міркування відносно цієї „двоповерхової“ концепції людини, людини в її існуванні і людини в її екзистенції, ставимо собі наприкінці питання: які є можливості та які вартості її реалізації в межах української психічної структури?

Якщо екзистувати значить „входити в межові ситуації життя“, то який народ мав би більше даних чим українці — переходити на площину екзистенції? Чи життя українця не є і не було, більше як життя синів інших народів, низкою межових ситуацій випадковості, боротьби, терпіння і провини — чи наша історія не розвивалась більше як кожна інша в тіні дерева смерті?

А якщо так, то не тільки можливості реалізації екзистенціальної концепції людини в українців, але і її вартість для нас є більше чим очевидні. Для дійсності українського народу — „українського“ не тільки в сенсі географічному, але теж в метафізично-екзистенціальному сенсі постійного виставлення на небезпеки „межовості“ існування — для тієї дійсності екзистенціальної концепції життя була б магічною формулою трансформації терпіння і не долі на енергетику творчості і героїки.

На жаль, діяння „межових ситуацій“ із цим почотом почуттєвих реакцій, що їх супроводять, — творять тільки частину, а саме об'єктивну, назверхню частину суцільних умовин, потрібних для появи в людині екзистенціальної настави. Не тільки, — як це виходить із вище наведеного вислову Ясперса — треба, щоб людина, у якій має пробудитися екзистенціальної настави, входила в межові ситуації, але треба, щоб вона входила в них із розплющеними очима. Тільки тоді межові ситуації являються справді межовими, коли людина усвідомлює собі вповні їх „межовість“, коли знає, що вони від самого існування невіддільні і для нього суттєво прикметні, і коли вповні здає собі справу з їх трагічною невідхильною повагою. А далі: до суб'єктивних умовин витворення екзистенціальної настави належить „ріше-

ність“ покінчити з буттям типу біотичного існування, рішеність „відштовхнути“ існування, щоб придбати цією жертвою екзистенцію. Якже ж мається справа з цими суб'єктивними, у структурі підмету заснованими, передумовами екзистенціального переживання, якщо йдеться про українську психічну структуру?

Вузкість рамок цієї статті не дозволяє нам ширше обґрунтувати наших завважень відносно цього питання. Мусимо на жаль обмежитися тільки до виявлення нашого погляду, що дві прикметності українського ставлення до світа, а саме ілюзійністичний український оптимізм, та „ідилічна“ настрада в відношенні до життя протиставлятимуться витворенню екзистенціального переживання. „Ілюзійністичний“ оптимізм українського „якось то буде“ каже саме заплющувати очі на межовість ситуації нашого існування, а „малахійська“ ідилічна схильність замикається в магічному чотирикутнику дитячої коліски, канарейки, та квітки на віконниці — непомірно утруднює „відштовхнення“ існування. Хоч як назверхні умовини українського життя штовхають українську духовість на шлях екзистенції — внутрішні структурні даності цьому процесові не сприяють.

Останнє наше твердження треба однак в дещому обмежити. Відстань поміж екзистенціальною концепцією людини а ідилічно-ілюзійним типом українського переживання зменшується — навіть щезає, коли в цій концепції поробити певні, здається нам, необхідні критичні поправки. Коли побіч екзистенції, що полягає на відштовхненню існування та виниклому із цього відношенню до трансценденції — прийняти можливість екзистенції, що в ній відношення до трансценденції, любов трансценденції, являється чимсь первісним і даним, чимсь, що виникає не з відштовхнення, але з природного органічного перевищення існування, справа відношення української психіки до екзистенціалізму представляється інакше. Така на нашу думку зовсім можлива постать екзистенціалізму, що не означає собою відвернення від світа, але його перевищення і доповнення, як напр., у вченню св. Франца Асизького, а в нас Сковороди, не тільки може пробудити в українській духовій структурі глибокий резонанс, але на її ґрунті може теоретично дальше розвинути і практично здійснитися.

Поворот московського фєвдалізму

написав В. Лісковицький

Три форми примусу — три системи організації

Існує*) два способи керування людьми. Перший полягає в фізичному примусі дюдєй до служняности через залякування їх тілесними карами, ув'язненням, кайданами, смертю. Розподіл права застосувати цей

*) З технічних причин статтю скорочено на половину. — Прим. Ред.

метод поміж багатьма, декількома особами, або зосередження його в руках одної найвищої особи нічого не змінює в суті самої методи — фізичного примусу людини, щоб вона боялася за своє життя.

Другий спосіб керування людьми полягає в примусі економічному. Людина, щоб жити, повинна працювати, або в якийсь інший спосіб здобувати собі кошти для існування. Русійним мотивом вчинків лю-

дини є вже не страх, а розуміння свого власного інтересу. Тоді для керівників суспільства залишається лише спрямувати економічні засоби цього даного суспільства так, щоб вони спонукували членів цього суспільства до найактивнішої діяльності в інтересах власних, прислуговуючися тим самим і користі загалу. Такий економічний спосіб організації суспільства є кращий за спосіб мілітарно-терористичний, бо він прогресивніший і гуманістичний. При економічному примусі виробничі сили суспільства і його добробуту зростають незрівняно швидше, ніж при способі фізичного примусу, бо при останньому нема могутньої руйнівної сили власного інтересу. Духовий розвиток людства також іде темпами, незрівняно жвавішими, ніж за раба-кріпачкої системи, бо люди відчувають себе вільними, їх свідомість, прагнення освіти й культурна творчість підносяться на щаблі, незнані й неможливі за попередніх часів. Розкинуті сили людського духа й утвердження моральної гідності особистості переминюють життя суспільства.

Про третю форму примусу — морального або психічного, покищо не доводиться говорити, як про окрему систему організації суспільства, бо не було досі в світі такої нації, що її життя і праця були б побудовані виключно на усвідомленні громадянами своїх обов'язків і на повномірному виконанні їх без жадного примусу, фізичного чи економічного. Ця третя форма — примусу переконанням покищо залишається додатковою до обох попередньо названих систем, з яких кожна в різних формах і в нерівній степені живає психічного примусу для полегшення свого механізму керування людьми.

Першою й єдиною спробою керування виключно методами морального (психічного) примусу було короткотривале урядування Української Центральної Ради і її Генерального Секретаріату в 1917 р.

Але проти українських мрійників підняли меч самозванні „брати” з півночі — москалі. Духова нерозвиненість московського „дравства рускава чєлавєка”, примітивізм моральних і громадських уявлень язанських і орловських сермяжних і лапотних мас, вбогість індивідуальної самосвідомості північних лісовиків, споконвіку слухняних царських „холопів” — дали можливість горстці безоглядних політичних авантюристів і фанатичних доктринерів зловісної теорії перманентної „клясової боротьби” збройно захопити владу в жовтні 1917 р. Нечисленна й одірвана від свого народу російська інтелігенція, що хотіла керувати своїм народом західно-європейськими методами й диригувати революцією за взірцем Великої французької революції, — опинилась безповоротно за бортом. Російська буржуазія виявилась занадто слабою духом і матеріальними ресурсами, щоб підтримати й організувати перехід від фізично-примусових форм старого режиму до форм економічно-примусових, демократичних. Тим самим вона підписала собі смертний присуд і перестала існувати, як суспільна сила.

Соціальний відворот на кілька століть назад

За тим моментом російське стомільйонове суспільство було відкинене в соціальному відношенні на декілька століть назад, на рівень московського князівства часів татарського панування. Зовнішні ознаки цієї катастрофічної деградації були настільки явними, що годі було б їх недобачити й недоцінювати ні тоді, ні тепер. Грошове господарство — нерв системи економічного примусу — перестало існувати через фантасичну інфляцію. Гроші залишилися лише символом недавно пережитого Росією і ще недорозв'язаного, переходового капіталістичного ладу. Оскільки економічний примус перестав існувати, — утворилася пуста, що її раніш чи пізніш мала заповнити якась інша система організації суспільства.

Наймощнішим суспільним складником колишньої царської Росії була, несумнівно, аристократія-дворянство, за своєю чисельністю, освіченістю, становою свідомістю, традиціями й спаяльністю, мілітарним і цивільним службовим вишколом, достатнім матеріальним забезпеченням, міжнародними родинними і культурними зв'язками і, нарешті, звичкою до панування й командування простим народом. Примусене залишити свої поміщицькі маєтки народів, російське дво-

рянство пережило в 1917 р. раптову і тяжку кризу політичного розвалу й безперспективності. Викинуте з урядових посад, позбавлене матеріальних засобів і не маючи в розпорядженні навіть звичайного інструменту влади — меча (війська), російське дворянство, несумнівно, примусене було або зійти з політичної сцени і рятуватися еміграцією (до чого воно частково і вдалося), або пристосовуватися до нових обставин в ролях звичайних службовців нового ладу. На цьому й скінчилася б зміна долі російського дворянства, коли б Московщина мала ту соціальну силу, що могла б замінити пустоту після краху недоношеної російської буржуазії, і якунебудь суспільну систему, що в її формах можна було б налагодити економічний і психічний примус наново. Але прояви такої нової сили і винаходу такої нової системи не можна було сподіватися на тому рівні суспільного розвитку, що на ньому перебувала тоді Московщина.

Зовні допомога не могла прийти, бо західно-європейські народи менше цікавилися станом скрахованої Росії, ніж африканськими колоніями Німеччини.

Селянство успішно рятувалося серед загального хаосу, перейшовши на систему натурально-господарських відносин, живучи в ізоляції самовистарчального сільського господарства і забезпечуючи себе від нестачі міської продукції натуральним безпосереднім крамообміном хліба, сала, яєць, масла тощо на одяг, взуття, цвяхи, гас, сіль, цукор, і т. ін., що їх „недорізані буржуї” з міст і „спекулянти”-посередники возили на села. Диктатура сільського господаря над черевом міста найнаочніше виявилася в переводі всіх кооперативно-торговельних розрахунків в добу військового комунізму на „наймодернішу” валюту „соціалістичної” республіки — „аржаний рубль” (житній карбованець). Але селянство не було ще на стільки освічене, організоване й ініціативне, щоб взяти на себе провід суспільством і його реорганізацію.

Міський пролетаріят, всупереч марксовій доктрині, також жадним способом не міг взяти на себе це важке завдання, бо він в масі своїй був незорілим навіть до розуміння своїх клясових прав і обов'язків, просто неосвіченим і некультурним, не згадуючи вже про відсутність серед російських робітників діячів здатних мислити масштабами державних мужів.

Повернення до умов натурального господарства неминуче тягнуло за собою швидку деградацію всіх видів промисловості (за винятком кустарчого промислу) й повну депролетаризацію „соціалістичної” країни. Важка металургійна промисловість перейшла в повному розумінні слова на виробництво „запальничок” з приватної ініціативи самих робітників.

Отже пролетаріят в бувшій Росії не міг ні об'єктивно, ні суб'єктивно бути джерелом нового післяреволюційного правопорядку і основоположником нової системи організуючого суспільства примусу. Між тим пустота не могла тягнутися безконечно. Народ, наляканий хаосом кінця 1917 року і безвихідністю ситуації, прагнув будьякої твердої влади, бодай „більшовицької”, бо краще мати „lex dura, sed lex”, ніж безодню анархії і повного хаосу народнього господарства.

Хто і як збудував систему східного тоталізму

В таких випадках кожен, хто візьме в руки керівничу ломаку, може стати новим і бажаним пастирем для дезорієнтованої отари. Тому колосальною країною взялася правити в імені неіснуючого російського і байдужого до неї всесвітнього пролетаріату, революційна більшовицька інтелігенція непротетарського різночинного і різнонаціонального походження, з не завжди світлим минулим, але з необмеженими претензіями на світле майбутнє, — інтелігенція, що виринула з конспірації або нагло, як на пожежу, повернулася з еміграції. Це була та революційна, руйнуюча суспільна отрута, що палаючи ненавистю до всього старорежимного, хотіла і вміла в найдосконаліший спосіб винищувати старий світ „да аснєванія”. Всіх було зрівняно не лише правно, але й економічно на поземі прожиткового мінімуму люмпен-пролетаріату. Лише селянство ошчасливлене правом дев'ятирічного користування своїми післяреволюційними наділами землі, забезпечене було примітивним ситим існуванням, на вірець царських „тяглих крєстьян” московського

великокнязівства 15 століття. Але це було руйнуванням, революцією. А хто ж і як почав будувати те, що ми бачимо нині в системі східного тоталізму?

Аристократія (дворянство) найсвідоміша й наймогутніша соціальна верства російського суспільства зробила дві спроби опанувати ситуацію — двома різними тактиками. Частина, що була прихильна до компромісу з західно-європейською буржуазією і до співробітництва з нею (духовні нащадки тих, що робили реформу 1861 р.), намагалася зламати більшовицький хаос мечем за допомогою держав Антанти (Корнілов, Денікін, Юденіч, Колчак, Врангель) і потерпіла в цьому невдачу з різних причин. Головною серед них було те, що ця „спроба генеральної реставрації.“ була надто одвертою, брутальною до населення і явно назадницькою на фоні свого загального гасла: „Спочатку перемога над більшовиками, а потім реформи!“

Друга частина прихильників фізичного примусу не вважала доцільним з погляду тактики йти одвертою реакцією проти народ. револ. стихії. Вона вважала за зручніше поплисти на поверхні струму революції, забезпечивши за собою найголовнішу передумову влади за системи фізичного наставства — силу меча (в'язниці, каторга, страх смертної кари). Інакше кажучи спертися на національні внутрішні сили (а не на зовнішні), щоб через них найпевніше побудувати бажаний суспільний устрій. Во блокування з європейською буржуазією вимагало ґрунтовних уступок системі економічного примусу, що є органічно чужою для чистого феодалного мислення. Так духовні нащадки оприччини Івана Грозного і терористів, що покарали імператора Олександра II смертною карою за запровадження в Росії буржуазно-капіталістичної реформи 1861 р., — дійшли до визнання неминучості поглиблення антибуржуазної т. зв. Жовтневої революції безжалючими і тотальними методами.

Нова оприччина, добір кадрів нової аристократії, нові методи керування масами

20. грудня 1917 р. Фелікс Дзержинський, польсько-російський дворянин, за згодою Леніна, заснував все-російську „Чрезвичайну комісію для боротьби з контрреволюцією й спекуляцією“. Йшлося про ґрунтовну чистку „члсавска“, тобто натуральну ліквідацію збанкрутованих і нездатних для дальшої творчої дії решток старого, ліберального, боягузливо-егоїстичного, дворянсько-буржуазного ладу, що не хотіли самі вмирати. Йшлося також про добір кадрів нової чекістської аристократії, що мала б в собі достатньо моральної відваги й розумових здібностей, щоб безоглядно йти шляхом фізичного примусу для побудови крицево-міцної держави і щоб в цій державі посісти місце провідної верстви. На послугах для початку були кадри колишньої царської жандармерії і охранки і втасмичені провідні мужі з старих дворянських родів. Але двері для вступу до лав нової аристократії були відчинені і для всіх, хто бажав будувати „нове життя“ старим методом фізичного насильства, тобто терору, безоглядно поборювати економічний метод організації суспільства, як „капіталістичне свинство“, і головне — не боявся проливати кров свою і чужу. Найбільшу пошану в надрах нової аристократії мали ті, хто не лякався глянути в вічі смерті в момент критичного випробування своєї відданості конспіративній ідеї відбудови модерного „справедливого“ і „гуманного“ феодалного суспільства. Хаос революційної стихії збільшовизованих мас мав бути полояний методами революційної конспірації й терору. Керівництво „члсав ком“, тобто масами селян, робітників і технічної інтелігенції, мало спиратися на використанні трьох наймогутніших інстинктів людини: страху смерті, голоду й статевої пристрасі.

Марксова теорія про неминучість і виправданість запровадження „диктатури пролетаріату“ для потреб революційної перебудови світу була найбільше використана, щоб обґрунтувати доцільність існування й дій ЧЕКА — ГПУ — НКВД. Ця теорія була визнана аксіомою, доктриною нового „соціалістичного“ режиму. Визнано було, що є важливим самий факт запровадження диктатури і те, хто її застосовує, а не назва диктатури „пролетарською“ або ще як-небудь. Якщо розагітованим масам хочеться, щоб це називалося

„соціалізмом“ або, „диктатурою пролетаріату“, — то хай так і називається. Але кожний масштаб, найменований „соціалістичним“ треба допроваджувати до його найкрайнішої міри — „до безчужості“, як казав Ленін. В такий спосіб у найправовірнішого соціаліста згасне віра в ідеали соціалізму, і маси в повній темряві суспільного зневірення слухняно прямуватимуть під канчуками погоничів до мети, що її знають погоничі, а не маси. Сама ЧЕКА гордо найменувалася „мечем диктатури пролетаріату“, або „хребтом пролетарської революції“, а на емблематичних нашивках на рукавах чекістів з'явився меч на тлі совєтського серпа й молота. Суспільство було приголомшено масовими актами „червоного терору“, оголошеного ніби для порятунку революції від контрреволюції. Особливо пригноблююче діяли на психіку совєтського обивателя і навіть самих комуністів специфічні методи „меча диктатури пролетаріату“: невідомо за чіми наказами і на підставі яких прав, тасмно вночі заарештовувалися сотки людей і зникали без сліду й вістки, бо смертні езекуції відбувалися не прилюдно (як за старого режиму), а в невідомих льохах Чрезвичайок, раптовим пострілом в потилицю (для гуманності!), трупи закопувалися невідомо коли й де, а заслані на каторгу вивозилися так далеко й ізольовалися так старанно, що морально вмирили для всього свого оточення, в тому числі і для своїх рідних. Страх „тасмної смерті“ виявився значно ефективнішим за вплив прилюдного смертного скарання, яке могло б до того ж ще й підбурювати маси до протестів проти страт.

Справжня суть нового режиму

В короткому часі лицарі феодалного способу керування суспільством досягли основної своєї мети: реальна влада шляхом фізичного примусу перейшла до їхніх рук. Так звана „совєтська власть“ зберігалася як показова для зовнішнього світу „найдемократичніша“ форма держави. Вона відіграла в цій державі роллю не більшу, ніж „земщина“ за часів Івана Грозного, керма ж урядкування держави була в руках „оприччини“. „Соціалістичне“ найменування держави, як також і всі її „конституції“ відігравали не більше як пропагандивну роллю перед власним населенням і маскувальну роллю перед зовнішнім світом. Поки справжній уряд перебував у глибокій конспірації поза мурами феодалних фортець ЧЕКА-ГПУ-НКВД, на Лубянци, Мироносицькій і інших славетних осідках анонімних творців і керманічів нової державности, не відіграло історичної ролі, як буде називатися велика суцільна „Патьомкінська дєрєвня“ від Збруча до Камчатки. Доцільним було те, що ця назва забезпечувала видимість „соціалістичної“ ідейності маріонеткового совєтського уряду і обіцяла гарантію досягнення наймодернішого й найбажанішого суспільного ладу. В усякому разі це давало можливість панівній чекістській новій аристократії правити населенням, не афішуючи покищо суті свого методу урядкування, або, краще сказати, заховаючи його в гекатомбі „соціалістичного будівництва“ і в тумані більшовицької пропаганди пролетарської революції. „Ви думаете, що ваш уряд — то є Григорій Іванович Петровський, голова Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад?.. Не він, а ми — є ваш уряд! Петровський не має права нічого зробити без нашого дозволу!“ — так казали з погордою деякі чекісти-слідчі ув'язненим українцям підчас допитів в хвилину припливу одвертості. Це не був жарт. Така була справжня суть „нового прижиму“, як казали селяни. (Докінчення буде)

3 парадоксів нашого часу

Новочасні ерихонські труби

В совєтській Росії не люблять нічого індивідуалістичного. Не люблять теж індивідуалізму в музиці. Тому змагаючи розвинути неіндивідуальну культуру творчість винайшли механічну оркестру. Новий музичний інструмент називається „еміретон“. Цей електричний інструмент заступає цілу оркестру живих музикантів. 10 „еміретонів“ заступає щонайменше 150 бубнів і труб, їх сила звуку така велика, що переходить всяку людську уяву. — Rheinischer Merkur

Орган громадської думки

(ІДЕЇ ДО ФІЛОСОФІЇ ПУБЛІЦИСТИКИ)

написав М. Шлемкевич

Стало вже нудною правдою, що публіцистика та її предметний вираз: преса — це одна з найбільших світових потуг. Цій правді відповідають слова папи римського, одного з недавніх, про апостола Павла: коли б він — припустім — жив сьогодні, був би публіцистом. З нею погоджується і відомий випадок Фр. Ніцше: — мовляв — теперішні люди туманіють завдяки часописній лектурі... В кожному випадку публіцистика виросла у величезну силу чи то в добрі, чи то в злі.

Публіцистика і політика

Ріст впливу публіцистики це рівнобжне, функціонально зв'язане явище з розширенням змісту того, що окреслюємо поняттям нації. Колись нацією в повнім того слова значенні була тоненька плівка, що її творили володар, його родина, придворні. Згодом те поняття включає щораз глибші суспільні верстви. Сьогодні поняття нації зливається з поняттям народу. Звідси горда назва, що її вже починають уживати для вільних народів з демократично-республіканським уладом, назва „королівського народу” або „народу-царя”.

У княжій Русі-Україні нацією були князь і його дружина. Одночасно до співучасті у владі, себто до входу у націю, голоситься боярство. В державі війська запорізького нацією, себто повноправними громадянами і співучасниками влади, є козаки, а внутрішню суть соціально-політичних натуг цієї держави можна окреслити як тиск народу за вступ у ряди нації, себто у ряди козацтва. Третя українська держава це вже „народня республіка”, держава народу, де владу справляє його ж найвища верхівка, народня інтелігенція, на основі загального вибору. Народ стає нацією, нація зливається з народом. Ці ствердження важні незалежно від республікансько-монархічних дискусій і зударів. Сьогодні, зокрема в українським світі, питання республіки чи монархії це питання форми правління або більше технічне питання. І в однім і в другім випадку не змінється факт зрівняння нації і народу. Це питання конституції зближеної до американської чи англійської, але і тут і там суто народо-владної. Це питання народньої республіки чи народньої монархії.

Відповідно до такого розвитку, колись рішала в державі думка володаря, дружини, бояр. Її можна було виявити і оформити на вузьких нарадах. В другій державі рішала думка гетьмана, булави, іноді загальної т. зв. чорної ради, але завсіди ще думка обмеженої верстви, що наявно ставала замкнутою суспільною класою. Сьогодні рішає думка народу, точніше думка інтелігенції, що виростає на ґрунті всіх клас: селян, робітників, урядовців і т. д.

Головним органом, де виявляється, згущується, і навпаки де створюється, кристалізується і формується ця сьгодні рішальна сила, ця народня думка, — стає преса, публіцистика. Оце джерело їх сучасного значення. Преса, публіцистика формує зачатки народньої думки в її різноманітному багатстві. В такім уже більш окресленім і згущенім виді вона передає ті думки до загальної дискусії, до оброблення й оформлення. В критичнім млині ті думки дістають щораз ясніші і виразніші риси і щораз об'єктивнішу цінність. Вони вкінці стають зеркалом, що відбиває народні погляди в їх уже зведених до кількох типів різnorodності.

Для здорового функціонування сучасної держави такий вияв того, що можна назвати об'єктивним розумом народу, конечний. На згідності з ним полягає об'єктивна розумність влади, а згідність її з народнім розумом це й є основа народо-владства. Внутрішньою суттю всіх виборів, зборів, вч, нарад і т. д. є вилучити з хаосу настроїв і особистих галок по можливості загальні, уже устійнені осад народньої мудро-

сти'). Варстатом, де перемелюється, очищується від усіх припадковостей і остаточно виявляється народня думка, є преса.

Звідси великий респект, який всі справді свобідні народо-владні держави виявляють перед пресою, як органом вільного формування громадської опінії. „Громадська думка — читаємо в органі американського управління в Німеччині”) — це вітер, що напинає витрила на човні історії і переганяє його через струю домі. Звідси і відклик до слів еспанського мислителя Ортега і Гассет: „Іноді може дійти до стану, коли взагалі громадська думка не існує. Але природа не терпить порожнечі, тож порожнє місце, що постає через брак громадської думки, займає брутальна сила. В крайності та брутальна сила виступає як намістка публічної опінії. Коли б ми хотіли якнайзагальніше висловити закон публічної опінії в формі гравітаційного закону історії, тоді прийшли б ми до формули, яка годиться з давновідомою, достойною і слухною, але банальною правдою: не можна правити проти громадської думки”¹⁾). Обережніше ту правду можемо висловити так: не можна, принайменше розумно, отже і на довшу мету, правити проти раціональної пересічі, що створюється в суспільстві і висловлюється щораз ясніше і виразніше його свобідною публіцистикою.

Оце правна основа політичного значення преси, і великої поваги, що в свобідних суспільствах зазначають її чільні публіцисти. Звідси таке зближення політики і публіцистики, дуже часто до злиття в одній особі. Після того зрозумілішими будуть нам слова про апостола Павла, цитовані на початку. Сьгодні будуючи церкву, себто спільноту віри із розкиданих громад, апостол Павло був би в подібнім становищі, що політик, який із окремих душ, переконуючи їх і приєднуючи для своїх задумів, творить свої політичні органи: товариства, клуби, партії.

Після всього сказаного стають зрозумілі, парадоксальні на перший погляд слова Ніцше, що так часто виявилися проти волі автора пророчими. Де настає порожнеча і місце свобідної громадської думки займає брутальний диктат, там дійсно знову ж преса стає органом отуманення суспільства, себто органом наказної пропаганди, агіткою, що має заслонити правду. Приклад недавньої Німеччини і куди яскравіший приклад советів справді підтверджують слова німецького філософа.

Справою совісті українства на еміграції стає добре передумати і проаналізувати ситуацію і внутрішню цінність своєї преси. Чи є вона органом формування громадської опінії, вилучування тієї раціональної пересічі, зрілої до того, щоб бути основою політичної дії; чи деякі об'яви не свідчили б про те, що й у нас іноді прокидається охота спихати пресу на рівень засоби отуманення суспільства, особливо коли в боротьбу з поглядом супротивника вводиться не свій, яскравіший і правдивіший, гостріший погляд, але брутальну силу, що — як каже цитований еспанський філософ — намагається заступити громадську думку.

Коли говоримо про значення преси в політиці й одночасно бачимо його в виявленні раціональної пересічі, що творить ядро громадської думки, то це ніяк не треба розуміти як заперечення всякої оригінальності, блиску, таланту в публіцистиці. Навпаки, оригінальний талант дає виразніший, яскравіший вислів мислям, він виявляє різкості, навіть крайності. А тоді пересіч стає гармонією великих натуг, а не тільки чистою нулькою, або дрібною рівновагою дрібних напружень.

¹⁾ Порівн. „Українська синтеза або українська громадянська війна”, вид. „Життя і мислі”, ст. 41-42-43.

²⁾ „Die neue Zeitung” ч. 95, 28. 11. 1947, ст. 4.

³⁾ там же і нім. вид. есп. твору „Der Aufstand der Massen”, 1947 § XIV.

Не менше значення і ще може цікавіше місце займають сучасна публіцистика та її вияви — журнали і часописи — в площині духа. Вже сам зовнішній вигляд сучасного репрезентативного щоденника чи тижневика діє естетично. Добре складений часопис, з відповідно розміщеним матеріалом, добре підібраними і графічно введеними заголовками, з добірними ілюстраціями — це свосвідна мистецька композиція. Над нею в належні поставлених редакціях і друкарнях працюють мистці-фахівці. Коли в нашій пресі ця сторінка залишала і залишає ще багато до бажання, то це наслідок матеріальної убогости незалежної української преси, або як підчас війни чи сьогодні наслідок дуже тяжких технічних умов. Але і у нас смак у тому напрямі виробляється і наші вимоги до редакцій і видавців ростимуть і віримо, — заспокоюватимуться ними.

Коли вже мова про мистецтво, то і змістово сучасні журнали, мистецькі сторінки і додатки до щоденної чи тижневої преси відіграють величезну роль. Вона подібна до ролі політичної преси. Як там, так і тут, в ударі різних поглядів, критичних аналіз, естетичних студій витворюється і оформлюється смак суспільства і разом із тим усвідомлюється стиль доби. Сьогоднішній журнал заміняє колишні дискусії. Він має перевагу над дискусіями тому, що в тривкій формі писаної розправи слабше, а то й зникає обрахована тільки на хвилиний ефект оздобності і афектованість промов, а місце блискучої іноді, але звичайно слабшої змістово імпрізації займає докладна продуманість і прецизність мислі і відповідального вислову. Сьогодні трудно думати про літературно-мистецьке життя й розвиток без дискусійних журналів.

Не менше значення журналу в ділянці науки. В коротких оглядах, передачах змісту, у витягах, уривках, критиках знайомиться учений і зацікавлений наукою світ із найновішими творами. На основі такого знайомства рішення окремі працівники чи любителі науки простудіювати той чи інший твір. В журналах випробовуються нові задуми, нові відкриття й ідеї, передискутуються, виправляються, наświetлюються критично з різних сторін і аж тоді появляються в зрілішому, більш упевненому вигляді в окремих творах. В журналах у формі причинків, додатків і т. п. збираються матеріали для будучих великих наукових будівель. Коротко: науковий журнал це необхідний нині варстат наукової праці, свосвідна лабораторія, місце співпраці і духових зустрічей.

Досі говорили ми про журнали, зокрема про журнали з окресленим літературним, мистецьким, науковим обличчям. Перехід до часопису творять мішані типи журналу, якого зразок мали ми в нашій довоєнній і заслуженій „Літературно-Науковій Віснику”. Сучасний добре редагований щоденник або тижневик (тип особливо впливовий і гарно поставлений у Франції) це простора сцена, де виступають усі ділянки духа: політика в вужчій того слова розумінні, література, мистецтво, наука, філософія, також економіка, техніка, фізкультура, усе в устійненім порядку. Таким діапазоном, всеохопністю людських зацікавлень, сучасний часопис функціонально споріднений із загальним світоглядом. Адже під світоглядом розуміємо порядок мислей наукових, мистецьких, релігійних; порядок з погляду якоїсь осередньої ідеї. Часопис із виразним ідейним обличчям і добре заступленими ділянками духа і життя — стає речником світогляду того середовища, в якому зроджується й яке висловлює.

Преса, зокрема щоденник чи тижневик, найвпливовіші і найбільш поширені її з'яви, є акумуляторами думок, осередок згуртуння і вислову, синтетичними намаганнями підкорити різноманітність життя і мислей якійсь одній ідеї, одному задумові, в рямах одного порядку. Але тям дістає преса ще й деяку подібність до синтетичних тенденцій в ділянці мистецтва, яких яскравим виразом є сцена, театр. Театральна вистава — це свосвідна синтеза мистецтв у рямах одного задуму, одного переживального змісту. На театральну виставу складається і поезія (мистецтво слова і мислі), і плястика, яка сьогодні так сильно співдіє в оформленні вистави, в створенні відповідної декорації, в розміщенні і вигляді дієвих осіб, далі

музика (слова і співу), хореографія і т. п. Коли залишимося в дотеперішнім образі і снуватимемо порівняння далі, тоді сцена-кін це сторінки часопису. Сьогодні і та сцена хоче бути рухомою як сторінки, що обертаються залежно від бажання читача. Актори це автори статей часопису. Режисер це головний редактор, що komponує в ім'я якогось задуму цілість.

Ті аналогії можемо виводити далі. Вчений, мистець, що творять у самоті, мають більше посередній зв'язок із широкою публікою, народом. Вони творять для вужчих кіл. Учена доповідь, авторський вечір не є сьогодні найзвичайнішими зустрічами творця зі споживачем. Часопис і театр зустрічаються з публікою і промовляють до неї безпосередніше. Народний тижневик і аматорська вистава це ж найзвичайніша культурна розвага нашого селянина в „Просвіті” рідного краю і нашого емігранта в таборних скупченнях. І знову пригадуються слова цитованого вже Фрідріха Ніцше: довкола творців нових цінностей кружляє світ, але довкола акторів кружляють людські базари. Ту думку можемо, пристосувавши до наших міркувань, висловити так: довкола великих мислителів і мистців кружляє світ, незримо кружляє він, але мистцям сцени і часопису, акторам і редакторам, плеще нарід і серцем і мізком повертається до них. Вони — театр і часопис — стали сьогодні духовим сонцем, що за ним повертаються соняшники людських душ.

Тому доля і недоля славних акторів і редакторів такі подібні. Признання, оплески, ясне світло рампи або свідомости, пахучі китиці й світлі очі, задивленість і заслуханість, але і камінь кинутий у голову редактора, як колись пляшка, що в Шекспіровському театрі летіла на сцену з рядів публіки в актора, що їй не догодив. Актори і редактори часто стають володарями сердець і мірою того, що має бути і що цікаве й важне. Але і актор і редактор мусять щодня наново здобувати славу й оплески і наново документувати і виправдувати свої претенсії і признання. А ласка народу їздить на бистрих конях і іноді залишає позаду свого вчорашнього облюбленця. Звичайно коротко і тільки винятково поза смерть сягає слава актора і редактора, у протилежності до мислителя і письменника, що у них найчастіше аж смерть одчиняє двері загального признання і пошани.

Тимто і суспільне становище обидвох служителей духа має деякі подібності. Треба порівняти напр. недавнє ще відношення непохитних у своїй чеснотливості матрон до зірок сцени й екрану. Була в ньому цікава суміш отвертого негодування і пильно прихованої заздрости. Розгляньмося навкруги нас. Чи не відчуваємо чогось подібного в поставі мистців, зокрема поетів, консервативних у своїй задивленості в минулі дні романтичного культу, — мовляв — тільки poeta nascitur! — чи не відчуваємо чогось подібного в поставі поетів супроти редакторів, журнальних критиків? Або ще інший приклад, відношення правдивого вченого, для якого немає поважної думки нижче 10 аркушів друку й 10 відсилачів на сторінку, до публіциста. В усіх тих життєвих випадках перед нами строката китиця почувань, в якій запаху змішані і заздрість за блиск, живу славу і безпосередній вплив, і погорда родовитого, але збіднілого і сьогодні трохи обезціненого пана до багатого парвеню-приходимця.

Безпосередність у відношенні до народу дає і в ділянці театру і в ділянці преси ще один паралельний наслідок, а саме особливо широко розіп'ятий діапазон вмістостей і знання. І серед ученого і мистецького світу є ступні, є ціла гієрархія перших зір, і блідших, залежних від них плянет і траєкторія, і вкінці непевних метеорів. Але все ж є якісь ясніші, вужчі межі. В театрі і пресі — який простір: Заньковецька, Садовський, Курбас — артисти, актори, але так само без найменшої надуми і сумніву титулюють самі себе і люди так титулюють звичайних сільських аматорів, що ледве повертаються на сцені. І подібно і Драгоманов, і Франко і Грушевський і Липинський — це також публіцисти, але й так називають у нас і так самі себе величають і автори маленьких новинок, передаваних у редакцію відкритими карточками. І це природне явище, коли зважити, діапазон зацікавленої публіки. Наукою безпосередно цікавляться невеликі кола вчених, учителів, коротко вищі кола інте-

лігенції. Велике — хай простять нам уживання цього, занадто часто незвишеною тугою проказуваного слова, — велике мистецтво зрозуміле для широких мас за допомогою критики, журналів. Але, як було сказано, *rahem et citius*, духового хліба і мистецької розваги у формі часопису і театру хочуть усі без різниці інтелектуального розвитку. Звідси повідь дилетантства, навіть спекуляції на тім загальнім хотінні, на тім всенародній тузі.

Публіцистика в українській духовій культурі

В українськiм світі духа місце публіцистики особливо. В Німеччині чи Франції світогляд нації, бодай від 19 сторіччя, оформлюється головно в високих науково-навчальних осередках: академіях, університетах. Носії філософії тих народів, — повторяємо — бодай із 19 ст., це найчастіше професори філософії. І Кант і Фіхте, Шелінг, Гегель, також Шопенгауер, аж навіть і до філолога-філософа Фрідріха Ніцше, чи сьогодні Гайдегера і Ясперса, займали довший чи коротший час університетські катедри. Франція 18 сторіччя, Франція Гуссо і Вольтера, але й учених енциклопедистів, в 19-ім, особливо в другій половині, ввійшла в те саме русло, і вже найблисучіше ім'я її мислі наших часів, Анрі Бергсон — це професор. Але й непрофесорські великі постаті, як Огюст Конт, це в кожному випадку імена.

В нашiм світі не зовсім так. Коли говоримо про український світогляд, думаємо для давніших часів про Сковороду. До нього — здається — можемо прикласти цитовану думку про апостола Павла. Коли б Сковорода жив сьогодні, він був би правдоподібно промовцем і пуоліцистом. В новіші часи подібно. Творцями світогляду, що в його підсонні живемо, є постаті як Драгоманов, Грушевський, Франко, Липинський, Ліпа. Може за винятком, і то частинним, тільки одного Грушевського, все це більше публіцисти, ніж учені, і цікаво: ні один із них не філософ по фаху. Україна мала і має і заслужених філософів по фаху, але вони залишалися звичайно ученими вчителями й істориками філософії, а не творцями світогляду і вчителями життя.

Як пояснити таке цікаве явище? Може причиною його тільки наша молодість, брак тяглої шкільної традиції, яка на заході йде від монастирської схоластики аж до сучасних університетів. Просто ми не мали ще наших свободних філософічних катедр в українських університетах. Може звідси слабкість впливу вченого, що так скажемо катедрального, світогляду на наше життя. Може... Одначе пригадаймо, що і ті наші слов'янські сусіди, які були в кращім становищі і могли свободі плекати філософію в своїх багатих академіях і університетах, як напр. росіяни, поляки, чехи, були й є в подібній до нашої ситуації. І в них найвпливовіші світогляди йшли від письменників і публіцистів, а не вчених професорів. Імена Герцена, Чернишевського, Добролюбова, чи коли треба й Льва Толстого, що став із мистецького письменника письменником публіцистом, свідчать про те ясно. Хто з учених професорів філософії міг би зрівнятися з названими у світоглядівім впливі? — Поляки мали також видатних вчених на філософічних катедрах, що їх прізвища можемо знайти в енциклопедичних історіях філософії. Та на життя і живу мисль Польщі їх вплив слабкий, в кожному випадку не може навіть рівнятися з впливом якогось Бжозовського, Фельдмана, Дмовського, отже знову більшого формату публіцистів. Чеську філософію репрезентує в світі ім'я Масарика. Де в ньому кінчається вчений професор, а де починається публіцист, не легко сказати.

Ті пригадки і порівняння можуть підказати ще інше припущення. Може це не тільки наша молодість причиною такого рішального впливу публіцистики в нашiм житті. Може це не так історична тимчасовість, як може це якась своєрідна немінучість нашої духовости. Може саме в тій рішальній ролі публіцистики виявляється і виявлятиметься особливо наше українське прагнення поєднати мислення і діяння, прагнення до постійної близини духа і життя, виразником якого був і Сковорода і були наведені вище новочасні публіцисти. З того погляду незвичайно цікава була б психологія нашого так часто осуджуваного мрійництва. І воно не буває мрійництвом Перігінтвського типу, мрійництвом розгубленим у фанта-

стичних казках. Українське мрійництво пронизує життя, просвітлює його. Це не так втеча в казку, як уведення казки в життя. Наша щира революція 1917 року може бути великою історичною ілюстрацією цієї прикмети духа.

Після всього, знову обережно оминаючи всякі категоричні утвердження, могли б ми подумати: чи не залишиться у нас за публіцистикою більша роль і значення навіть за те, яке здобула вона в широких світі? Коли сердечна туга і мрія українства не в сфері абстрактних цінностей, але в цінностях здійснюваних і переживаних, і коли згідно з тим тема українського мислення це щастя справедливого і одночасно гарного життя¹⁾, тоді публіцистика буде й далі правдоподібно осередньою і рішальною силою тих шукань і прагнень. Вона ж у своїх, непризніженим дрібними справами і дрібними представниками призначені, є ніщо інше як коженденне намагання озмислити життя.

Криза української публіцистики

Трагічна доля життя, рівнобіжно трагічна доля нашої преси. Злети життя, одночасно злети української публіцистики і його кризи це і кризи. Одну із найглибших ми переходили в роках перед останньою війною, підчас неї, і оце сьогодні ледве починаємо одужувати. Кажемо, що та остання криза одна із найглибших, бо вона, як бачитимемо, спричинена не тільки зовнішніми встраваннями, але й внутрішніми лобудами.

Постає питання: чи публіцистика співвинна в кризі духа останніх часів, чи навпаки її заломання це тільки відгомін того загального заломання? Сьогодні після довгого і то кількакратного позитивістичного перевишколу, ми обережні і маємо особливо загострену критичну увагу, коли йдеться про причини зв'язки. Саме тут так легко зробити логічну помилку, що проти неї виступав ще Девід Юм у 18 сторіччі, помилку неправильного висновку із часового слідування: *post hoc, ergo propter hoc*. Із того, що якесь явище йде після іншого, не можна робити висновку, що перше є причиною другого. Ото ж було б занадто відважно обвинувачувати нашу публіцистику за ту інтелектуальну і моральну кризу, що її переживало головню західне і еміграційне українство поза совєтським кордоном в роках поміж двома світовими війнами. І хоча з попереднього ясно, яку велику і рішальну роль приписуємо публіцистиці, зокрема в нашiм світі, і хоча не можемо заперечити факту, що в публіцистиці 30-их рр. найвиразніше, навіть найголосніше позначилася та криза, то все ж не вважатимемо публіцистику першою винницею. Вона була в функціональній зв'язку з життям, отже відзеркалювала його кризу і з свого боку впливала на неї. Її засоби вислову — стаття, фел'єтон, нарис — одні з найлегших, то ж найскоріше вона виявила недугу. Вона не відкидала її, тільки прийняла отвертим серцем, і тим вона не так спричинила, як підсилила і поглибила її.

Як зазначено вище, ця криза мала зовнішні і внутрішні причини. До зовнішніх треба зарахувати найперше чужий натиск, головню на сході, натиск тоталітарної комуністичної диктатури. Свобідна публіцистика замовкла. Не зразу! 20-ті рр. це ще бій, що виявляв іноді особливе напруження, навіть горді виклики, героїчні зваги, за котрі їх авторам доводилося йти в заслання або на смерть. Не письменник Хвильовий, але в першій мірі публіцист Хвильовий, мусів пустити собі кулю в лоба. І хай скільки страшних жертв принесла в ті роки українська культура, найяскравіші з них: смерть публіциста Хвильового і застання, а може й смерть режисера Курбаса. Знову публіцистика і театр перша босва лінія сучасного духа.

В Західній Україні і в пресі еміграції, розкинутої по Європі, при всіх поліційно цензурних пакостях не відчувалося такого тиску. Звідси добрий рівень її, призначаний навіть ворогами. Війна 1939 р. змінила й ті умовини. Цензура німецької влади накінула тим

¹⁾ Характеристичне явище: прикметники добрий і красний в сучасній літературній мові, у вищих ступнях мають однаково форму: кращий і найкращий. Українська паралеля до єлиньської *καλοκαταγίη*...

кільком органам, що мали змогу появлятися, нестерпні рями, а іноді накидала навіть і зміст. Це спричинило відхід від публіцистики дотеперішніх їх представників. Можемо в пам'яті пройти орган за органом, наші щоденники, тижневики, місячники 20-их і 30-их років. Чільні керівники різних політичних партій, організацій були одночасно редакторами, або дуже близькими співробітниками пресових органів свого напрямку. Від 1939 р. справа радикально міняється. Представники виразних соціально-політичних ідеологій усуваються в тінь. Преса з конечности стає тільки, або майже тільки інформаційною пресою, і то знову ж з конечности досить однобоко інформаційною, з трудом, але все ж таки зберігаючи рештки своєї достоїнности. Більше можливостей свободи, за те малі можливості ліценцій і паперу мала літературна і мистецька журналістика, що далі старалася нести прапори високого рівня.

Разом із зовнішніми причинами сьогодні на еміграції поволі зникають і їх наслідки. До публіцистики повертаються її колишні відомі представники і разом із молодими, свіжими силами створюють нову публіцистичну еліту. Глибші наслідки і тяжчі до переборення мали внутрішні причини кризи. Послаб патос правди, або цілком і то свідомо відкинута його. Зовнішнім виявом того була наша софістика 30-их років, що найголосніше виступила в публіцистиці. Схарактеризувавши панівну верству нашої духовости того часу назвою, взятою з давньо-грецької історії дозволяють численні подібності.

Як давня грецька, так і наша софістика мала два виразніші обличчя. Одне, це — що так висловимось — грайливий скептицизм. Його представники не вірять у якусь непорушну правду духа і життя. Вони тільки граються блисками мислі, як штукарі світуцями м'ячичками. До кожного явища вміють підходити з одного і другого, а то третього і четвертого і т. д. боків. Для них усі ствердження релятивні, а мірою їх цінности вкінці є не правдивість чи помилковість, але блискучість, несподіваність, що ошелешує і дивує, виділеність, корисність і то часто в найнижчій матеріальній тому слова значенні.

Друге обличчя тієї софістики це ірраціоналізм, прийнятий неначе якесь об'явлення молодого і впливового, публіцистичною і політичною течією націоналізму кінця 20-их і 30-их рр. Мілка критика могла б бачити в тім духовім русі тільки моду, принесену з чужини. Але з відстані 10-ти років мусимо спокійніше і справедливніше оцінити його. Були там природні, з українських потреб часу і з українського духа посталі риси. В тому ірраціоналізмі був слухний бунт проти інтелігентщини, відірваної від життя і прагнень народу, проти перецінки розумових програмок, що ставали іноді в рішальні революційні роки дорожчими життя. Отже була в тому русі тривога, щоб провідна верства не порвала зв'язків із почуваннями і прямиваннями народної душі, отже щоб вона тим самим не відрізувалася від джерел своєї сили. Значить, був це зворот до життя, щироукраїнська тута за його близиною.

Але ті здорові основи і зачатки занадто скоро викривилися модними і цілком уже неприродними для нашої духовости крайніми алогізму і аморалізму. Для української публіцистики вони означали підрип власного коріння. Алогізм, себто піддання розумової праці під диктат пристрастей, означав відмову від політичного завдання і обов'язку публіцистики, що ми спробували накреслити його на початку цієї статті. Ми бачили в публіцистичній праці шукання того, що назвали ми об'єктивним розумом народу, шукання тієї вирішеної вже в душі народу розумної пересічі, рівноваги узгіднених чи вирівняних гадок. Передумовою таких шукань є спільна база однієї, для всіх однакової та обов'язкової логіки. Відречення від неї це тим самим відречення від такого шукання спільної мудрости, або хоч приблизної узгідненої середньої точки для різноманітності поглядів. Тоді залишається тільки єдиний шлях до єдности: диктат, духовий примус. Переконування уступас місце перекрикуванню, перекривлюванню думок і слів, всьому вишуканому духовому теророві, що практикується в такій програмово алогічній публіцистиці занадто ревно.

Аморалізм — друга, більш життєва сторінка того ж викривленого ірраціоналізму, — освячував такі за-

соби в публіцистиці, таку волю до влади за всяку ціну. Одночасно він поривав зв'язки із найкращими традиціями дотеперішньої української творчости особливо в публіцистиці, що непохитно і незрадно шукала доріг до вічної мрії українського життя: краси, з'єднаної з правдою-справедливістю.

В обох напрямках софістики знайшли вираз репрезентативні тоді політичні появи нашого світу. В софістиці грайливого скептицизму заспокоювалася дотеперішня еліта ліберальної демократії, що випускала зі своїх рук поводи життя. В софістиці алогізму і аморалізму знайшов вираз нетерпеливий гін до влади нових молодших шарів суспільства, що хотіли перестрибнути через усі інтелектуальні недостачі і моральні перепони.

Наша еміграційна преса, як і все наше життя, з трудом переборює обидві тяжкі недуги. Для історика сучасної духовости це незвичайно цікава тема, цікава й одночасно приманлива, коли бачиш повільне, але неминуче розпрозорювання захмарених обривів, неначе заповідь нових днів ясних і погожих.

Внутрішня криза нашої публіцистики ускладнилася ще одним чинником, і то економічного характеру. В ті критичні 20-ті і 30-ті рр. вперше в історії української публіцистики виступив приватний капітал у постаті підприємця й організатора преси. Досі знала українська преса приватний (світлий приклад Євгена Чикаленка і його відношення до київської „Ради“) і громадський капітал (напр. відношення львівських банків до „Діла“) у формі мецената, що залишав редакції духову автономію і редакторам достойну свободу. Новий приватницький капітал у своїм молодечім ще, не-окультурненім розгоні дивився на пресу як на засіб зарібку і піддав її законам базару, отже попиту і подачі. Це обнизило рівень і достойність преси та її працівників. Вони часто під прикритим тиском капіталу переставали бути виразниками шукання правди й боротьби за неї, а ставали тільки зарібниками, що робили те, що подобалося базарові і що робить виріб поплатним. Такий стан тільки поглиблював аморалізм і алогізм, описувані раніше. Він діставав у тих теоріях своє оправдання і навпаки, платив тим теоріям данину, рекламуючи їх. Результат: новий тип редакторського спеца, що може писати і друкуватися всюди без огляду на напрямок часопису, але тільки з огляду на менші чи більші можливості спокою і заробітку.

На еміграції

Така спадщина, славна і неславна, що її унаслідили ми і принесли з собою в нові, цілком нові умовини скитальства. Сьогодні ускладнився стан хіба проблемою обмеженого числа концесій. Це питання зв'язане з побутом у Німеччині та ще зв'язане з браком паперу в післявоєнній Європі, отже з тимчасовими моментами. То ж не мусимо на них довше зупинятися. Вони виявляють деякі цікаві сторінки. Напр. більші німецькі паперові концесії, як і у нас, в приватних руках, малі концесії віддані партійно-політичним організаціям. Між тими двома чинниками велася боротьба під гаслами: політична чи інформаційна преса. Гасла не точні, бо німецька преса приватних концесіонерів виявляє дуже живу політичність, тільки деяку пристойну відстань від нинішніх партій. Отже питання повинно звучати: непартійна політична, чи партійна політична преса. Шляхом анкеток і запитів можна устійнити, що величезна більшість читачів схиляється саме до нинішнього стану непартійної політичности великих часописів. Доказ переситу партійним диктатом, доказ відвороту від нестримної тенденційности і вічної агітки, від всевладства інтересу, пристрастей, і доказ шукання свободних і ясних мислей і свободної постави до подій. Опріч того все це може бути і доказом того, що нинішні партії, ті трохи полиняли відблиски минулого, не заспокоюють тути німецького народу. В таких досліджуваннях, масово-психологічних рухах можна знайти багато повчального і для психології нашого недосліджуваного читачького світу. В кожному випадку й у нас занадто ясно покладений партійно-політичний натиск без якоїсь дистанції вже починає непокоїти і нудити ціннішого читача. Важне мemento для нашої публіцистики і для нашої політики.

Симптоми одужування можна бачити в тому, що сьогодні ніхто з публіцистів не покланяється отвертому тому ірраціоналістичному пантеонові, що йому стільки живих жертв і кадила принесла українська журналістика в 30-их рр. Також священослужителі грайливо скептицизму щезли в обличчі суворой дійсності. Саме в сучасній демократичній пресі знаходимо патос правди, утрачений нею в 30-их рр. Однак те, що вросло в наш духовий ґрунт довгими роками, не викоринюється продовж року, двох. Привички діють ще півсвідомо чи підсвідомо, немов примари минулого. І аргументація деяких статей наших часописів дає проречисті зразки того, як викривлюється правда і калічить логіка під диктатом пристрастей і сліпої партійної волі, ненависницьких комплексів, згучених у довголітній безоглядній боротьбі.

Лікування тих привичок і комплексів пріспішується, а то взагалі уможливилося, виведенням їх на денне світло. На жаль, у нас немає об'єктивного судді з терпеливістю й деякою вибачливістю, що є зрілим плодом розуміння. Коли б якийсь орган преси спробував навіть доброзичливо вказувати ті — хай мимовільні — хиби і прогріхи, зараз зродився б підзор, що він тенденційний. А тоді найспокійніша критика замість зтищувати, поглиблювала б озлобленість і інтелектуальну курячу сліпоту, спричинену нею. Грецька софістика знайшла критика і переможця в „академічний” у буквальним розумінні філософії Платона і вкінці в школі Аристотеля. Наша публіцистична софістика, що була прологом і супровідним явищем політики сили, подібно як старинна, яка дала ідеологію діям Алькібіада чи Критія, чекає ще на своєрідну аналізу своїх оманих доказів, на наше „пері софістикон еленхон”.

Тут доходимо до дивних парадоксів нашого життя. Є у нас вельмиповажні високі наукові і навчальні установи, Вільна Академія Наук, Наукове Т-во ім. Шевченка, і особливо Український Вільний Університет. Недавно в однім із часописів чули ми, а в розмовах чуємо часто, закид кинути у бік тих установ, і знову ж зокрема під адресою університету, що вони — мовляв — непрактичні, бо не дають своїм студентам життєвої підготовки і заправи. Закид цілком неслушний. Було б смішно безнадійне намагання напр. нашого університету суперничати голіруч, без кабінетів і лябораторій, із німецькими, французькими чи англо-американськими політехніками, мед-інститутами тощо. Воно було б і зовсім недоцільне з погляду потреб нації. Ті науково-навчальні високі установи мають бути свободними, і протиставленні до духово невеличких подібних установ в окупованій батьківщині, отже мають бути свободними інститутами українознавства в найширшім розумінні, для всього світу, в першу чергу для понадмільйонної маси української еміграції, розкинутої по всіх краях. Вони мають бути для давніх і сучасних еміграційних хвиль „світлом во тьмі” скитальства і „скарбником слова”, сторожем українського логосу, що — як віримо — є завдатком і початком своєрідної культури і цивілізації. Зберегти той логос на вигнанні, як Богу дитину, перед переслідуваннями сучасних Іродів, щоб повернутися туди, в рідний край, той логос міг дати спокій і державу українського духа, — це найпочесніша місія названих вище установ.

А тепер разом із тим кілька нових стверджень. Маємо шість тижневиків у самій американській зоні. Організується преса англійської зони. Є вона в Австрії, Франції, в Англії. Не говоримо про пресу давніших еміграційних хвиль. Маємо низку літературно-мистецьких журналів, чи додатків. Організується науковий журнал. Ці органи вже сьогодні дають постійну працю кільком десяткам людей і одночасно зосереджують при собі кількості співробітників. Пригадаймо на цьому місці ще раз важливу, просто рішальну роль, яку відіграє нині публіцистика в житті нації. А після того спитаймо, яку підготовку дістають наші публіцисти для своєї відповідальної праці? Відповідь сумна. В наукових установах не було досі в краю, і не має сьогодні на еміграції дослідних інститутів преси, громадської думки, де поглиблювалося б самопізнання нації, знаходжене в її живичку: пресі. Немає у нас ні катедри публіцистики, де будучі

редактори, журналісти, могли б набувати теоретичних пізнань для їх фаху.

Оце парадоксальність ситуації. Бо саме тими з журналістикою зв'язаними клітинами, наші вищі науково-навчальні установи дали б доказ своєї практичності в дійсно потрібним напрямі і доказ своєї близини життя і його потреб. Як пріспішилося б одужання нашої публіцистики і нашої духовості взагалі, коли б редактори і журналісти знали, що їх статті в спокійних залах семінарів безпристрасно, науково аналізуються з погляду логіки і змісту. Як інакше виглядало б багато-багато з загонистих статей, коли б їх автори знали, що перед найцікавішою для них публікою вчених і студентів не укривається ніякий фальшивий логічний стрибок або змісто-ве викривлення думок противника.

Однією з найчастіших тем наших сучасних публіцистичних суперечок є поняття демократії. Як добре було б, коли б воно розробилося в університетських історичних, правничих, соціологічних семінарах, коли б у дослідних секціях наукових товариств мали ми зібрані дані і спостереження щодо нашої демократії в таборових самоуправах і їх надбудовах аж до ЦПУЕ включно. Як інакше виглядало б може навіть саме життя в наших скупченнях, коли б їх керівники знали, що їх поведінка спокійно і безсторонньо досліджується і аналізується науковою установою. А все це справи першої ваги. Це той організаційний вишкіл і ті організаційні привички, що з ними маємо повернутися в рідний край, щоб принести йому або початки дійсного свободного і впорядкованого державного ладу, або анархію духа і життя.

Важливість усіх порушених питань не меншатиме з часом, навпаки вона ростиме з кожним днем і місяцем. Сьогодні ми ще скупчені головню в Німеччині, але всім нам ясно, що незабаром розбредемо по всьому світу. Сьогодні порозумітися нам легко, зійшовшись, зустрінувшись. Незабаром такі безпосередні зв'язки порвуться. А пам'ятаймо, що ті зустрічі і зв'язки заступали нам на чужині рідну землю, яка колись лучила нас в єдність. Незабаром тільки друковане слово стане ланкою, що в'язатиме нас в спільноту духа, тільки друковане слово, себто в першій мірі преса, публіцистика. Вона буде — що так скажемо — нашою батьківщиною на вигнанні, основою нашої спільноти, що стане тільки спільнотою духових зв'язків.

Закінчення

Філософію окреслюють іноді як самопізнання духа. Коли підзаголовок цього конспекту має мати оправдання, то саме тим, що це спроба усвідомити значення і призначення сучасної, зокрема української публіцистики. Пізнай себе — могло б стояти гаслом цієї спроби, скерованим до представників нашої публіцистики; пізнай і тільки в тім пізнанні знаходь основи самопошани і відповідальності.

Ми наряд в мандрівці по чужих світах. Але в душах несемо свій власний світ. І нам повинні бути досить байдужі титули чужого світу. Хай будемо вулгокопами в Бельгії, сільсько-господарськими помічниками у Франції, текстильними робітниками в Англії, пастухами в Аргентинських пампасах, чи помивачами тарілок з панських столів по ню-йорських ресторанах. Все це неважно. Все це 8 годин праці. А тоді повертатимемося до себе самих і ставатимемо знову українськими вченими і публіцистами і письменниками зі свідомістю, що нами тримається той незримий, але єдиноцінний для нас духовий світ.

Колись у Молодому Театрі в Києві перед початком вистави виходив з поясненнями перед слухачами занавісу Лесь Курбас у костюмі паяца. У тій прекрасній появі був гордий виклик довкіллю. Хай — мовляв — бачать у нас тільки паяців, але ми, мистці сцени, свідомі нашого призначення бути зеркалом життєвих глибин і виявниками душевних тасмиць людини. Так само не важно, кого в нас бачитиме світ, чи підмігачів вулиць чи вантажників чужих багатств, але важно чим ми будемо в нашій світі духа, і чи в ньому достойно сповнятимемо почесні обов'язки, що їх короткими натяками, на які дозволяють сторінки журналу, усвідомити було першою і останньою ціллю цього нариса.

Ідеї — сильніші за гармати і бомби

написав Мирон Зашківський

I

„Гармати — це дещо, ідеї багато, гармати й ідеї — це все”, таку влучну сентенцію сказав хтось ще під час першої світової війни. Цим хотів він сказати, що в збройному конфлікті вирішальним чинником є не так зброя, як саме ідея. Згадану думку висловлено в тому часі, коли великий реформатор през. Вудров Вільзон мріяв про нову систему міжнародного співжиття, щоб, як він висловлювався, „усім народам принести мир і безпеку і зробити світ дійсно свободним”. Ці свої бажання сформулював він у відомих 14 точках.

Ця декларація Вільзона була, послуговуючись сучасною воєнною термінологією, справжньою атомовою бомбою, очевидно не в технічному, але в моральному розумінні. Проголошуючи своїх 14 точок Вільзон дав морально-ідеологічне обґрунтування, чи радше оправдання війни Америки і її союзників проти осередніх держав. Своєю декларацією він стверджував, що цю війну Америка веде не з якихось егоїстичних, але загальнолюдських спонук.

Під моральним тиском цієї ідеології почав зразу тріщати внутрішній, а потім воєнний фронт осередніх держав, які не могли виступити з подібними ідеями. Ні відомі австрійські „мерзери”, ні німецькі велетні-гармати „берти”, що обстрілювали Париж з віддалі 130 км, не могли охоронити осередніх держав від програної.

Та коли опісля по закінченні війни переможні держави приступили до побудови світу на проголошених през. Вільзоном засадах, то вже з самого початку станули вони перед великими труднощами і перешкодами. Одним великим недомаганням в побудові нового світу було те, що визволені з дотеперішньої неволі народи унаслідили по своїх гнобителях дві крайне шкідливі речі: національну нетерпимість та імперіалістичні тенденції. Отже і недивно, що нове національно-політичне обличчя світу та міжнародне співжиття далеко відбігло від Вільзонових засад. Це найкраще відчули ми — українці!

Та все ж таки, коли порівняємо тодішній повоєнний політичний стан з тим, який заіснував після другої світової війни, то він тоді куди краще відповідав поняттю свободи і демократії. У висліді першої світової війни чимало народів, зокрема в Європі, досягнуло повну незалежність, тобто власну державність; права т. зв. меншин були узглядені в окремих міжнародних зобов'язаннях, у висліді чого Союз Народів не замикав своїх дверей перед їхніми оправданими скаргами, політична еміграція мала признане право азилу і повну свободу рухів. Відношення тодішнього культурного світу до большевизму було вповні негативне.

Жахливі методи масового терору, що ним послуговувався московський большевизм, находив рішучий і одноцілий осуд цілого культурного світу.

Оформлене по першій світовій війні міжнародне життя, що знайшло свій вияв у створенні Союзу Народів, як міжнароднього об'єднуючого і порядкуючого чинника, натрапило і на інші великі ускладнення. Одним з найбільших ударів, що їх зазнав Союз Народів, а вслід за тим і цілий новостворений політичний стан, було те, що США відмовились від участі в цій міжнародній організації. А треба усвідомити собі, що США вже тоді займали панівне становище в світі, тому їх відмова від Союзу Народів не могла вщувати нічого доброго. З хвилею, коли опісля чину, могло здаватись, що це причиниться до стабільності в члені Союзу Народів прийнято переможеною Німеччиною, могло здаватись, що це причиниться до стабілізації міжнародніх відносин. Та ці сподівання теж не оправдалися, бо коли Гітлер захопив владу, він, бажаючи мати свободу рухів у своїх майбутніх агресивних планах, легкодушно вивів Німеччину з Союзу Народів. Це було дальше захитання престижу Союзу Народів.

Ситуацію, що витворилась по виході Німеччини, зразу використовують большевики. Згідно зі своєю

облудною тактикою вони прикидаються великими миролюбцями, назверх притуплюючи свсе вістря проти буржуазних держав, і на доказ цієї прихильності стараються про прийняття до Союзу Народів. Їхню оферту приймають, сподіючись, що участь большевиків у Союзі Народів приведе дійсно до послаблення їх революційної ексклюзивності. Очевидно, інші плани снували большевики, рішаючись вступити в члени Союзу Народів.

Прийняття большевиків у члени Союзу Народів було їх великим морально-тактичним успіхом, та в ніякому разі скріпленням моральної сили Союзу Народів. Цим фактом інші, головні великі держави, розгрішили большевиків з усіх їх протилюдських вчинків. В додатку сталося це без якихнебудь зобов'язань з боку большевиків, бо тактичне твердження їх дипломатів, що, мовляв, уряд Рад. Союзу і III-ий Інтернаціонал це два незалежні від себе чинники, було пустою пропагандивною фразою.

Так в Союзі Народів не засіли представники демократичної, пацифістичної Америки, звідки саме вийшла ідея створення цієї міжнародньої організації, а місто того знайшлися там представники большевизму, перейнятого глибокою ненавистю до „гнилого заходу”. На овочі цієї „співпраці” не прийшлося довго ждати.

II

Хто з нас не пригадує собі того враження, що його викликав був короткий комунікат німецької пресової служби з 23. серпня 1939 р. про німецько-совєтське порозуміння. Як це можливо? — питався кожний здороводумаючий громадянин. Гітлерівська Німеччина, яка в себе здавила комуністичний рух, яка мобілізувала протикомуністичні настрої, яка з цієї ж причини заключила була пакт неагресії з Польщею, яка вкінці створила протикомуністичний блок держав т. зв. антикомінтерн, нараз знайшла спільну мову з большевиками. Очевидно, таке ідеологічно-політичне „сальто-мортале” могла зробити тільки партія без глибших морально-ідеологічних підстав.

По підписанні німецько-совєтського порозуміння в нікого не могло бути сумніву, що війна є неминуча, очевидно не німецько-совєтська, але німецько-польська. Гітлер і його партійні однодумці в своїй наївності були переконані, що цей факт є їх великим успіхом, тим більше, що і західні держави вели в цьому часі переговори з большевиками. Гітлер у своїй політичній „віру” („Mein Kampf”) сказав, що Німеччина може виграти війну, якщо її вестиме тільки на одному фронті на заході або на сході. Тож входячи в порозуміння з большевиками (бісмарківський Rückversicherungsvertrag) вважав, що маючи забезпечені східні границі, тобто з боку большевиків, може розпочинати війну з Польщею, згл. з її західними протекторами. Дуже правдоподібно, що підписуючи німецько-совєтське порозуміння, Гітлер зразу снував плян, після переможної війни на заході розправитися з большевиками. Якщо так, то це вказувало б тим більше на його політичну наївність, коли він надіявся, що йому вдасться перехитрити большевиків.

Та якби воно не було, німецько-совєтське порозуміння було великим успіхом большевиків не тільки тактичним, але й моральним. Чому саме? Бо по перше, большевики, даючи згоду на спільний виступ проти Польщі, підсилили воєнну агресію нацистів і посередньо причинилися до розпутання війни, як передумови для дальшого поширення комунізму; по друге, зайняття большевиками (очевидно за тихою згодою Гітлера), великих просторів, причинилося до скріплення їхнього становища внутрі країною, і по третє, порозуміння нацистів з большевиками означало остаточну компромітацію їхньої ідеології. Хтось може заважати, що й навпаки, це порозуміння означало таку саму компромітацію комуністичної ідеології. Та тут, як це показала дальша тактика одних і других, можна навести відому римську сентенцію: si duo faciunt idem non est idem. (Якщо двох робить те саме, то це дві

різні речі). Більшовики і надалі не перестали змагати до світової комуністичної революції, в той час, коли Гітлер викинув на сміття свою ідеологію боротьби з комунізмом.

Коли опісля в розгарі війни Гітлер побачив, що більшовики, не зважаючи на великі територіяльні здобутки, почали ставити нові вимоги, пішов війною проти них. Та ця війна, як зрештою і війна з Польщею, не була проголошена в ім'я якоїсь вищої загальної ідеї, це була звичайна імперіялістична, завойовницька війна. Не була це війна в ім'я боротьби проти більшовизму, але за здобуття „лебенсрауму“. Очевидно, ця війна, поминаючи великі спустошення, що їх спричинив Гітлер, війна в більшості ведена на неросійських етнографічних теренах, була волею на більшовицький млин. Народи окупованих німцями країв бачили в них звичайних грабників. А коли до того додамо ще ті різні безглузді „теорії“, що їх для виправдання своїх імперіялістичних тенденцій проголошували націонал-соціалістичні емісарі, в роді „райхскомісара“ України — Еріха Коха (напр., теза про нездідність підсоветських народів до самостійного, державного життя), то стане нам ясным, що ніхто так не прислужився більшовикам, як саме нацисти. Коли по цій війні більшовики ліквідують залишки національних окремішностей тих народів (зокрема українців), то в цьому безперечно чимала „заслуга“ б. гітлерівських окупантів.

Коротко кажучи, нацисти, які почали свою діяльність під гаслом боротьби з комунізмом, опісля цілою своєю поведінкою зробили все можливе, щоб причинитися до його скріплення і поширення.

III

Нападаючи на Польщу, Гітлер розпугав другу світову війну, внаслідок чого світ політився засадничо на два ворожі табори, блок тоталітарних і блок демократичних держав. Особливе становище займали більшовики: до червня 1941 р. стояли по боці тоталітарних, від того часу по боці демократичних держав. Америка стала зразу по стороні демократичних держав, однак щойно з хвилиною нападу японців на Філіппіни включилась активно до війни.

Як це було підчас першої війни, так і тепер, Америка не мала на увазі якихнебудь своїх імперіялістичних цілей. Це своє становище з'ясували ЗДА устами през. Рузвельта, який проголосив чотири ідеали, в обороні яких Америка вестиме війну, а саме: за свободу національну, за свободу релігійну, за звільнення від нужди і за звільнення людини від страху. Ці ідеали призначені були, як це стверджує американський публіцист С. В. Беннет, не тільки для власних громадян, але для народів цілого світу.

Щоб своїм задумам надати більш обов'язуючі сили, ЗДА разом з Англією устіймили опісля певні принципи, на яких мав би бути побудований світовий лад. Історичним документом, в якому з'ясовано ці принципи є т. зв. Атлантійська Хартія. Її провідною думкою є — свобода людині і свобода народам.

Та подібно, як це було з 14 точками Вільсона, так теж пізніше здійснення постанов Атлантійської Хартії натрапило на великі ускладнення.

Чому саме? Щоб відповісти на це питання, треба ще раз звернути до перших початків другої світової війни. Не зважаючи на те, що большевики пішли в 1939 р. походом проти Польщі, а опісля проти Фінляндії, балтійських держав та Румунії, західні великодержави не вповіли їм війни. Причина цієї поблажливості була, здається, в сподіванні, що скорше чи пізніше всетаки мусить дійти до війни між німцями і більшовиками, і тому недоцільно цементувати німецько-більшовицький союз. Це сподівання сповнилося. Притиснені німцями до муру, більшовики звертають тепер свій зір у сторону демократичних держав, з якими підписують воєнний союз. Західні великодержави, а зокрема ЗДА, згодні дати більшовикам всебічну допомогу, вимагають однак від них дальших зобов'язань, головню припинити комуністично-революційну пропаганду, практично розв'язати III-ий Інтернаціонал. Більшовики годяться на поставлені їм вимоги, нібито знаходять з демократичним світом спільну мову, бо вірні своїй ідеології і тактиці придержуються засади *reservatio mentalis*.

Яка велика і різnorodна була ця допомога, про це говорить наглядно б. американський міністр закордонних справ та б. голова „ленд-ліз“-у Е. Стеттінюс у своїй книжці. Нема сумніву, що ця допомога змогла більшовикам перейти з дефензиви до офензиви проти німців.

Та разом з тим зміняється теж їхня тактика супроти союзників; з кожночасними успіхами більшовиків на фронті зростають їхні вимоги супроти союзників, на які ці останні дають свою згоду. Одночасно більшовики вміло використовують свою роль союзника, щоб при помочі своїх емісарів і автохтонних агентів просякати в організми чужих держав і народів, не виключаючи своїх союзників.

Для стороннього світу є це незбагнута загадка, чому демократичні великодержави пішли на такі далеко-йдучі успунки більшовикам і це не тільки під кінець війни, але теж по її закінченні. Адже ж багато тих поступок, що їх вони зробили більшовикам, були запереченням тих високих ідеалів, що їх проголосив през. Рузвельт, ідеалів, які найшли своє оформлення в Атлантійській Хартії.

IV

Ми навели три найбільше маркантні моменти двох останніх десятиків літ, що причинилися до поширення впливів більшовизму. Очевидно, не можна підтягати їх під один спільний знаменник. В той час, коли німецько-більшовицьке порозуміння впливало з агресивних спонук, співпраця західних великодержав з більшовиками була подиктована бажанням якнайскоріше закінчити війну.

Американський соціолог Т. Френч, у своїй творі „Психодинамічна проблема демократії“ каже, що істога демократії лежить не так у системі виборності та машинерії народнього представництва, як саме у волі вирішувати всі непорозуміння і противенства шляхом компромісу. Без сумніву, компроміс є основний канон справжньої демократії, однак це не значить, що це має бути компроміс за всяку ціну. Компроміс мусить кінчатися там, де він вже нарушує основні засади, ненарушні права справжньої демократії. Зрештою компроміс є можливий тільки тоді, коли і в другій стороні є воля до компромісу. Чи така воля могла бути у більшовиків? Не важко відповісти.

Американський журналіст Г. Габе, який відбув кількамісячну поїздку по ЗДА помістив у „Люксембургер Ворт“ статтю, в якій подає спостереження зі своєї поїздки. Між іншим він пише, що „пересічний американець вважає, що він не може бути безпечний проти більшовизму, бо більшовизм може заразити національний організм, а ліку проти більшовизму ще не знайдено — тому й вірять він, що одинока рада проти більшовизму — не війна, а кwarantанна“. Очевидно, такий погляд може впливати тільки з чужої суггестії, або з дезорієнтації.

Сила більшовизму лежить не так в ньому самому, як саме в цій чи іншій слабості його противників. Та це не значить, що демократичний світ не має ідеології, що могла б протиставитись більшов. доктрині. Найкращим ліком проти комунізму є саме ті вселюдські високі ідеали, що їх проголосив був Рузвельт, і які опісля лягли в основу Атлантійської Хартії. Ці ідеали впливають з вічних догм християнської етики, у тому і їх незначальна сила. Бо що ж може бути більше цінного для кожної людини, як не ідеал особистої свободи, духової і господарської, пошанування її особовості та звільнення її від вічного страху.

Та ціла сила і вартість вселюдських ідей чи ідеалів лежить у їх ненарушеності й абсолютності. В боротьбі за їх воплощення не сміє бути ніяких хитань, ніяких компромісів, що їх заперечують. Навпаки, між їх проголошенням і здійсненням мусить бути повна однозгідність і тверда послідовність. Кожне їх порушення, хоч би посереднє й обмежене тільки до певних теренів, чи краще кажучи, до певних людських збірнот, мусить довести до захитання їхніх основ, до їх викривлення й повного заперечення. Унаслідок — порушення абсолютних прав викликає оправдане пригноблення і розчарування у покривджених народів, а в усіх інших дезорієнтацію і затрату віри в стійкість голошених правд.

Сьогодні ми є свідками, як публічна opinia демократичних великодержав, зокрема ЗДА й Англії, щораз більше критично дивиться на висліди останньої війни. Згадати б тільки слова амер. республ. сенатора Р. Тефта: „Ми виграли війну, але програли мир”, або заяву демократичного посла Е. Кокса: „Найстрашнішим гріхом, що був колинебудь зробленим проти людськості, це наше примирення з Росією”. Цю зміну opinii бачимо теж у позитивних заявах провідних державних мужів, напр., у словах през. Трумена, який правильно завважив: „Втрата свободи в якій-небудь країні світу означає втрату свободи теж і для ЗДА”.

Зміна цілого наставлення демократичних великодержав супроти більшовиків приходить доволі пізно, після твердих досвідів, важких розчарувань, після

чималих жертв. Та, як каже наша приповідка — краще пізно, як ніколи! В кожному разі ця пересцінка є залорукою зміни на краще, вона створює яснішу ситуацію, скріплює віру в перемогу добра і справедливості.

Сьогодні для кожного є ясно, що справжній світовий мир може бути побудований тільки на засадах — свободи, справедливості і рівності всіх націй. А в змаганнях двох світів, свободолюбного заходу і комуністичного сходу про остаточну перемогу рішатиме не так зброя, хоч як сильна, але жива ідея, бо жива ідея вєсильна зброя! Це мусить пам'ятати справжня демократія, що на своїх прапорах виписала священне гасло: свобода людині і свобода народам!

Але ця ідея не може залишитись тільки гаслом.

Альфред Розенберг

ЯК СВИДОК НА ПРОЦЕСІ ЕРІХА КОХА

написав Д-р Іван Лисяк-Рудницький

Альфред Розенберг — страчений, як воєнний злочинець, в ніч 16. жовтня 1946 року разом з іншими провідниками націонал-соціалістичної Німеччини — використав довгий в'язничий побут — перед і підчас Нюрнберзького процесу — для написання мемуарів, які тепер появляються в одному швейцарському видавництві*). Розенберг уважався колись за головного ідеолога гітлерівського руху та „Третього Райху”. Твір Розенберга „Міт XX. століття” дочекався мільйонного накладу. Очевидно, як мислителя, годі Розенберга брати серйозно. В Німеччині, навіть за гітлерівського рєхиму, всі с'як-так освічені, а то й обдаровані простим здоровим розумом люди сміялися із маячнь Розенбергового „Міту”. Всетаки духовний вплив Розенберга був великий. На його книзі виросло ціле одне покоління німецької молоді, загілнотизоване проповідуваною Розенбергом ідеологією „міту крови й землі”. Офіційно позиція Розенберга була зафіксована тим, що Гітлер призначив його „уповноваженим фюрера для всіх світоглядових питань націонал-соціалістичної партії”. Гегемоніяльна роль в духовних справах такого типового недоучка й дилетанта, що ним являвся Розенберг, може служити свідомством однаково про інтелектуальний рівень націонал-соціалізму, як і про німецьку культурну катастрофу після 1933 року. Але як-не-як, між своїми — у середовищі авантюристів, головоризів і кондотисрів — Розенберг був ще „світилом”. Найкращий доказ, що він всетаки пробував думати — хоч виходило воно в нього примітивно й туманно — може служити той факт, що він, одинокий з ув'язнених в Нюрнбергу корифеїв „Третього Райху”, відчув потребу переглянути пройдений шлях та з'ясувати перед самим собою та майбутніми поколіннями причини страшного краху. Це провідна нитка мемуарів Розенберга. Жаліти приходить, що швейцарські редактори, замість дати повний текст цього цікавого історичного документу, обмежилися до витягів, щедро поперетикавши їх власними педагогічно-моралізаторськими коментарями.

Український читач має особливі причини інтересуватися твором Розенберга. Альфред Розенберг увіде на жаль, до нашої історії. Розенберг, уроченець балтійських провінцій та початково студент московського університету (який, до речі, Німеччину побачив вперше вже дорослою людиною), славився серед гітлерівської верхівки як спец для східних питань. Тому могло здаватися зовсім натуральною річчю, що Гітлер саме Розенберга призначив в 1941 р. „міністром

для окупованих східних земель”. Злощасна німецька окупаційна політика на Сході взагалі, а в Україні зокрема, назавжди залишиться зв'язана з іменем Розенберга.

Інше діло, що фактичний вплив Розенберга на хід подій був менший, ніж могло виглядати назовні. Для зорієнтованих людей не було секретом, що Розенберг уже здавна не втішається повним довір'ям свого фюрера. Розенберг належав до старої гвардії нацизму. На фотознімці, яка показує знаменитий „похід до фельдгернгалле” (нацистівський пуч в Мюнхені в 1923 р.), видно Розенберга безпосередньо за Гітлером. Але після приходу партії до влади на перші місяці висовуються інші постаті. Розенбергові ніколи не вдалося досягти одної з двох позицій, що до них він почував себе покликаний: становище міністра закордонних справ, або міністра пропаганди. Характеристичне, що з усіх старих вожаків режиму, Розенберг був узагалі останній в черзі, що добився міністерського фотелю, бо щойно в 1941 р. Коли на порядку дня німецької політики стануло питання про створення проводу для адміністрації східними землями, Розенберга, очевидно, годі було поминути; його „заслуги” та „компетентність” на це не дозволяли. Але партійні конкуренти Розенберга, (що високо стояли в ласці диктатора), подбали про те, щоб по-змові обмежити його реальні функції. Зроблено це в той спосіб, що по-перше, загальну лінію східної політики устійнено „понад головою” Розенберга, а, по-друге, вилучено з його відання цілі ділянки адміністрації: напр. справи безпеки, „поборювання банд”, а також творення т. зв. „добровольчих армій” із східних народів, забрав у свої руки Гімлер. А фактично й оба „райхскомісары”, себто начальники управління в Україні та в т. зв. „Остлянді” (себто на Білоруси, разом із балтійськими країнами), не дуже підпорядковувалися берлінському „Східному Міністерству”.

На цьому саме, „post festum”, конструє Розенберг свою моральну та юридичну оборону, показуючи, який він був безсильний, та наскільки кращі та розумніші були його власні, незреалізовані наміри. Шо нам думати про цю оборону Розенберга? Німецька східна політика останньої війни ще чекає на свого історика. Шо до загального погляду на справу, не може бути двох думок; але щойно подрібні джерельні досліди могли б докладно устійнити пайку відповідальності, яка паде на поодинокі німецькі центральні та теренові установи та діячів. Але прийімим навіть, що все те, що Розенберг говорить для відтяження своєї особи, дійсно відповідає правді. Гадаємо, що також і в цьому випадку, провина Розенберга дуже тяжка та-що вирок Міжнародного Трибуналу далєбі не був незаслужений.

Р. В. Купер, англійський автор найкращої досі мо-

*) Serge Lang, Ernst von Schneek: „Portrait eines Menschenverbrechers, nach den hinterlassenen Memoiren des ehemaligen Reichsministers Alfred Rosenberg”. (Verlag Zollikofer & Co., St. Gallen, 1947).

нографії про Нюрнберзький процес*) про Розенберга каже так: „Як міністр для Східних Окупованих Земель, він не міг мати ніякої надії врятуватися від смертної кари, а було проти нього ще багато інших обвинувачень. Уже в давніших часах не раз чулося вістки про інтриги Бюра Розенберга. Це бюро в рядах Партії займалося питанням міжнародних зв'язків і підтримувало здавна контакти з людьми, в роді Квіслінга. Трибунал відкрив, що агенти цього Бюра дуже активно розгортали сітку нацистських інтриг у всьому світі. Крім цього Розенберг стояв на чолі окремої Комісії, що їй доручено методичну конфіскацію скарбів мистецтва в цілій Європі. скарбів, що з них більша частина мандрувала до приватних колекцій Гітлера й Герінга“. Але, на наш погляд, мабуть найбільша відповідальність Розенберга та, що не дається схопити юридично, а саме моральна: як провідник людоненависницької ідеології расизму й націоналізму, він належав до тих, що підготовляли „духове підложжя“ для злочинів і всіх страхіть режиму...

Апологічний тенденції спогадів Розенберга не є перешкодою для того, що його свідчення дуже цінне, коли йде про ясніше пізнання цього періоду. Підчас війни в українських колах не раз були дискусії на тему, хто власне є спрчинником німецької божевільної політики на Сході. Мемуари Розенберга дають на це цілковито достатню відповідь: головні напрямні — колоніальний та екстермінаційний характер німецької окупації — були устійнені самим Гітлером. Але несподіванкою буде для багатьох, що великий вплив (як дорадник Гітлера, що утверджував його на шляху „політики твердої руки“) мав Мартин Борман. Борман це взагалі був „великий невідомий“ гітлерівської системи. Ширша публіка про нього майже не знала, у пресі про нього рідко коли появлялася якась згадка. Але його дійсна роль була в останніх роках велетенська. Як начальник „Партійної Канцелярії“ керував він персонально політикою режиму, через його руки проходили номінації гавляйтерів та інших достойників. Це робило позицію Бормана ключовою. Дивовижна внутрішня аналогія тоталітарних систем: позицію Бормана при Гітлері можна порівняти із становищем, що його в останньому періоді життя Леніна займав у комуністичній партії Сталін; також Сталін був ще ширшому загальному майже невідомий, в очах публіки він не міг рівнятися із старими більшовицькими головами; але у своїй напозір скромній ролі партійного секретаря мав він змогу керувати в корисний для себе спосіб персональними справами й таким чином промоувати собі дорогу до верхів влади.

Свого часу українську пресу на чужині обігла сенсаційна вістка про арешт колишнього „райхскомісара“ України, Еріха Коха. Якого типу людиною був цей кат України? Спогади Розенберга малюють портрет Коха яскравими барвами: маленькій у всіх відношеннях чоловічок — ростом, соціальним походженням, здібностями та, певне, первісно навіть амбіціям — винесений примхою долі та грою інтриг внутрішніх камарилі диктатора до ролі сатрапа над великою країною, над десятками мільйонів чужого населення. Т. зв. „божевільна цезарів“ вдарило на слабу й дурну голову колишнього дрібного урядовця, опанованого шалом влади. Сподіємось, що тепер суд над шим злочинцем не дасть уже довго на себе чекати. І можемо бути певні, що на судейському столі, між іншими доказами матеріалами процесу Еріха Коха, лежатимуть також мемуари Розенберга.

Свідок Альфред Розенберг має слово:

Спочатку здавалося, що Гітлер схильний прийняти мою концепцію, що на Сході панувати треба при допомозі 3/4 психології й тільки 1/4 сили — але пізніше віддався він фантастичним безмежним ідеям... Шойно в 1944 році прочитав я мемуари Куленкура про Наполеона й зачудувала мене однакова постава (Наполеона й Гітлера) супроти Росії... Як Наполеон відмовився викликати революцію серед російських мужиків, так Гітлер — під оплески своїх прибічників — відхилив мої пропозиції щодо політичної та культурної автономії всіх народів Східної

Європи та їхнього втягнення в спільне життя європейського континенту.

Те, що фюрер хотів мені довірити керівництво східної політики, дуже сильно схвилювало Гітлера й Бормана. Тому, що прямо проти цього не могли вони нічого вдіяти, спробували посередної дороги. В першу чергу ствердив я, що фюрер, який зразу не перечив висловленим мною концепціям, згодом декларував інакше, зовсім радикальну настанову; при цьому покликувався він на один меморіал, який, мовляв, оцінює східні питання цілком інакше, як деякі „наші панове“ (під цим розумів він мене). Цього таємничого меморіялу, що про нього Гітлер і потім ще один раз був згадав, мені ніколи не вдалося побачити на очі.

Тут отже розпочалася моя трудна боротьба за великодушну концепцію східного питання, так переважного для майбутности Німеччини. Частково вдалося вибороти найкраще, але багато суттєвих речей уже не досягнуто. Найцінніший час безповоротно пішов намарне. Та Мартин Борман міцно й твердо захищав інтереси імперії перед м'яким Розенбергом, який, як на керманіча східної політики в воєнному часі, за багато, мовляв, виявляв слов'янських симпатій. А Гітлер підтримував погляди про konieczности твердої війни й домагався для себе виключного командування в боротьбі проти банд.

Мою промову до питань східної політики з дня 20 червня 1941 оцінено неприхильно. Гітлер (а за ним Кох та Борман) переохоловся на всі заставки. Але коли почалося формування добровольчих баталіонів із східних народів, Гітлер ужив усіх засобів, щоб їх дістати під своє командування. З естонцями та латишами діло пішло скоро: їх зараховано до германських народів... Я завдав собі багато труду, щоб уже в 1942 році використати російського генерала Власова, але продовж двох літ на Власова тільки спалилися лайки. Та коли Гітлер в цій справі — без мого відома — вплинув на фюрера, розіграли з Власовим велику комедію під кінець 1944 р. В цій формі мусліло це відштовхнути всі інші, не-російські народи Сходу, які хоробро билися проти більшовизму. Гітлер ні в зуб не розумівся на справах Сходу. Те, що він часом довідався від мене (за посередництвом Бергера), було поверховне; крім цього — як віро сьогодня — коли він навіть мої концепції визнавав за слушні, то їх реалізацію хотів забезпечити за самим собою. Для цієї цілі всі засоби були для нього хороші — раз з Власовом, раз без нього — аби тільки дати волю своїй хворобливій жадобі влади. Це не була сильна особистість, це не був суверенний ум, лиш підступний клеветник і езуїтський інтригант.

Я запросив двох гавляйтерів, щоб супровожали мене в мой службовій поїзді по Україні в 1943 р. Як же ж зачудувалися вони, коли з мого спец-поїзду побачили широченні простори Сходу. Все тут розсаджували привичні виміри: хлібні поля, Таврійський степ, величезні черешневі сади... Потім відвідали ми Асканію Нову, рослинний і пташиний рай у степу, твір німецького колоніста Фальц-Файна. Вневдовзі сиділи ми в чудовому Ботанічному саді на Криму, та в гарний, настроєвий вечір пили солодке вино цієї землі...

Ніколи не було б мені прийшло раніше на думку, що гавляйтер Еріх Кох виросте понад свою обмежену роллю та що він міг би відіграти роллю світово-політичного значення. Кох походив із Бармен-Еберфельду в Надренії, подвійного міста із 150 сектами, служив залізничним урядовцем і брав участь в організації пасивного спротиву проти французької окупації по першій світовій війні. Гітлер призначив десь коло 1928 року Коха гавляйтером на Східну Прусію. Після націонал-соціалістичного перевороту долітали до мене вістки про суворість заходів Коха, але й про його добру господарську ініціативу. У всякому разі Східна Прусія була першою провінцією, що звігувала про перемогу над безробіттям. Мені тільки декілька разів доводилося говорити з Кохом і він зроби на мене враження безтурботного „старого наці“, трохи чванькуватого й галасливого, але не позбавленого певної добрودушности.

*) Французький переклад: R. W. Cooper: „Le procès de Nuremberg“. Librairie Hachette.

В 1933 р. та чергових роках публіцистичні атаки російських більшовиків проти німецького націонал-соціалізму були, із зрозумілих причин, надзвичайно завзяті, а ми зі свого боку відповідали не менше гостро. Але Кох заняв у цій справі помітно окрему позицію; чи він хотів „оригінальністю” звернути на себе увагу?.. В концепції Коха німецька закордонна політика повинна була базуватися на факті широкої східноєвропейської рівнини, що до неї включаються Польща і Східна Німеччина. Тут відчувався вплив ідей Меллера фан дер Брука, сподвижника г. зв. „східного духа”. В цьому зміслі написав Кох ряд статей, що їх потім зібрав у книжці „Розбудова Сходу”. Там проповідував він єдність великого простору, висловлював свої надії на молодь Достоевського та Яна Гуса, а молодь СРСР ставив у приклад німецькій молоді...

Кох щораз більше розвивався на пустого фразера. Але він був любимцем Герінга, який високо цинів господарські здібності Коха. Коли ж питання східної адміністрації стало актуальним, виринула кандидатура Коха — як „найкращого спеца”! — висунена Герінгом і підтримувана Борманом. Я вже тоді вважав Коха небезпечним, через його скакунство та необчистимість... Мої зусилля прямували до того, щоб перш-за-всё віддалили Коха від Балтії, що мені й повелось. А далше хотів я Коха зарезервувати для властивих московських теренів, а зате для важнішої України дістати іншу силу. Я передбачував для цього Завкеля або Баке. Але — як я довідався пізніше — Кох обробив Герінга та навідався до Баке та Функа, прохаючи їхньої протекції. При цій нагоді вказував він на свою успішну годівлю свиней у Східній Пруссії, заявляв, що це саме розвине на велику скалю на Сході та взагалі обіцював zorganizувати велетенські постачання для Райху. На конференції з 16. липня 1941 Герінгові вдалося переперти своє й Кох дістав призначення на райхскомісара України...

Я й нині ще не можу собі ясно освідомити, що вплинуло рішально на поставу фюрера: чи згаданий тасмничий меморіал про Україну був причиною, чи тільки претекстом?.. Ця справа, мабуть, навіки залишиться невисясненою. На всякий випадок, той самий Кох, що давніше під небо виносив совітську молодь, зробився найбільш гарячим прихильником методи „необхідних суворостей” і найбільш гарячим противником власного українського центрального адміністративного проводу та культурно-освітньої автономії. Я мабуть 8 разів робив перед фюрером спроби, щоб змінити цю поставу. При цій нагоді почув я двічі від фюрера аргумент, що його й Кох розповсюджував направо й наліво: вже раз Німеччина, мовляв, пішла назустріч Україні в 1918 р., а відповідно на це було вбивство німецького генералфельдмаршала фон Айхгорна українськими націоналістами; отже небезпечно допускати підчас війни створення українського політичного центру.

На це відповів я коротко, що інформація про вбивство Айхгорна здається мені невірною. Згодом я провірив в імперському архіві в Потсдамі дійсний перебіг цієї події. Виявилось понад усякий сумнів, що німецького генералфельдмаршала вбив російський есер, на прізвище Донской, при помочі двох жидів... При кінці травня 43 передав я записку з цим діянням фюрерові через Бормана, але не знаю, чи цей її доручив. А в тім це взагалі не був ніякий політичний аргумент.

Підчас моїх відвідин в Україні в 1942 р. Кох спровокував авантюру із кількома моїми співробітниками. Підчас мосі інспекційної поїздки в 1943 р., що до неї прилучилися теж фельдмаршали Кляйст і Манштайн, Кох нахабно втручався в мої розмови з фельдмаршалами. Коли ж приходило до інспекції фабрик і гебітс-комісарятів, Кох поводився так, щоб кожному відразу було видно, що це не йому роблять інспекцію, але що це він сам робить інспекцію. Пригадую таку картину: Кох, що його ріст був нижчий середнього, запхав руки в кишені та величезними кроками про-

ходжувався по городі; він голосно чванився своїми розпорядженнями та гірко скаржився на інші урядові станиці, що робили йому пакоті в його плянах годівлі свиней; по хвилині грубо накинувся на одного генералкомісара, а одному гебітскомісарові, що його я відзначив орденом, не подав руки...

Кох був підставленим партнером Мартіна Бормана, який двічі залишив без відповіді мій офіційний запит, чи райхсспісари подають до фюрера за моїми плечима скеровані проти мене меморіяли. Діяльність Гімлера йшла в цьому самому напрямі. Досягнення справних гебітскомісарів та хліборобських керманічів записувано на conto „енергії” Коха — тоді як у дійсності ці досягнення випливали тільки з розуму нижчих інстанцій, що підтримували прями контакти з населенням. А фюрер — як я зачув в 1945 р. — говорив про „вірні очі” Еріха Коха... Отже, як видно, ті комедії, що їх Кох розіграв перед фюрером у головній квартирі, не оставалися безуспішні.

Це була якась недостойна трагікомедія: я був примушений борюватися із цією підставленою фігурою в той час, коли інші особи, що самі не несли ніякої безпосередньої відповідальности, закулісовими ходами запевнювали прихильність шефа держави цьому надутому чоловічкові. Ця боротьба велася між великодушною концепцією східної політики, що ставила собі за мету включити народи Східної Європи у спільну долю європейського континенту та між примітивним способом думання, що перечив усякій правдивій великопростірності.

Додам ще тільки, що під кінець 1944 фюрер призначив Коха до Остлянду, на місце захвєршого Льюзе... Ото ж Кох зібрав в Ризі вищих адміністративних керівників та, підперши долонею підборіддя, заявив: „Я привик, що мої накази виконують. Хто не поводитиме себе згідно з цим, того я знищу”. Далше слідували його звичайні чванькуваті тиради, хоч кожному було ясно, що в Остляндії йдеться здебільша вже тільки про евакуаційні проблеми.

Якщо хтось узагалі повинен був дослібно виконати наказ Бормана — „перемога, або смерть” — то цей чванькуватий гавляйтер Східної Пруссії... Але в тому часі, коли заступник гавляйлера та крайслейтери одчайдушно боролися у звалищах Кенігсбергу, Кох сидів із добре навантаженим кораблем у Пільляв, а трохи пізніше виїхав у прискореному темпі із своєї провінції. Я знаю, що Кох ще показався раз у Фленсбургі, що з нього зник у невідомому напрямі. Мені не доводилося його зустрічати. Від тоді за Еріхом Кохом заглух усякий слід.

Від Редакції: Розенберґ твердить, що головною опорою Еріха Коха в його нищительній політиці в Україні були Борман і Гімлер. Про кінець Гімлера знаємо. Еріх Кох — кажуть — арештований, а його доля оповита тасмничою мовчанкою, яка багато говорить. А що сталось з Борманом? В зв'язку з вище наведеним твердженням Розенберґа український читач зокрема заінтересується ролю Бормана. Тому подаємо — за „Rheinischer Merkur” 1947, Nr. 44 — зізнання Олендорфа про Бормана. На процесі проти „Einsatzgruppe Ost der SS-Verfügungstruppe” зізнав голозний обвинувачений Отто Олендорф, один з керівників „Reichssicherheitshauptamt-u”, в справі Бормана: Борман вже від 1943 р. працював в користь совітського уряду, а коротко перед капітуляцією мав багато телефонічних розмов і особистих зустрічей з совітськими командантами. Олендорф твердо переконаний, що Борман в хвилі розвалу добровільно удався до москалів і там досі перебуває. — До того зізнання додає редакція „Rh. Merkur”: „Якщо добре розважити справу, то сенсаційне твердження Олендорфа має багато правдоподібного”.

3 парадоксів нашого часу

В одній берлінській хлопячій школі переведено анкету про злодійство. 41 учнів в віці 12—14 років мали анонімно відповісти, чи вони вже хоч раз поповнили злодійство. В усіх 41 анкетах була відповідь: так.

Rheinischer Merkur.

Мотиви совітської поведінки

написав Джордж Ф. Кеннен
з англійського переклада Л. Дражевська

Минулого літа появилася в амер. кварталнику „Foreign Affairs” стаття „Коріння совітської поведінки”. Автор скрився під буквою Х. Стаття звернула на себе увагу політиків і журналістів цілого світу, бо названий кварталник це свого рода офіційоз американського міністерства закордонних справ і тому статтю вважали висловом поглядів урядової політики супроти Радянського Союзу. Стаття стала предметом живої дискусії, бо висловлено там зовсім одверто деякі думки, що „поділяти як нокаут”: Сов. Союз треба поставити в такі умовини, щоби перед ним виринула тільки одна альтернатива — або піти на співпрацю або провалитись.

Вквортці виявилось, що автором статті є Джордж Ф. Кеннен — фахівець у справі більшовизму, шеф відділу Рад. Союзу в східно-європейському департаменті міністерства закордонних справ і „головний пляновик” того міністерства. Згідно з опінією преси він підготовляє всю російську політику американського уряду. Кілька інформацій про нього: розпочав дипломатичну кар’єру як урядник амер. консуляту в балтійських державах, потім був близьким співробітником відомого амбасадора Буллита, що з приятеля став рішучим противником Сов. Союзу. Дядько Дж. Кеннена був в Америці найбільшим авторитетом в справах історії царської Росії, від нього Кеннен перейняв інтерес до проблем східної Європи. Дж. Кеннена звать „сірою еміненцією російської політики Америки”.

Відколи почалась „тверда політика” супроти Сов. Росії, в Вашингтоні значно поширено східно-європейський відділ міністерства закордонних справ. Між спецами тієї ділянки — крім Чип-Болена, нащадка відомої родини Круп фон Болен — є ціла низка натуралізованих російських емігрантів. Керівником цього відділу є Llewellyn E. Thompson Jr., а його головне гасло: „ми мусимо бути приготовані”.

Погляди Кеннена сильно заатакував Вальтер Ліпмен, „головний ас” американської преси. В серії статей в „Нью Йорк Геральд Трібюн” поборював ту систему американської політики супроти Сов. Союзу, яку сформулював Кеннен. В Вашингтонських політичних колах звернули увагу, що Ліпмен, вступаючи проти Кеннена, властиво звернувся проти доктрини Трумена, яка на його думку для З’єднаних Держав є „понад сили”.

Українському громадянству треба знати, що думають у Вашингтоні про Рад. Союз ті, які рішають про американську політику супроти СССР; тому даємо в скороченню переклад обширної статті Кеннена. — Ред.

Пристрасна жадоба влади і почуття непевності

Обговоривши складові елементи ідеології більшовизму, Кеннен каже:

Обставини, що склалися зразу після революції — громадянська війна в Росії і чужинецька інтервенція разом з тим очевидним фактом, що комуністи становили нікчемну меншість російського народу, привели до необхідності створити владу диктатури. Експеримент з „військовим комунізмом” і нагла спроба знищити приватне виробництво та торгівлю привели до господарчих труднощів і спричинили ще більше незадоволення новим революційним режимом. Нова економічна політика, що тимчасово послабила намагання комунізувати Росію, подекуди зменшила розвал господарства і тим досягла певної мети, та вона яскраво показала, що „капіталістичний сектор суспільства” є готовий розквітнути при найменшому послабленні урядового тиску і якщо йому дозволити існувати, він

завжди становитиме сильний опозиційний елемент до совєтського режиму і буде серйозним суперником у впливі на країну.

Можливо, що коли Ленін був би живий, він виявив би себе достатньо великою людиною, щоб примирити ці ворожі сили для остаточного блага російського суспільства, хоч це й сумнівно. Та виявилось, що Сталін і ті, що під його керівництвом боролися за захоплення ленінських позицій при владі, не були людьми, що толерували б суперницькі політичні сили в сфері тої влади, якої вони так пристрасно доби- валися.

Почуття непевності було в них надто велике. Вони несли особливо тавро фанатизму, немом’ягшого якоюсь з англо-саксонських традицій компромісу, і цей фанатизм був надто лютий і задрісний, щоб допустити постійний поділ влади. Народившись в російсько-азійському світі, вони винесли з нього скептицизм щодо постійного і мирного співіснування суперницьких сил. Переконані у „правоті” своєї власної доктрини, вони настоювали на підкоренні або знищенні всіх сил, що могли б з ними змагатися. Поза комуністичною партією російське суспільство не повинно мати кістяка. Не сміють існувати жадні форми громадської діяльності людей, жадні товариства, де б не керувала партія. Жадній силі в Росії не дозволено жити й організуватися. Тільки партія може мати структуру. Все інше має бути аморфною масою.

Процес політичної консолідації ще незавершений — Теорія про загрозу ззовні

У середині партії був застосований той же принцип. Маса членів партії могла брати участь у виборах, нарадах, винесенні постанов, роботі, але вся ця діяльність відбувалась не з волі окремих людей, а під впливом грізного подиху партійного керівництва і всепроникливої присутності „слова” (зн. політичної поліції).

Для більшовицького режиму характерно, що процес політичної консолідації й до сьогодні не є завершений, а люди в Кремлі й досі найбільше заклопотані боротьбою за те, щоб забезпечити і зробити абсолютною ту владу, що вони захопили в листопаді 1917 року. Спершу вони прагнули забезпечити її проти внутрішніх сил всередині самого більшовицького суспільства, але водночас намагалися забезпечити її і проти зовнішнього світу.

І тепер в природі ментальності більшовицьких провідників, а також в характері їх ідеології, лежить думка, що жадна опозиція не може бути будь-коли офіційно визнана як така, що має якісь аспекти або виправдання. В теорії така опозиція може походити тільки від ворожих і непоправних сил умираючого капіталізму. Поки офіційно визнавали, що рештки капіталізму ще існують у Росії, було можливо перекидатися на них частину закидів і вини за існування диктаторського ладу.

Але відколи капіталістичні рештки були ліквідовані, поступово це виправдання відпадало. Коли ж було офіційно оголошено, що їх остаточно знищено, то таке виправдання цілковито вичерпалося. Цей факт спричинився до того, що більшовицький режим змушений був прийти до такого твердження: через те, що капіталізм більше в Росії не існує, і через те, що не можна припустити можливості серйозної чи великої опозиції проти Кремля, яка б сама собою вибухла серед мас, що є під його владою, необхідно виправдати далі існування диктатури, підкреслюючи загрозу капіталізму ззовні.

Москва ніколи не буде співпрацювати з „капіталістичними” державами

Одночасно був зроблений величезний наголос на старій тезі про принциповий антагонізм між капіта-

лістичним і соціалістичним світом. З багатьох даних ясно, що відійсности такого антагонізму нема.

Є багато даних на те, що наголос, зроблений у Москві на загрозі, яка чекає радянське суспільство ззовні, ґрунтується не на дійсних фактах, а на необхідності бодай чимось пояснити потребу дальшого існування диктатури в країні.

Як відбилося історичне минуле на політичній особливості більшовицької влади, як ми її бачимо сьогодні? З колишньої ідеології офіційно не відкинута нічого. Підтримується віра в те, що загибель капіталізму є неминуча, а також у те, що пролетаріят мусять допомогти його загибелі і перебрати владу в свої руки. Проте, наголос робиться насамперед на тих концепціях, що стосуються самого більшовицького режиму, його становища, як єдиного справді соціалістичного режиму в темному і зле керованому світі, та на співвідношенні сил всередині його.

Перша з цих концепцій є концепція природнього антагонізму між капіталізмом і соціалізмом. Ми вже бачили, як глибоко ця концепція занурилася в поведінку совєтської влади. Вона глибоко впливає на поведінку Росії, як члена міжнародного суспільства і визначає те, що Москва ніколи не може щиро прийняти спільних цілей Радянського Союзу і держав, що вона їх вважає капіталістичними.

Якщо більшовицький уряд часом кладе свій підпис на документах, що могли б засвідчити протилежне, то це треба розглядати як тактичний маневр, дозволений у змаганні з ворогом, „що не має чести” — і його треба приймати з найбільшою обережністю в душі „*saveat emptor*”. В основному антагонізм лишається, він є побажаний і з нього випливає багато явищ зовнішньої політики Кремля, які викликають заколот: тасмичність, відсутність щирости, лукавство, обережна підозрілість і спеціальна, намірена недружність. Ці фактори лишаються і на майбутнє.

Теорія про непомилність Кремля

Це значить, що й надалі ще довгий час нам буде важко мати з росіянами справи; та це не значить, що до них треба ставитися так, начебто вони мали плян — в певний означений час за всяку ціну зруйнувати наш суспільний лад. Теорія про неминучість загибелі капіталізму має щасливу підкладку — нема чого поспішати, сили прогресу мають час підготовляти кінцевий удар, щоб дати ласкавий стріл загибаючому.

Це приводить нас до другої з концепцій, важливих для сьогоднішніх поглядів більшовиків, а саме — непомилність Кремля. Більшовицьке розуміння влади, що не дозволяє жадних організацій поза партією, вимагає, щоб провід партії був єдиним носієм правди. Бо якби правда знайшлася будь-де ще, то було б виправдане існування організованої діяльності для її виразу. А це й є саме те, чого Кремль не може і не хоче дозволити.

На принципі непомилности побудована залізна дисципліна комуністичної партії. На ділі обидві концепції взаємно підтримують одна одну. Досконала дисципліна вимагає визнання непомилности. Непомилність вимагає дотримання дисципліни. А обидві концепції разом визначають поведінку всього апарату більшовицької влади.

Але не можна зрозуміти наслідків цих двох концепцій, коли не взяти до уваги третього чинника, а саме того факту, що провід має волю висувати з тактичною метою першу ліпшу тезу, яку він знайде за потрібне в даний момент, і вимагати вірного та незаперечного прийняття цієї тези всіма членами руху в цілому. Це значить, що правда не є щось усталене, а вона постійно твориться самими більшовицькими провідниками в залежності від усіх цілей і потреб.

Особливості московського розуму

Всі ці фактори разом дають цілому розгалуженому апаратові більшовицької влади непорушну міцність і твердість в орієнтації. Ця орієнтація може бути змінена виключно на бажання Кремля. Якщо дано партійне настановлення на якомусь відтинку поточної політики, то вся радянська урядова машина, включаючи механізм дипломатії, непомилно рухається уздовж передбаченого шляху і так само, як автомо-

біль-забавка, повертається та біжить у певному напрямі, зупиняючись лише там, де зіткнеться з якоюсь несподіваною силою.

Ми вже бачили, що немає жадного ідеологічного примусу, який змушував би Кремль до прискорення в досягненні його мети. Так само як і церква, він діє на полі довготривалих ідеологічних концепцій, і він може мати терпеливість. Він не має права ризикувати наявними досягненнями революції задля якихось майбутніх дрібничок.

Ці настановлення підсилюються практикою з історії Росії: сторіччями воєн із кочовниками на просторах широкої неукріпленої рівнини. Там особливе значення мають: обережність, обачність, гнучкість, уміння обдурити, і природньо, що ці якості особливо ціняться російським чи східним розумом.

Отже Кремль не соромиться відступити перед лицем дужчої сили. Змушений відступати поза всяким пляном, він не піддається паніці. Його політична діяльність нагадує потік, що постійно пливе до певної мети. Його головна турбота — упевнитися, що він заповнив кожний закапелок і кожну щілинку, приступну йому на водах світової політики. Але він по філософському зустрічає неприступні перепони на своєму шляху і пристосовується до них. Основне те, що завжди має бути натиск, безперервний постійний натиск у напрямі до наміченої мети.

З цих міркувань виходить, що з більшовицькою дипломатією і легше і водночас важче мати справу, аніж з дипломатією індивідуалістичних провідників агресії, як Наполеон чи Гітлер. З одного боку вона чутливіша для сили ворога, виявляє більше готовости поступитися на окремих ділянках дипломатичного фронту, коли почуває ворожу силу надто сильною і є, отже, більше раціональною в логіці і реториці. З другого боку її не можна легко перемогти або злякати якоюсь одною перемогою противників.

Яка повинна бути американська політика

За цих обставин ясно, що основним елементом будь-якої політики ЗДА щодо Радянського Союзу має бути тривале, терпеливе, але тверде і пильне стримування тенденції Росії до експансії. Проте важливо відзначити, що така політика не має нічого спільного з зовнішньою театральністю, з погрозами, з криком, або зайвою жестикуляцією, що мала б виявити зовнішню „твердість”. Якщо Кремль в основному проявляє гнучкість у своїй реакції на політичну діяльність, то це ніякою мірою не є невідповідним до вимог престижу. Так само як і кожний інший уряд, він міг би поставити себе через нетактовну і погрожуючу жестикуляцію в такий стан, в якому уже не міг би йти на поступки, навіть коли б вони диктувалися відчуттям реалізму. Російські провідники це добрі знавці психології і вони прекрасно знають, що втрата рівноваги і самоконтролі ніколи не стає джерелом сили в політичних справах. Вони вміють швидко використати такі ознаки кволости ворога.

З цих причин передумовою успіху у взаєминах з росіянами є вимога до уряду, щоб він весь час зберіг холоднокровність, скупчення і спокій і щоб його вимоги до політики Росії були висловлені в такий спосіб, щоб лишився відкритий шлях до компромісу, який не разив би престижу Росії.

Якщо ідеологія переконує провідників Росії, що правда є на їх боці, і що через це вони можуть чекати, то ті з нас, що не є під владою тої ідеології, мають змогу об'єктивно дослідити важність цієї обіцянки.

Совєтська теза не тільки містить у собі погляд про певний брак контролю Заходу над його власною господарчою долею, але також приймає, що в Росії не обмежений час пануватиме єдність, дисципліна і терпеливість. Поставмо цю апокаліптичну візію на землю і приймим, що західний світ знайде засоби і можливості стримувати совєтську силу протягом 10 чи 15 років. Що це значило б для самої Росії?

Совєтські провідники, застосувавши новітні досягнення до техніки деспотизму, розв'язали питання служняности в межах своєї влади. Мало хто робить спротив проти їх влади, а як хто й намагається, то фактично нічого не може зробити проти державних органів гноблення.

Кремль виявив себе здібним вивершити свою мету — побудову в Росії, не зважаючи на інтереси її населення, промислових підвалин важкої металургії, яка, можна бути певним, хоч і не вивершена ще, але продовжує зростати і наближується рівня головних індустриальних країн світу.

Непевність над політичним життям Сов. Союзу

А втім, і підтримування внутрішньої політичної безпеки, і побудова важкої промисловости йде за жахливий рахунок людського життя, людських надій і енергії. Війна додала жахливої руїни, смерті і виснаження. В наслідку всього цього населення сьогоденної Росії є фізично й духово перевтомлене. Існують межі фізичного і нервового напруження людей. Ці межі є абсолютні і зв'язують навіть найжорстокіші диктатури, бо поза ті межі уже не можна гнати людей.

Тут може допомогти тільки молода генерація, яка, не зважаючи на всі злидні і страждання, є велика числом і енергією, а росіяни є взагалі талановитий нарід. Але ще неясно, як відбивається в зрілому віці ненормальне емоційне напруження в дитинстві, створене Радянським Союзом і неймовірно збільшене війною. До того ж треба додати, що економічний розвиток совєтів, хоч і має певні формальні досягнення, та характеризується випадковістю, строкатістю і нерівністю. Трудно уявити, як зможе втомлене і занепаде духом населення подолати в скорому часі всі труднощі, працюючи переважно під тінню страху та примусу.

В той же час велика непевність висить над політичним життям Радянського Союзу. Це є непевність, обумовлена тим, що одна особа або група осіб панують над іншими людьми.

Насамперед, звичайно, це є проблема особистого становища самого Сталіна. Треба пам'ятати, що він втратив 20 років на те, щоб укріпитися на такому ж високому стані, який посідав Ленін у комуністичному русі. Це коштувало життя мільйонам людей і струсило державу геть до її підвалин.

Завжди може статися, що якийсь перехід влади відбувається спокійно і непомітно, без особливих зрушень. Але знову ж можливо, що при тому, висловлюючися за Леніном, справа раптово виллється в один з тих „неймовірно швидких переходів” від „делікатного обману” до „дикого насильства”, які характеризують історію Росії і який може струсити і більшовицьку владу аж до самих її основ.

Але це є питання не тільки особи Сталіна. Починаючи з 1938 р. політичне життя у вищих колах совєтської влади було небезпечно заморожене. Всесоюзний З'їзд Комуністичної Партії, в теорії найвищий орган партії, повинен збиратися не рідше як раз на три роки. Скоро проміне вже 8 років від часу останнього з'їзду.

За цей час кількість членів партії удвічі збільшилася. Дуже багато членів партії загинуло підчас війни і сьогодні понад половину партії складають ті, що вступили після останнього з'їзду. В той же час, та ж сама маленька групка людей стояла на чолі партії і провела цілу серію дивовижних змін у державі. Звичайно, війна обумовила ґрунтовні політичні зміни в кожному з великих урядів Заходу. Звичайно, ця причина є достатньо основна, щоб також вплинути і на сумне політичне життя більшовиків.

Більшовицька влада несе в собі насіння власного розкладу

Хто може сказати, чи за таких обставин евентуальне омолодження вищих верств влади (що може бути тільки справою часу) відбудеться гладко і мирно, чи суперник у боротьбі за владу не зрушить політично незрілі і недосвідчені маси, щоб знайти серед них підтримку для своїх домагань.

Таким чином майбутнє більшовицької влади ні в якому разі не є таким певним, як це здається людям в Кремлі, обманути завдяки здібности росіян до самообману. Імовірно (і на думку автора цих рядків, дуже ймовірно), що більшовицька влада, так само, як

і капіталістичний світ у більшовицькій концепції, носить у собі насіння власного розкладу і ріст цього насіння поступив уже далеко.

Ясно, що ЗДА не можуть сподіватися у ближчому майбутньому політичної інтимности з совєтським режимом. Ми повинні продовжувати ставитися до радянського Союзу, як до суперника, а не як до партнера на політичній арені. Треба й далі сподіватися, що політика більшовиків проявлятиме обережний постійний тиск у напрямі розкладу і послаблення всіх суперників та їх влади.

Для протипаги цього є такі факти: Росія, у протилежність до західного світу, взагалі є досі значно слабша, в політиці вона в великій мірі гнучка, а більшовицьке суспільство повне таких недоліків, які евентуально можуть послабити його загальний потенціал. Це все може дати підставу З'єдиненим Державам з обдуманого певністю розпочати політику твердого стримування, що має непорушно протистояти росіянам у кожній точці, де вони виявляють втручання в інтереси миролюбного і стійкого світу.

Але в дійсности можливості американської політики аж ніяк не обмежуються вдержуванням лінії і надіями на краще. Для ЗДА є цілком можливим впливати своїми діями на внутрішній розвиток і всередині Росії і в усьому міжнародному комуністичному русі, який значно впливає на політику Росії.

Це є не тільки питання інформаційної діяльности, що її наш уряд може проводити в скромних розмірах і в Радянському Союзі і будь-де ще. Це є швидше питання того, до якої міри можуть ЗДА створити серед народів світу враження країни, яка знає чого вона хоче, яка успішно впорється з питаннями свого внутрішнього життя та зі своєю відповідальністю, як світової потуги, і яка здібна проявляти своє духове обличчя серед основних ідеологічних течій нашого часу.

Якщо таке враження буде створене і підтримане, то прагнення російського комунізму будуть безплідними і донкіхотськими, надії та ентузіязм прихильників Москви послабнуть, а закордонна політика Кремля зазнає ще додаткового обтяження. Адже концепція про старече кволість капіталістичного світу є основою комуністичної філософії. Навіть той факт, що ЗДА не зазнали економічної депресії, яку від кінця війни відчували з самозадоволеною певністю ворони з Червоної Площі, знайшов глибокий відгомін у комуністичному світі.

Кожний прояв нерішучости, роз'єднання і внутрішніх розбіжностей в нашій країні зразу ж оживлює цілий комуністичний рух, комуністичний світ збуджується і починає тремтіти надією, а в московському наступі помічається якась жвавість.

Отже, в дійсности рішення буде великою мірою залежати від нашої країни. Справа більшовицько-американських взаємин по суті є випробуванням загальної вартости ЗДА як нації серед націй.

АНЕКСІЯ АБО ЗАВОЮВАННЯ

„...Під висловом анексія або завоювання чужих країн Совітський уряд розуміє — згідно з розумінням прав демократії взагалі, а робітничої класи зокрема — кожне прилучення малого або слабого народу до більшої і сильнішої держави, без його згоди і недвозначно ясно і добровільно висловленого бажання...

„...в випадку коли нарід влучено до держави шляхом примусу переможною силою проти його ясно висловленої волі (незалежно від того, чи та воля була проголошена друком, чи на мітингах або народніх вічах, чи шляхом постанов членів того народу або шляхом протестів і повстань проти наїзника), в випадку, коли нарід, позбавлено права рішати без найменшого натиску про форми свого державного існування шляхом вільних виборів, при чому війська наїзника або сильнішої держави повинні бути вповні стягнені — в таких випадках прилучення є анексією, завоюванням і насильством”.

З постанов II. Всеросійського З'їзду Совєтів 18. 11. 1917 р. Цитовано з „The Intermarium Bulletin” Nr. 6, Roma, 1947.

Троцький і Сталін

З ПРИВОДУ КНИЖКИ ТРОЦЬКОГО ПРО СТАЛІНА

написав Г. Б. Томес, переклад з англійського

Монументальна студія Троцького про Сталіна була закінчена тільки в двох третях, коли він впав жертвою агентату в 1940 р. Неможливо знайти в цій книжці якийсь слід з тих великих ідей, якими, як нам говорили, мали захоплюватись творці російської революції. Кожний бачить сьогодні, що це була жорстока й особливо безоглядна боротьба за владу, незлагоджена навіть хвилиною свідомістю вини. „Колесо історії — каже Троцький — завершило в багатьох відношеннях до часів ренесансу, які наша доба навіть перевищила дикістю і брутальністю”. Але хай історики займаються порівняннями. Мені здається, що таке порівняння, як оборона того всього, що сталося за останніх 25 літ, надто поблажливе. Російська революція — з більшим успіхом, як будьяка інша катастрофа в історії християнського світу — стерла межі між добром і злом, а разом з тим знищила старі демаркаційні лінії між свободою і неволею, рівністю і привілеями, правдою і брехнею, ласкавістю і брутальністю. Вона не вдоволилась тим, що розчавила тіло власних дітей, вона скалічила і зруйнувала їх душі. Вбивство з часів ренесансу це був гарячий акт пристрасти і визов Бога, совєтське вбивство це, механічна робота подібна напр. до вимивання скляних пробірок в хемічній лабораторії. Совєтська брехня це тільки інгредієнт (складова частина) державної лабораторії, який не підлягає ніяким моральним оцінкам. „Наша доба, каже Троцький зза гробу, це понад усе доба брехні”. І це говорить він у такий звичайний спосіб, як ми сказали б, наприклад, що наш час це час бензинової машини.

Троцький каже, що Сталін зрадив революцію. Показує, як він винищив старих большевиків і запровадив совєтську реакцію, „якої гнет без порівняння важчий для опозиції, ніж гнет царської реакції для большевиків”. Він виказує, як крок за кроком в безконечній черзі брехні винесено на престіл міт про революційну минувшину Сталіна. Навіть „література і мистецтво сталінської доби перейдуть в історію як приклади найбільш абсурдного і простацького візантинізму”. Але мимо всього книжка залишає нас з враженням, що світ зовсім не був би інакший, якщо Сталіна, а не Троцького, замордували б на мексиканським вигнанні.

Майже половина книжки присвячена молодим літам Сталіна. Як історичне свідчення цього періоду, оповідання Троцького це безцінне джерело інформації. Його заїла ненависть до свого великого суперника, ненависть, що неначе вириває з могили, така очевидна, що можна б сумніватись у деяких його висновках. Він твердить, що Сталін замордував Леніна і Горького, але не подає ніяких доказів. Нитку свого оповідання він перериває раз-у-раз глумливими заввагами, як ось наприклад: „Легше уявити собі Сталіна, як він потайки вночі наставляє лапку, ніж як стріляє до птаха в леті”. Його погорда до Сталіна — безмежна. Сталін це „ніщо інше, як тільки плебейський демократ, глупий провінціал, обставинами свого часу змушений прийняти на себе марксіську поволоку”.

Ніщо з того не помагає нам зрозуміти, як Сталін вийшов на найвищі верхов'я влади і як закріпився там, не зважаючи на зависть своїх приятелів. Навіть прикмети, які подивляв у нього Ленін — твердість, шорсткість, впертість, хитрість, — не вяснюються, як це він влаштував, що здобув владу і вдержався при ній проти опозиції здібніших і більше досвідчених товаришів. Я думаю, що причини того треба шукати в його особливим умінні маневрувати часом (вміти вбрати властивий час). На ділянках, де він не визнавався зовсім, напр., закордонні справи, робив жакливі помилки. Але на йому властивим терені його не можна перевищити. В його аналізі чинників, що рішають про елементи сили, його інстинктовне знання в виборі відповідного часу, коли пристати до одної групи, покинути другу, а третю знищити — він був, як його показує Троцький, майстром, який о цілу го-

лову перевищував усіх інших. Його змісл для реалізму — абсолютний: в порівнянні з ним Троцький, а навіть Ленін це майже романтики. Троцький каже: „В дискусії з опонентами Сталін не дасть закрити собі очі ніяким серпанком”. Він розгадав таємницю влади.

Видається, що він був одинокий, хто розумів підстави, на яких можна сперти владу в Росії. Передусім це була основна концепція, „що жовтнева революція, як коріння нового режиму, мала зайняти центральне місце в ідеології нових правителів”. Тому вже зарання Сталін взявся творити міт про те, що він і Ленін були батьками революції. Сталін розумів, що соціалізація — тому, що залежна вповні від бюрократії — доведе до створення нової бюрократичної гієрархії. Тому він в пору зорієнтувався, що він може вповні покладатись на неї і боротись на життя і смерть проти кожної загрози для її влади і привілеїв з боку нової соціальної класи. Вкінці „в міру того, як стабілізувалося життя бюрократії, зростала серед неї потреба комфорту”. Сталін „виїхав на верхи на хвилья того спонтанного руху за вигодою життя, керуючи тим рухом і впрягаючи його до свого воза”. І вкінці „контроля над продукцією відкрила тій бюрократії шлях до влади”. І що це шкодило Сталінові, що „він, зовсім про те не знаючи, зорганізував не тільки нову політичну машину, але й нову касту?” Головне, що влада в його руках.

Картина Сталіна, яка вириває зі сторінок цієї книжки, ясна: це зручний політик державної машинерії. Ясно теж, що Сталін, „завжди діє емпірично, під тиском його природного опортунізму, який завжди каже йому шукати лінію останнього спротиву”. Ані програма партії, ані принципи революції не мають для нього значення. Дль нього важна тільки дієспроможність партійного апарату і його власна змога контролювати цей апарат.

Коли це дійсно правда, а я думаю, що так, то нам треба буде змінити неодні з наших поглядів про совєтську закордонну політику. Нам прийдеться залишити ті старанні зусилля, які роблять наші експерти, щоб аналізувати промови Сталіна і статті совєтської преси, надіючись тим шляхом зрозуміти, що Москва властиво хоче. Там нема іншої політики за виїмком тої, яка намагається всюди в поза-більшовицькім світі послаблювати своїх противників. І коли сталінізм є тільки інше слово для опортунізму, то совєтська закордонна політика є тільки рефлексом нашої. Це значить, що вона буде сильна, коли наша слаба, і буде слаба, коли Лондон і Вашингтон будуть міцні.

Ми бачимо, що кожний територіяльний здобуток, кожна дипломатична перемога Рад. Союзу в останнім десятилітті була вислідом дипломатичної слабости спершу німецької, а потім західної дипломатії. Де задемонстровано дійсну силу, як нпр., в Персії, там опортунізм Сталіна спонукав Росію відступити. А де захід позував або шаржував, не маючи засобів або волі перевести протест в діло, як у південно-західній Європі, там совєтська політика перемогла. Бо Сталін, як майстер реалізму, знає, що незалежно від того, яку вартість мали б духові сили в часі війни, в часах мира може вдержатись тільки та країна, яка має відповідну силу до своєї диспозиції.

(З лондонського тижневика „Спектейтор”)

З парадоксів нашого часу

Англійська військова влада в Гамбургу видала такий комунікат про стан цін на чорнім ринку Гамбургу: „В часі звітного місяця подача товарів чорного ринку була в порівнянні з попереднім місяцем — незмінна. Дуже великий був попит на товці, а подача була в поміркованих межах. Ціни на каву, какао, і хліб впали на 50%. Ціни закордонних папіросів дуже хитались”. — Weltpresse.

Польсько-українська дискусія з перспективи Лондону

Лист Мирослава Полонницького

Вже від довшого часу на сторінках української преси в Німеччині проходить дискусія на тему польсько-українських взаємин. Площина дискусії така широка, кількість і якість проблем, справ, концепцій така велика, що годі й поважитись на, хоч би й найзагальніший, підсумок того, що на цю тему сказано. Сміло можна ствердити, що довкрути цього питання повстала вже ціла література предмету.

З якоюсь впертістю і майже що пристрасстю забирають в цій справі голос наші редактори, публіцисти з однієї і другої сторони. З однієї й другої сторони сипляться аргументи, ствердження, заяви важности, необхідности цього питання. З обох сторін маніфестується гаряче бажання взаємно зблизитись, краще себе пізнати, дискутувати і до чогось таки договоритись. Іншими словами, оба партнери цієї дискусії промовляють шлях ідеї співпраці — зближення — співжиття між обома народами, що на сьогодні впряжені в один ридван східного деспота, мріють про вільне життя і задалегідь промовляють шлях ідеї співжиття чи радше полагоди міжсусідських, дідично і хронічно обтяжених стосунків, яким на ім'я „незгода“. Ці дискусії проходять в атмосфері дружніх зустрічей, куртуазійних візит і гутірок.

І читаючи про те все на сторінках української преси в Німеччині, пересічний читач може й радіє, що ми і в умовинах злиденного життя на чужині творимо якесь велике корисне діло, робимо потрібну й необхідну політичну роботу в секторі польсько-української проблематики.

Я не хочу вводити в суть самої справи чи радше проблеми, як і не думаю підважувати чи ослаблювати саму доцільність і потребу тієї акції. Не хочу теж зупинятись над такими кардинальними питаннями тієї справи, як необхідний для її остаточного вирішення акцент офіційних політичних кругів (бодай зі сторони польського партнера) на таку чи іншу розв'язку цього безперечно наболілого питання. Бо як досі, дискусію ведуть тільки публіцисти з доброї і непримухеної волі і за це їм можна висловити признання, що хочуть протоптати перші стежки для серйозного і фактичного розгляду цього комплексу справ. Натомість я хочу на цьому місці кинути жмут світла на проблему польсько-українських взаємин з лондонського прожектора, або іншими словами, показати колам нашого зацікавленого польсько-українського дискусією громадянства в Німеччині, як задіяються на проблему Галичини, як одного з найбільш дразливих відтинків польсько-українських взаємин, — польські політичні партії і формована ними польська прилюдна опінія в Англії.

Авторів цих рядків вже неоднократно доводилось дискутувати це питання з цілим рядом осіб з кругів польської інтелігенції, молоді, вояків і ствердити понад усякий сумнів, що всі вони без винятку як „*conditio sine qua non*“ майбутньої вільної Польщі визнають лінію Збруча і навіть в уяві не допускають якоїсь ідеї ревізйонізму польської державної концепції, яку й визначає річка Збруч на Сході. Авторів цих рядків доводилося читати всі енуціяції й декларації відносно Галичини всіх польських політичних угруповань різних „*związkow ziem południowych i północnych*“ і т. п. і знову понад усякий сумнів ствердити, що всі майже політичні круги, угруповання, за дуже маленькими винятками, відносно своїх „історичних прав“ до західно-українських земель є однозвучні, в своїх поглядах непохитні і одним фронтом в цій справі виступають.

І в той час, коли польсько-українська дискусія в Німеччині не пригасас, а навпаки здавалося б кристалізується в конкретних формах згодних „успіхів“, — в перших днях нового року (4. січня), в Лондоні, де досі перебуває еліта польської політичної еміграції, відбулося громадянське зібрання під гаслом „за одноцілу поставу відносно питань польського кордону на Сході“.

Віче організували згадані вище „звіонзки“, на пре-

леґентів запрошено вісьмох доповідачів, що репрезентують вахляр польської політичної думки. Особливу змову і закраску надавав цьому зібранню факт, що взяли в ньому участь представники польського еміграційного уряду з прем. Бор-Коморовським у провіді, ген. Андерсом та іншими визначними особами польської політичної верхівки.

Зібрання стояло під знаком морального „лінчу“ — за сиду Міколайчика за його політику резигнації з був. східно-польських територій (в тому числі й Галичини) в користь Рад. Союзу. Вони гостро наплямували його теперішню відстоювання політики Ялти й одобрювання її серед кіл польської еміграції в ЗДА, з якою навіть він склав відповідний договір, чи радше устійнив точки спільного порозуміння. Справа, здавалося б, чисто польська. Однак по своїй суті так близько й безпосередньо зв'язана з проблемою західно-українських земель, що варто бодай інформативно і побіжно познайомити наше громадянство з ходом цього зібрання, а радше з деякими характеристичними виступами поодиноких промовців і висновками.

Характеристичне, що жадний із промовців, які виступали, аналізуючи політику Міколайчика відносно бувших польських східних земель, ні одним словом не згадав, ба навіть з імені не назвав українців, немов би то їх там ніколи не було, а радше немов то їх зовсім не торкається. Значить, у своєму підході до проблеми втрачених рішенням Ялти західно-українських земель зайняли становище, сказати б можна, академічне, принципіальне, що іншими словами можна б висловити: говоримо про вас без вас, бо ви в тій справі нічого сказати не маєте. Оцей догматичний підхід до проблеми втрачених „історичних і корінно-польських земель“ дуже прикметне явище вже в самому заложенні того зібрання, яке тією справою займалося.

Другою прикметною рисою виголошених палких і боєвих промов проти Міколайчикової політики була однодушність й абсолютна однозгідність усіх промовців у тому, що без Львова і Вильна — без кордонів накреслених ризьким договором — не може бути й мови про відбудову нової вільної „моцарствової“ Польщі.

І врешті третьою характеристичною рисою цього зібрання було ствердження, що ми (тобто польська політична еміграція) і тільки ми можемо репрезентувати польську політику в майбутній розв'язці тієї справи.

Щоб ті наші завваги не були голословні, наведемо для прикладу кілька речень, які впали з уст промовців на тому зібранні. І так:

„Розуміємо, що без східних земель немає суверенности польської Річипосполитої, немає незалежности“ (з промови предсідника „звіонзку“ Годлевського).

„Мусимо домагатися... щоб справа польських східних земель була піддана ревізії в світлі прав Польщі, її незалежности, її безпеки зі Сходу. Хто не боронить прав Польщі до її східних земель, є прихильником Ялти. Ніколи не погоджуся на те, щоб чужі амбасадори творили для Польщі уряд і щоб пересували без нашої згоди кордони так, щоб незалежність Польщі була zagrożена“ (ред. Роск).

„Справа східного кордону не є для нас пустим гаслом. Постулат польського повороту до ризького кордону — це постулат дійсний і безоглядний. Ми мали східні землі перед війною, вони були нашою дідизною, були частиною нашого минулого і ми для них принесли стільки жертв за час історії. Ми боролися за них в часі останньої війни з наїзником, в той час, коли інші з цим же наїзником співпрацювали. Справа польських східних земель це справа польської незалежности політичної й господарської. Маючи східні землі, Львів і Виль-

но, Польща контролює ключеві позиції своєї оборонності від Сходу. Дехто каже, що вистачить, коли матимемо федерацію з Литвою й Україною. Це не вистачає, бо це були б держави слабкі, які задрібно берегли б своєї окремішності від Польщі" (ред. Піщковський — видавець часопису „Львувф і Вільно“).

Зібрання закінчилося ухваленням резолюцій, в яких безоглядно засуджено Міколайчика як зрадника, що погодився на втрату бувших польських східних земель, і які стверджують, що „польський кордон на Сході, за який польський нарід готов боротись до

останніх жертв, це кордон ризького договору, без якого Польща не може бути державою незалежною ані під політичним, ані господарським оглядом. Від тієї засади не може відступати жаден польський табор без уваги на свою подрібну програму, яку визнас" (5-та точка резолюцій).

Хай же цих кілька завваг до питання польсько-українських взаємин і дискусій під сучасну пору і цих інформацій з терену Вел. Британії, що є осередком польської політичної еміграції, будуть одним з причинків до тієї ж дискусії, яка на нашу скромну думку тільки і дискусією, мабуть, лищиться.

З листів від наших приятелів

Лист з Нью Йорку

...Нас, що звикли віддавна жити в обставинах „нендзи галлиціскай“, нас, що бачимо наввруги себе європеїську рудну та таборове голодування, Америка зразу приголомшує надміром доороуту. Всього, чога лише душа може заважати, маєте всюди гори і доступне воно кожному. Люди живуть нормальним, безпечним життям, і все те, що твориться десь там поза Америкою, обходить тутешніх людей так само, як оповідання баби Шараски. Із чужості американці (рівно ж і українського походження) послухають оповідань новоприбулих ДіПі — скитальців, а далі їхня увага знову повертається до привичних і милих справ бізнесових та різних розваг, яких тут не бракує. Нікому і в думку не приходить, що це безпечне, багате життя, ці висо-енні хмародери та потужні фабричні споруди, могла би осягнути якась небезпека, що зміг би хтось зруїнувати. Большевизм і його загроза цьому світові, — це все казочка для нечемних дітей...

...Перша ілюзія, якою ми там в Європі живемо, що світ цілий творить єдність, — ця ілюзія гине безслідно при першому ж контакті з американською дійсністю. Величезні океанічні простори які лежать по обох бочках Америки, це реальність, яка робить нам зрозумілою доктрину Монроє, робить зрозумілим американський ізоляціонізм. Навіть я, свіжо випечений американець, відчуваю вже певну зміну в своєму думанні та світовідчуванні. Усі дотеперішні факти з першої й другої світових війн, коли Америка приходила до Європи, це не є для неї річчю істотною, це лише епізоди, що зовсім не міняють змісту життя американців. І в першому і у другому випадках властивою причиною, властивим промотором американської дії були чинники, що знаходяться поза Америкою. В цих, порівнюючо безпечних американських прогулянках до Європи були лише елементи здорового спорту та бізнесу, а не якась містика христових походів проти магометанських невір...

...Отже і в нашій справі не Америка, але Англія рішатиме те: „битися чи миритися“ з совітськими ботокудами, та й то звичайно не своїми, а чужими, може й знов американськими кулаками. А Англія покищо має досить часу і тому воліє покищо підписувати з ботокудами торговельний договір, як колись після першої війни та невдатних інтервенцій вона підписала... Отже коротко, приїхавши до Америки я переконався, що наші європейські сподівання, не оперті на ніяких реальних підставах. Большевицьке бахвальство про світовий пожар не беруть надто поважно і спроби поширення большевизму в Європі мають надію вповні знівечити „Маршаловим пляном“, себто доляром і підтримкою антибольшовицьких сил в окремих країнах. Боротьба поміж СССР і Англо-Американою вже йде, але не в тих формах, в яких ми бачили б і для себе проблиск якогось надії скорого визволення. Нині викидають большевиків із західної Європи, завтра може викинуть із середної, але чи захочуть їх викинути ще й зі східної, — це ще велике питання. В кожному випадку — не скоро воно постане. Воно постало би скоро лише тоді, коли большевики, замість поразок, мали б у Франції та Італії яскраві успіхи, коли б вони, так як Гітлер, стали над Суезом, Гібральтаром, Ля Маншем; коли б загрозили вони беспосе-

редньо Лондонові і Ньюйоркові. Коли б большевицька п'ята колона в Ньюйорку й Вашингтоні потрапила зробити те, що робить вона нині в Парижі й Римі, чи Греції. А так, то сидить ця колона тут, як миш під м'тлою і лише язиком громить американську плютократію...

На такому загальному тлі виявляються зовсім безпідставними наші уявлення, наче б Америка нині могла виявити яесь вишкоче зацікавлення українською проблемою і особливу активність. Досить буде, коли — згідно з законом Стрейтона — вона допустить до себе переїзд кілька десятків тисяч найздоровіших українських ДіПі, які тут мусітимуть підлягти тим же швидким процесам асиміляції, що й їхні попередники. Очевидно, нині керуючі політичні кола Америки, передбачаючи поважну міжнародню гру на дальшу мету, вже громадають у своїй руці дані з українського ауту. Навіть мають вже добру їх колекцію. Одначе, коли і як ці українські козирі будуть положені на стіл, американці ще нікому не прозрадилися...

Покищо джерелом інформацій про українську проблему в світі є агентура із людей, що проживали в колишній царській Росії та СССР. Це переважно або жида, або росіяни, або поляки, і лише в найменшій мірі українці. Останні завдяки своїй малій політичній виробленості і розбиттю по своїм симпатіям до окремих груп, можуть достарчати лише дані без ширшого конструктивного аспекту для державної майбутности України. Я особисто думаю, що єдино цінне свідоцтво про українську справу дає лише життя і діяльність українських ДіПі в Європі. І цілком правильно робиться, коли його всемірно і всебічно розбудовується, без огляду на тимчасовість перебування українців у Німеччині. Стара американська еміграція, так як я її тут спостерігаю, вповні засуджена на відумертя.

...Перенесення наших науковців до ЗДА вважаю справою цілковито нереальною. Українське суспільство тут не має для цього ані відповідного розуміння ані організації ані коштів. Науковці, що приїдуть сюди за поміччю різних християнських організацій, так як і інші емігранти, користатимуть з кількатижневої допомоги, поки не підшукають собі помешкання і праці. Тутешнє українське життя є в такому організаційному стані, що не може забезпечити науковцям якоїсь нефізичної праці, хіба що вони висвятяться на священників до одної з трьох православних, двох католицьких єпархій і до 20 свангелицьких сект. Хто має таке духовне покликання то буде мати досить добрий кус хліба. Хто ж цього не має, то мусить або проситися на ласкавий хліб до одної з погребних інституцій, або йти на фізичну працю.

Я собі вибрав останнє. Поки не засвою достаточного англійської мови і поки не можу приступити до іспитів для одержання права практики, заробляю на життя своє і родини працею на фабриці, де пройшов уже кілька ступенів і одержую вже платню як фаховий робітник. Моя дружина рівно ж працює, як вечірня спрятуха у великому банку. Працюємо по 8 годин денно від 8 до 4,30, а потім від ½ 8 до 10 ходимо до школи на мову. В суботу і неділю масмо вільне і використовуємо час для полагодження господарських справ, громадських зустрічей та писання листів. Настрій масмо бадьорий, добрий. Почуваємо себе вповні вільними птахами.

...Праці при тутешніх українських організаціях не можна мати, бо таких організацій тут тільки дві: „Просвіта” та „Відродження” й обидві вони бідні, як церковні миші. На 120.000 українців в Аргентині (ніхто їх тут не рахував, але всі більш-менш погоджуються на цій цифрі) тільки біля 3.000 зорганізовані в „Просвіті” та „Відродженні”, а 40.000 взяло совіські пашпорти. Культурний рівень тутешньої еміграції незвичайно низький. Інтелігенції тут завжди було дуже мало, а та, що була, не витримувала загального рівня й відокремлювалася від загалу, відаючись приватним справам.

Тільки з приїздом інтелігенції з Європи тут справи покращають, але на це потрібний час. Для інтелігенції ніяких вартатів праці нема, хіба для інженерів; все інше мусить іти на фабрики. Ніяких закордонних дипломів тут не признають. Щоб попасти в університет, треба кожному чужинцеві здавати аргентинську матуру.

Всі, хто сюди приїздить, чомусь розчаровуються; чомусь всі малювали собі фантастичні замки, а приїхавши, бачать, що тут життя важке, — треба дуже ретельно працювати на шматок хліба. Фізичної праці тут для кожного досить, але (в столиці) панує така мешканева криза, що заробітку не вистачає на пристойну кімнату і тому приходиться винаймати тільки ліжко. Нема сумніву, що не зважаючи на такий стан, я раджу кожному не старшому всетаки сюди їхати: побідувавши рік, можна вийти в люди. Можливостей багато, але треба перш за все опанувати мову, без неї можна бути тільки чорноробочим. Крім того треба знати якесь ремесло.

...Український Допомоговий Комітет ніяких засобів не має. Тому й посилки теж нікому не шле. Голова його їздив на власний кошт до ЗДА на панамерикансько-українську конференцію, щоб здобути засобів від тамтешніх Комітетів, але не дістав нічого. Тому й ті люди, які сюди приїзять, не можуть рахувати на ніяку допомогу з боку Комітету. Вся його роля зводиться на діставання віз, а там кожний вже мусить використовувати свою візу, як сам знає.

...Коли б Ви мали людей, що хотіли б сюди їхати, (а їхати сюди все ж краще, як залишатись в Європі), то подайте листу осіб з точними біографічними даними — дата й місце народження, релігія, фах, освіта, тощо. Я дам до Комітету, там їх впишуть на чергові листи, що вже виготовляються для наших людей в Німеччині.

ЯК ПИСАТИ ГАЗЕТНУ СТАТТЮ

Відомо, що статтю треба писати виключно про речі, в яких нічого не розумієш; тільки завдяки цьому здобуваєшся на зухвалість, яка може зробити статтю цікавою і тим самим читабельною. Пильнуйте цієї тези — і Ви ніколи не будете бентежитися браком тем.

Для першого шкідку статті може бути корисним легкий алькогольний хміль, але остаточний запис має відбутись по відпочинку, при тверезому стані.

Відносно формулувань діє аксіома: центр ваги тематичний і центр ваги стилістичний завжди треба розставляти так, щоб вони не збігались; напруження, що виникає з цього, є плідотворче незвичайно. Тому з користю для справи обирають до нотаток тон наукового трактату. Зате при поважних темах належить брати злегка саркастичний тон. При цьому рекомендується обривати істотний пункт тривіальності або невеликими нісенітницями; бо лінивий читач хоче бути заскоченим: найкращі зубні лікарі це ті, які разом з наркотичним шприцом непомітно вводять в рот пацієнтові також і щипці. Найтяжче трактувати субтильні теми, як от „про уміння писати статті”. Є улюбленою ницістю подавати їх у такому стилі, який має симулювати логічну чіткість.

Бережися давати відповіді на цілком очевидні справи, а тим паче пояснювати, що саме подумано як по-важне, а що — як жартливе. Містифікації є сіль журналістики.

Треба відібрати читачеві здібність мислити, це так, але кінцеві висновки він повинен зробити сам — в пастку такого благодійства він все ще потрапляє. Стаття має дати тільки барви і точки опори, що на них читач може потім снувати образи своїх бажань. Це не єдина риса, яку журналістика має в спільному посіданні з фаєрверками; вона бо, як і фаєрверки, є марне, але прибуткове зайняття.

Фрідріх Кемпфер, дипл. фізик
Göttinger Universitäts-Zeitung

3 парадоксів нашого часу

Вашингтонський кореспондент газети „Süddeutsche Zeitung” пише в ч. 106, що міністр пошти Геннеген, уступив з уряду ЗДА тому, щоб стати головою спортивного клубу бейзбол.

Ворожа мафія діє

Інструкції для комуністичної роботи серед ДіПі

„Baltic Review” з 28. листопада 1947 року оголосив такі інструкції, видані комуністичним агентам в таборах ДіПі (наводимо в дослівнім перекладі за „East Europe” ч. 161, грудень 1947):

Необхідно викликати господарську й політичну незгоду між утікачами різних національностей. Різні політичні групи серед утікачів однієї національності треба штовхати на взаємне ворогування, яке повинно найти вислів і на сторінках преси. Культурна діяльність утікачів мусить бути паралізована. В тій цілі треба заохочувати ігнорантів і тупих осібняків, щоб домогались керівних постів і писали до газет, дбаючи про те, щоб їхні писання, які не можуть пошкодити комунізмові, мали першенство в пресі утікачів. Необхідно викликати скандали, які лишають у світі враження, що утікачі, це негативний елемент.

Треба поглиблювати роз'єднання між католицькою Церквою і Церквами православними.

Утікачів треба всяким способом обезцінювати в очах представників тих країв, які хочуть дозволити їм імігрувати, напр., Канада, Аргентина, Бразилія і т. п.

Муситься зруйнувати економічну базу утікачів усіма можливими засобами. Кримінальні злочини в таборах мусять траплятися частіше. На відповідальних робітників у таборах треба кидати підозріння, що вони спроневерили американські речі. Треба викликати взаємне надовір'я між жителями таборів і їх управою. Найбільш ефективний засіб до цього —

провокувати адміністрацію табору і поліцію, щоби поступали несправедливо. Це має викликати незадоволення й огірчення між таборовиками, при чому можна спонукати адміністрацію і поліцію „показати свою владу”. Цього рода провокації не наткнуться на більшої труднощі, як довго адміністрація має багато свободи в роботі, а контролю з гори практично не існує.

Небезпечних типів серед утікачів треба заставити мовчати, а неінтелігентних висувати на керівні позиції, де їх можна використати в наших інтересах. Основне значення має викликування настроїв незадоволення і безнадійності, бо це захищає утікачів у спротиві проти комунізму й ослабить їх волю.

Найбільше зусиль треба звернути на те, щоб викликати ворожнечу між утікачами та Аліянтами. Аліянтську поліцію треба переконати, що утікачі це кримінальні елементи; треба постійно на неї впливати, щоб їх відповідно до того трактувала.

Приязнь між утікачами і їх закордонними опікунами треба змінити на явну ворожнечу. Утікачі повинні вважати західних Аліянтів своїми ворогами.

В відношенню до преси утікачів треба вживати ось такої тактики: на місце боротьби проти комунізму має прийти боротьба всередині різних національних груп.

Росіяни треба штовхнути проти українців, українців проти поляків і т. д. Всю емігрантську пресу треба компромітувати і знеславлювати; таксамо поступати з людьми, що працюють у цій пресі.

Легенда про 14 мільйонів українців

Ришард Врага, перед війною київський кореспондент Польської Агенції Телеграфічної, помістив у польському журналі „Міжнародні справи” статтю про українсько-московські взаємини між двома світовими війнами. Він каже в тій статті (цитуємо за „Українською Трибуною” ч. 90):

„Загальне число українців в межах ССРСР не перевищувало при кінці 1946 року 22 мільйони, з чого на терені Української Республіки біля 14 мільйонів”.

Не підозрівасмо Враги в ніякій тенденції, але рівночасно мусимо запитати: чи справді можливе, щоб у сьогоденній Україні було тільки 14 мільйонів українців? Ми вповні здаємо собі справу з тією руйні, яку спричинив серед української людности терор червоної Москви і друга світова війна (гляди передову статтю в цьому числі). Але мимо того цифри 14 мільйонів не можемо прийняти за правдиву.

Р. Врага спирається на советську статистику без ніяких застережень. Тимчасом треба узгляднити, що після 1929 р., коли почався масовий терор, урядові статистичні дані подавали скількисть українців на мільйони менше ніж було в дійсності. Причини цього явища ось такі:

1) Щоб хоронити себе перед терором люди масово подавали себе за „русских”; 2) з тої ж причини найбільш загрожені, національно свідомі елементи масово втікали на московські і не-українські терени, де маскували себе і при урядових статистиках не признавалися до українства; 3) шляхом масових чисток з державного апарату усунуно ступнево українських людей, заступаючи їх щораз більше русотяпськими елементами, які тенденційно зменшували скількисть українців при статистиках; 4) коли почалась насильна колективізація, маса розкуркулених селян пішла в донецький промисловий басейн, який не належить в цілості до УССР, але є частиною української суцільної території, а там зокрема була сильна тенденція до зменшування українського стану.

Крім того Р. Врага, говорячи про УССР, думає її в межах передвоєнних, отже без населення Західної України, яке давало около 6 мільйонів. Воєнні втрати українського народу він подає на 8 міль., що означало б, що поголовно мусіли вигинути не тільки всі українці мобілізовані до Червоної Армії, але ще кілька мільйонів цивільних. В польській публіцистиці ота цифра 14 міль. чомусь здобуває право громадянства. Пригадуємо, що в 1946 р. ендецька „Mysl Polska” теж твердила, що в Україні є тільки 14 міль. українців. — Додаймо, що за станом 1. 1. 1939 самого тільки колгоспного населення (без радгоспів, МТС і т. п.) в УССР було понад 14 мільйонів, з яких 98% українці.

Ми оцінюємо, що сьогодні на суцільній території України є біля 30 міль. українців. Це страшенно мало в порівнянні з тим, що повинно бути, якщо б український нарід мав змогу нормально розвиватися.

Поголоски про смерть Сталіна

Час до часу появляються в світовій пресі поголоски про смерть Сталіна. Мільйони читачів екзальтуються тими поголосками і зв'язують з ними різні, більше або менше наївні, комбінації про майбутнє советського режиму, про можливість революції в Рад. Союзі і т. п. Навіть поважні знавці московських справ, такі як напр., Джордж Кенен, вірять в те, що смерть Сталіна може мати важкі наслідки для більшовицького режиму.

Нам здається, що всі ті розрахунки неправильні. Доля більшовицького режиму не зв'язана вже в такій мірі з особою Сталіна, щоб його смерть могла захитати цей режим. Тому нам не інтересно розгадувати загадку, чи Сталін ще живе. Зрештою ні громадяни Рад. Союзу ні закордон не довідається прайди про кінець Сталіна, який скоріше чи пізніше таки прийде. Про смерть Сталіна довідаємося, коли його наслідник вже буде твердо сидіти в Кремлі, або коли почнеться чистка сталінівців.

Советський режим це не диктатура одної особи, тільки ціла система. Вона має свої коріння глибоко в історії московського народу, вона відповідає його вдачі і загальному стилеві життя. Ця система продовж тридцятилітнього панування витворила вже нову суспільну верству більшовицької аристократії (енкаведе, державна бюрократія, господарські адміністратори і спеці), яка не за страх, а ради свого шкурного інтересу піддержує цей режим, бо він дає їй владу й вигідне життя — вигідне в порівнянні з нужденним життям широкої маси советських „громадян”. Ця система винищила до щенту всі ті громадські сили, які могли б завалити режим. А спеціальна система енкаведе забезпечує його перед кожною небезпекою революції знутри.

Той режим може провалитись тільки внаслідок якогось історичного випадку, якого не можна передбачити, або внаслідок зовнішно-політичних ускладнень. Смерть Сталіна в цьому відношенні безрішального значення. Періодичні поголоски про його смерть, що викликають у світі різні облудні надії, можуть бути навіть побажани для більшовицької пропаганди, бо вони звертають ворожі більшовицькі сили на манівці.

Тамниця англійської династії

Швейцарський ліберальний тижневик „Weltwoche” пише з приводу весільних торжеств англійської престолонаслідниці:

„Досить дивно вражає нас, коли бачимо, з якою важливістю прикрашується кожна, навіть найменшу, подробицю весільного церемоніялу. Ця проблема має багато глибші коріння, ніж це може видаватись на перший погляд. Вона виростає з тих ірраціональних глибин життя, де коріниться туга за проводом народу і де живе ідея архаїчного королівства, яку модерні часи перемогли тільки поверховно; і тому серед різних народів на місці королівських мітів творять тепер злиденні міти „народних” трибунів. Правда, також Англія після колись свого короля на шафот. Але після того англійське королівство перейшло через усі кризи і виявилось незвичайно тривкою інституцією. Можна сказати, що це сьогодні найпопулярніша династія в світі. Король — це з одної сторони символ, що стоїть перед історією, а з другої — він рівний common man (звичайній людині, не-шляхтичеві). Королівська родина це щось в роді глорифікованого (прославленого, вивисшеного) громадянства. В її святочних церемоніях кожний — включно до останнього підміського пролетаря — відчуває в якийсь дивний спосіб своє власне вивиснення”.

Ці слова дають і нам дещо для думання. Кожний нарід інстинктивно відчуває потребу одного народного проводу. Ті величезні труднощі, які доводиться перемогати, щоб реставрувати один державний законний роблять самі ж такі українці — свідчить, як дуже центр український, і ті перепони, що тим заходам знищили довгі часи поневолення здорові інстинкти народу. Шо в інших народів дається самим тільки підсвідомим хотінням, на те саме в нас треба зуживати величезної енергії. Кожний нарід відчуває інстинктивно тугу за якимсь національним органом, в якому він бачив би свій власний символ, відчував би свою власну гідність і своє вивиснення. В нас на ту інституцію, що могла б сповняти таку роль, періодично ллють помий і її паплюжать. Гляди для прикладу: неінтелігентну і злобну брошуру „Ми і наше довкілля”, кпини з УНР в гумористичних журналах, різні летючки проти уряду і т. п. На це можемо відповісти: нарід, що сам себе не шанує, не здобуде пошани в других.

Без коментарів

Всі українські газети на терені Німеччини — без уваги на їх світоглядове обличчя — помістили оголошення про появу журналу „Проблеми”. Одинок „Українська Трибуна” не помістила платного оголошення, а інтервенція нашої Адміністрації зустрілася з рішучою відмовою.

